

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA MİMARİDE 'MODERN' KİMLİK ARAYIŞI;
SÜMERBANK KAYSERİ BEZ FABRİKASI ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar Burak ASLİSKENDER

Anabilim Dalı: Mimarlık

Program: Bölge Bilgisi

MAYIS 2002

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA MİMARİDE 'MODERN' İKLİMİK ARAYIŞ;
SÜMERBANK KAYSERİ BEZ FABRİKASI ÖRNEĞİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Burak ASILSKENDER
(502981050)**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 13 Mayıs 2002
Tezin Savunulduğu Tarih: 4 Haziran 2002**

**Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ahsen ÖZSOY
Diğer Jüri Üyeleri Prof. Dr. Necati İNCEOĞLU (Y. T. Ü)
Prof. Dr. Gülen ÇAĞDAŞ (İ. T. Ü)**

MAYIS 2002

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	v
ŞEKİL LİSTESİ	vi
ÖZET	ix
SUMMARY	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı	2
1.2. Çalışmanın Yöntemi	4
2. KİMLİK KAVRAM	6
2.1. Breysel Kimlik	8
2.2. Toplumsal Kimlik	9
2.2.1. Zaman Deneyimi	11
2.2.2. Kültür Deneyimi	14
2.2.3. Ulus Olma	16
3. KİMLİK MEKAN VE YER DENEYİMİ	18
3.1. Yer Deneyimi	20
3.2. Mekan Deneyimi	26
4. CUMHURİYET VE' MODERN KİMLİK	34
4.1. Cumhuriyet ve Breysel Kimlik	38
4.2. Cumhuriyet ve Toplumsal Kimlik, Modernleşme ve Ulus Arayışı	38
4.3. Cumhuriyet Modernleşmesinde Sanayileşme	43
4.3.1. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Özel Sermayeye Dayalı Sanayi Hareketleri (1923-1929)	44
4.3.2. Devletçi Sanayi Hareketleri (1930-1939)	45
5. CUMHURİYETİNİLK YILLARINDA MODERNLEŞME ÇABALARI VE MİMARLIK	50
5.1. Cumhuriyet'in' Modern Mimarlık Arayışı	52
5.2. 'Modernleşme' Hareketlerinin Konutla Etkileri	58
6. CUMHURİYETİNİLK YILLARININ' MODERN MİMARISI: SÜMERBANK KAYSERİ BEZ FABRİKASI VE LOJMANLARI	61
6.1. Sümerbank'ın' Modern Kimliği	62
6.2. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası	66

6.3. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Lçmanları	76
6.3.1. Tıp 1Aİç Vazife Eİ	79
6.3.2. Tıp 1İç Vazife Eİeri	81
6.3.3. Tıp 2İç Vazife Eİeri	83
6.3.4. Tıp 3 Dış Usta Eİeri	85
6.3.5. Tıp 4 Dış Vazife Eİeri	87
6.3.6. Tıp 5 Bekar Apartmanı	89
6.4. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası ve Lçmanları: Değerlendirme	91
7. SONUÇ	94
KAYNAKLAR	98
ÖZGEÇMİŞ	105

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 4.1 Türkiye'de 1923- 1946 Yılları Arasındaki Gelişmenin Temel Özellikleri (Türd, O, 1999).....	36
Tablo 6.1 Sümerbank Kayseri Lojmanları Konut Sayısı.....	76
Tablo 6.2 Sümerbank Kayseri Lojmanlarının Oda Sayıları ve m ² leri.....	77

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 3.1 : Ağırnas' da Bir Sokak	24
Şekil 3.2 : Tarlabası' nda Bir Sokak	24
Şekil 3.3 : Görme' de Kaya Oyma Bir Konut	27
Şekil 3.4 : Gevher Nesibe Medresesi Şfâiye Amusu	32
Şekil 4.1 : Nazilli Basma Fabrikası' nda Çalışan İşçiler.....	47
Şekil 4.2 : Cemal Nadir'in 1930ların Sanayileşme Atılımının Sonuçlarıyla Örünen Bir Karikatürü (Boratav, 1999)	49
Şekil 5.1 : Milli Savunma Bakanlığı, Cemens HOLZMEISTER, 1931 (Batur, A, 1998)	53
Şekil 5.2 : Sağlık Bakanlığı, Teodor POST, 1927 (Batur, A, 1998)	54
Şekil 5.3 : Tekel Binası, Afyon, Mimar Tahir Tuğ, 1934 (Adoğan, İ., 1979)	57
Şekil 5.4 : Tekel Binası, Konya, Mimar Tahir Tuğ, 1934 (Adoğan, İ., 1979)	57
Şekil 5.5 : İsmail Hakkı Bey Evi, Yenişehir/ Ankara, Mimar Sadi, 1931 (Adoğan, İ., 1979)	58
Şekil 5.6 : Sait Bey Evi / Adana, Mimar Semih RÜSTEM, 1930 (Adoğan, İ., 1979)	60
Şekil 6.1 : Sümerbank Logosu	64
Şekil 6.2 : Sümerbank Logosu	65
Şekil 6.3 : Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Giriş Kapısı (Edige, 1935)..	66
Şekil 6.4 : Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası İşletme Binaları (Edige, C, 1935)	66
Şekil 6.5 : Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası İşletme Binaları (Edige, C, 1935)	67
Şekil 6.6 : Moskova'da Hazırlanan Rüşdîye Altın (Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Arşivi)	68

Şekil 6.7	: Moskov'da Hazırlanan Vaziyet Planı (Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Arşivi)	68
Şekil 6.8	: Moskov'da Hazırlanan İşletme Binalarına Ait Perspektif (Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Arşivi)	69
Şekil 6.9	: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası İşletme Binaları Genel Görünüşü (Edige, C, 1935)	69
Şekil 6.10	: Moskov'da Hazırlanan Elektrik Santrali'nin Sulu Çiri Perspektifi (Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Arşivi)	70
Şekil 6.11	: Moskov'da Hazırlanan Elektrik Santrali'nin Görünüş Çizimin (Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Arşivi)	71
Şekil 6.12	: Moskov'da Hazırlanan Elektrik Santrali'nin Görünüş Çizimin (Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Arşivi)	71
Şekil 6.13	: Elektrik Santrali, 2001	72
Şekil 6.14	: Elektrik Santrali, 1938 (Edige, C)	72
Şekil 6.15	: Elektrik Santrali, 2001	72
Şekil 6.16	: İşletmeye Ait Torna Aölyesi	72
Şekil 6.17	:.. Müdüriyet, 1938 (Edige, C)	73
Şekil 6.18	: Moskov'da Hazırlanmış Müdüriyet Binasına Ait Uygulama Projesi (Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Arşivi)	73
Şekil 6.19	: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası ve Lojmanlarının Kayseri'deki Konumu (Anon., 1999a)	74
Şekil 6.20	: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Vaziyet Planı (Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Arşivi)	75
Şekil 6.21	: Sümerbank Kayseri Lojmanları Vaziyet Planı (Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Arşivi)	78
Şekil 6.22	: Tip 1A İç Vazife Evi	79
Şekil 6.23	: Tip 1A İç Vazife Evi Giriş Kat Planı	79
Şekil 6.24	: Tip 1A İç Vazife Evi Brind Kat Planı	79
Şekil 6.25	: Tip 1A İç Vazife Evi Giriş Cephesi	80
Şekil 6.26	: Tip 1A İç Vazife Evi Arka Görünüşü	80
Şekil 6.27	: Tip 1 İç Vazife Evi	81
Şekil 6.28	: Tip 1 İç Vazife Evi Kat Planları	81
Şekil 6.29	: Tip 1 İç Vazife Evi Giriş Cephesi	81
Şekil 6.30	: Tip 1 İç Vazife Evi Arka Cephesi	82
Şekil 6.31	: Tip 2 İç Vazife Evi	83
Şekil 6.32	: Tip 2 İç Vazife Evi Kat Planı	83

Şekil 6.33	: Tıp 2 İç Vazife Evi Giriş Cephesi	84
Şekil 6.34	: Tıp 2 İç Vazife Evi Arka Cephesi	84
Şekil 6.35	: Tıp 3 Dış Usta Evi	85
Şekil 6.36	: Tıp 3 Dış Usta Evi Kat Planı	85
Şekil 6.37	: Tıp 3 Dış Usta Evi Giriş Cephesi	85
Şekil 6.38	: Tıp 3 Dış Usta Evi Arka Cephesi	86
Şekil 6.39	: Tıp 3 Dış Usta Evi Genel Görünüşü	86
Şekil 6.40	: Tıp 4 Dış Vazife Evi Kat Planı	87
Şekil 6.41	: Tıp 4 Dış Vazife Evi Genel Görünüşü	87
Şekil 6.42	: Tıp 4 Dış Vazife Evi Ön Görünüşü	87
Şekil 6.43	: Tıp 4 Dış Vazife Evi Arka Görünüşü	87
Şekil 6.44	: Tıp 4 Dış Vazife Evi Arka Cephe Genel Görünüşü	88
Şekil 6.45	: Tıp 4 Dış Vazife Evi	88
Şekil 6.46	: Tıp 5 Bekar Apartmanı Giriş Kat Planı	89
Şekil 6.47	: Tıp 5 Bekar Apartmanı Birinci Kat Planı	89
Şekil 6.48	: Tıp 5 Bekar Apartmanı Giriş Cephesi	89
Şekil 6.49	: Tıp 5 Bekar Apartmanı Sol Yan Perspektifi	89
Şekil 6.50	: Tıp 5 Bekar Apartmanı Yan ve Arka Cephesi	90
Şekil 6.51	: Tıp 5 Bekar Apartmanı Arka Görünüşü	90
Şekil 6.52	: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası'nın Üzerine Atatürk'ün Büst Motifi İşlenmiş Giriş Kapısı	93

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA MİMARİDE 'MODERN' KİMLİK ARAYIŞI: SÜMERBANK KAYSERİ BEZ FABRİKASI ÖRNEĞİ

ÖZET

Türkiye, Cumhuriyet rejimiyle kurulan bir ulus-devlettir. Batı dünyasındaki ulus-devlet benzerlerinin aksine, toplumsal bir devrimin değil, yöneti merkezinin eseri dir. Dolayısıyla o dönemdeki 'çağdaşlaşma', toplumsal düzeyde uygulanmış, erke ait siyasal bir harekettir. Türkiye topraklarının ve vatandaşlarının, Batılı dünyanın "modern" kimliğine göre yeri den yapılandırılması amaçlanmıştır. Modernleşme amacıyla, ülke gendinde yazıdan kıyafete bir dizi devrim yapılmıştır. Ardında ekonomik ve sosyal gelişme barındıran modernleşme, aslında toplum yaşantısının mekansal bir alt-üst oluş sürecidir. Anadullu toprakları, o dönemde modern düşüncenin etkin bir uygulama alanı dıymıştır. Yeri ülke, başkent Ankara başta dımak üzere yeri den yapılandırılmıştır. Bu amaçla yapılan sosyal ve ekonomik devrimler, özel sektör tarafından yürütülmesi amaçlanan sanayileşme ile desteklenmiştir. 1930'da tüm dünyayı etkileyen ekonomik çöküş, kurulduğu günden beri özel teşebbüsün hakim dımasını istediğ sanayileşme hareketini, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ellerine bırakmıştır. Devlet, modernleşme ve sanayileşmeyi ortak paydada toplamış ve bu amaçla, Sümerbank başta dımak üzere çeşitli kamu işletmeleri kurmuştur.

Devlet diyle kurulan her fabrika, sadece bir sanayi tesisi işlevi görmemiş, çağdaşlaşma hedefini uygulayacak mekamlara dönüşmüştür. Bunun bir örneğ dıan, Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından kurulmuş ilk fabrikadır. Sovyetler Birliği'nden alınan krediler ve Ruslar tarafından inşa edilmiştir. Modern düşüncenin kapsadığı evrensel değerler, tasarımı ndan inşasına ve kullanımına kadar etkin dıymıştır. Dolayısıyla tesisi, sanayileşme hareketiyle yda koyulan Cumhuriyet modernleşmesini hedeflediğ kimliğin mîmari bir yansımasıdır. Bu çalışma kapsamında, kuramsal olarak kimlik kavramı ile mekan ve yer deneyiminin incelenmesini ardından, Cumhuriyet'in ilk yıllarına ait modernleşme hareketinin tarihsel bir değerlendirilmesi yapılarak, dönemin mîmari de 'modern' kimlik arayışı, Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası ve Lj marları üzerinden açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Modernleşme Yer, Mekan, Deneyim

**DEVELOPING' MODERN IDENTITY ON ARCHITECTURE
AT THE EARLY YEARS OF TURKISH REPUBLIC
A CASE STUDY OF SUMERBANK KAYSERİ COTTON FACTORY**

SUMMARY

Turkey is a nation-state, ruled by republic regime. It is a re-formation in the guidance of administrative power, not a wide ranged social revolution unlike its similar examples in the western world. The re-formation of Turkey and its natives is aimed in line of the western' modern identity. For the sake of this modernisation, a series of revolutions was assembled in the whole country. Modernisation, which embodies social and economic developments, is also a process of a space-based chaos of the society. With this modern concept, Anatolia was re-constructed as a new country beginning from the new capital, Ankara. In this context, in the new country Turkey, economic and social developments were equalled with the private industrial enterprises. In 1930, with the economic crisis in the world, the private enterprise left its place to governmental control. The authority integrated modernisation and industrialisation and established various state-based organisations for this aim, as Sumerbank.

Every factory, anchored to the state, was not only an industrial institution, but also showed a conceptual transformation of space in modern understanding. As an example, Sumerbank Kayseri Cotton Factory is the first factory established by Turkish Republic. It is constructed by Russian funds and labourers. In this factory, the universal values idealised by the modern thought were used both in construction process and management. In this respect, it had been a reflection of architectural identity proposed by Turkish Republican modernisation by the help of industrial developments. In this study first, a theoretical investigation of the concept of identity in association with the space-place experience and historical evaluation of the modern movements in the first years of the Turkish Republic will be made. Afterwards, throughout the case study of Sumerbank Kayseri Cotton Factory and its residences, the architectural 'modern' identity understanding of the era will be discussed.

Keywords: Identity, Modernisation, Space, Place, Experience

1 GİRİŞ

Türkiye için Cumhuriyet rejimi, Anadullu topraklarının ve üzerinde yaşayanların kimliğini yeniden düzenleyen bir harekettir. Kurtuluş Savaşı'nın ardından kurulan yeni Türk Devleti temellerini, kendisine Osmanlı'dan miras kalan kültür yerine, Batılı dünyaya dayandırmıştır. 1800'ü yılların ortalarından itibaren, Batıdan başlayarak dünyayı saran ulusallaşma ve modernleşme hareketleri, Türk topraklarında birbiri ile mantıksal düzlemde çelişen, iki düşünme neden olmuştur. İlki, çok uluslu bir Türk devleti olan Osmanlı'nın parçalanması ve yok olması; ikincisi ise, ulus-devlet ana mantığıyla Osmanlı'dan miras kalan Anadullu topraklarında 'modern Türkiye'nin kurulmasıdır. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurduğu ulus-devlet, halk tarafından gerçekleştirilmiş bir devrim değil, toplumu yönetenlerin eseri dir. Toplumsal olarak çok, erkin kişisel hedefleri, ulus ve devlet drama sürecinde etkin olmuştur.

Cumhuriyet'in ilan edildiği yıllarda Anadullu, belirli bir düzeni olmayan, farklı kültürlerden insanları barındıran bir taşıdır. Oysa, Cumhuriyet'in ön gördüğü insanlar ve kentler, üretim-tüketim dengeleri belirginleştirilmiş ve sahip oldukları işlevde uzlaşmış "tek" düzene sahip olmalıdır. Bu hedefi gerçekleştirecek en önemli kriter, ulusallaşma ve tek kimlik altında toplanmaktır. Cumhuriyet bu amaçla, ülke sınırları içinde yaşayan ve farklı yerel kültürlere sahip herkesi "Türkiye Cumhuriyeti" uyruğu altında toplamıştır. Hangi soydan olursa olsun, ülke sınırları dahilinde yaşayan herkesin yeni kimliği "Türk"; üzerinde yaşadıkları toprak ise "Türkiye"dir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen modernleşme hareketleri, mimari ürünü de etkilenmiştir. 1920'ler, yeni Türk Devleti'nin, siyasi hedefleri doğrultusunda, ülkeyi yeniden yapılandırdığı yıllardır. Milliyetlik gündemi, bu yeniden yapılanma süreci içinde, yönetimin hedeflerini yansıtarak, ülkeye Batılı bir imaj kazandırmayı amaç edmiştir. 1930'lu yılların başlarına kadar, ülke geneline hakim olan mimari üretim başta başkent Ankara olmak üzere, Cumhuriyet'in yeniden kurduğu kentler ve onların şehirdilik düzenlemeleri olarak özellenir. Yapılan devrimlerle toplumsal yapının değişimi ve bireyin ön plana çıkarılması, kent sel düçekte, konut mimarlığının hakim olmasını sağlamıştır. Döneme hakim olan bir başka mimari üretim ise, yeni kurulan devlete ait kamu binalarıdır. Bu dönemde, her alanda olduğu gibi, mimari de de bir "Türk" kimliği duşturma çabası vardır.

1929 yılında, tüm dünyayı etkileyen ekonomik çöküş, o güne kadar özel girişimi tarafından yürütülen ve Batılılaşmanın gereği sayılan sanayileşmenin, devlet denetimine geçmesini sağlamıştır. Bu, her danda olduğu gibi dönemin miraslılık gündemini de etkileniş, miraslılıkta d uş turul maya çalışılan Türk ki ni ğ ne farklı bir yön vermiştir. Ekonomik olarak, ilk yıllarda yeni Türk Devleti'nin, Batı dünyasının gelişmiş sanayisine karşı en etkin kozu, geniş ve verimli tarımsal araları d uş tur.

Dünya genelindeki ekonomik çöküşün Türkiye'yi de etkilenmiştir. Tarımsal gelişimin, ülkeyi kalıncıdır mada yetersiz kalacağı nı arıyan dönemin yöneticileri, sanayileşimin, Batılı d maye ulaşmada daha hızlı bir yöntem olduğu kararına varmış ve bunun için, İngiltere ve Rusya ile bağlantı kurmuşlardır. Bu ülkeler, gelişmiş sanayilerini, uzun yıllar süren kredilerle ödenecek şekilde Türkiye'ye satmışlar ve fabrikalar kurmuşlardır.

1930'lar, ülke genelinde dev sanayi tesislerinin kurulduğu yıllardır. D d ayısıyla miraslılık gündemini yoğun bir b d ümünü, sanayi tesisleri ve sosyal donatı d araları d uş tur maktadır. Cumhuriyet'in çağdaşlaşma hedefi ve Batılı dünyaya hakim d an modern düşünce, bu gündeme yön vermiştir. Çağdaşlaşma hareketleri, sanayileşimin devlet denetimine geçmesiyle hızlanmış ve kurulan fabrikalarla Anad d u hemtopumsal hem de fiziksel açıdan yeniden inşa edilmiştir.

1.1 Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışma, Cumhuriyet'in' çağdaşlaşma hedefini sonucunda ortaya çıkan miraslı ürünün ki ni ğ rini, Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası üzerinden değerlendirmesini içermektedir. Miraslı ürün üzerinden böyle bir değerlendirme yapabilmek için ki ni ğ kavramsal açıdan inceleme gerekir. Ki ni ğ, bireyin ya da toplumun kendini nasıl tarif etti ğ i ile ilgili olarak, modernizmin içinde doğan ve büyüyen bir kavramdır. Aslında, tarihsel kökeni Fransız İhtilali'ne dayanır. O dönemde birey ve toplum özgürleşme hareketlerinin etkisiyle, sosyal yapıları nı, "kendileri ön plana çıkarak yeniden tanımlamıştır. Bu düzenin bir sonucu olarak 1850'li yıllardan itibaren gelişen endüstrileşmeye bağlı modernleşme hareketleriyle, dünya genelinde toplum yapısı bir kez daha değ iş me uğramıştır. Modernleşme, İhtilal ile birbirinden kopan ulusal, kendi evrensel ki ni ğ altında yeniden bir araya getirilmiş, dünyanın her tarafında, adeta fabrikada üretilmişçesine benzer özellikler taşıyan, aklın ön planda olduğu bireyler ve toplumlar d uş tur maya başlamıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile, Türkiye de bu sürece dahil d uş tur. Yeni ki ni ğ rini, modernizmin penceresinden bakarak d uş tur maya çalışmıştır.

Ki nlik, insanlar ın bir arada yaşama sebeplerini de i ğinde bar ındıran bir kavramdır. İnsanlar, beraber ge ğirdikleri zaman sonucunda kazandıklarıyla birlikteliklerini devam ettirirler. Deneyimleri, yaşama yön verir. Ki nlik kavramı da deneyi me ba ğı şekillenen tanı nıhamaları içerir. Deneyi me ba ğı şekillenen bir başka kavram ise mekandır. Farklı bir bakış açısıyla mekân, toplumun ya da bireyin ki nli ğinin bi ğimsel izleri dârek de ğerlendirilebilir. Mekân, sosyolojik bir kavram d an ki nli ğin, fiziksel yansımasıdır. Bundan dolayı, mekân ve deneyimi, kavramsal ki nli kincel emesine yardımcı d an öğelerdir. Mekansal birliktelik i ğindekilerin "kend"lerini tanı nırken ortaya koydukları benzerlik ve ortaklıkları a ilgilidir. Bireyin ya da toplumun "kend"ni tanı nıma kaygısı, "ki nlik" kavramıyla açıklanabilir. Ki nlik, Heidegger'in "dünya-üzerinde-d mâ" kavramıyla açıklad ğı ğibi, bu dünyada varlı ğına ve işlerli ğine, bireyin verd ğı cevaptır. Varlık ve işlerlik özellikleri ne aynı cevabı vererler, toplumsal birli ğ kurarlar. Mekânlar ise, bu toplumsal birli ğ nesnel tanı nıhayatlarıdır.

Mekâna dahil d mak, onu d uşturan kùltüre dahil d mak demektir. Bu, deneyi me d uşmuş d ileri anlamak ve onunla il diş me ge ğmektir. Mekân bu il diş mde fiziksel bir araçtır. İli diş me ge ğilen, toplum, co ğrafya ve zamandır. Topumu d uşturan gelenekler, dışkarlıklar, mitler ve ortak yaşanmışlık üzerinde yaşanan co ğrafyanın beşeri özellikleri, bireyin "dünyada d mâ" hali, yaşam süresi ve i ğinde yaşad ğı topluma kendini ortak eden tarih duygusu, mekânı bi ğimlendiren ve üzerinden il diş m kurulan ana et menlerdir.

Mekânı d uşturan ve yaşanır kılan ise, öncelikle konumlandı ğı co ğrafyanın, 'yer'in yaşamenerjisidir. Bu, co ğrafî ve do ğal özelliklerinin ötesi nde, etnik de ğerler bar ındıran kùltürel bir enerjidir. Mekân, konumlandı ğı "yer"i nkuralları na göre var d an ve i ğinde yaşayanları, dışındaki her şeye karşı koruyan bir sığ naktır. Mekânın sınırları ve etki alanı, yaşayanların deneyimine ba ğı şekillenir. Mekânı i ğindeki yaşam alanını tanı nıyan bu fiziksel bi ğimler, i ğindekiler ile dışındaki leri birbirinden ayırır ve yaşam alanına dahil dacakları belirler. Mekânı i ğine ait d mâ, mekânı d uşturan bi ğime il diş m kurabil meye ba ğıdır. Mekân, nesnel dârek bireyler arasında a itlik tanı nıhaması yapan bir düzenlermedir. Sınırları i ğinde ya da dışında d mâ hali bireyin "ki nli d u ğunu" sınıflar. Mekânı i ğinde d arlar, "ki nlik"lerini ortak de ğerlerle açıklayabilen ve aynı bi ğimden aynı anlamı görebilenlerdir.

Cumhuriyet'in il anı öncesi, Anadoluda yaşayan farklı d n ve kökendeki topluluklar, bir arada yaşamalarına ra ğmen, mekansal bir birliktelikleri bulunmamaktadır. Cumhuriyet, bu farklı kùltürlere sahip toplumları, "tek" ki nlik çatısı altında topl amayı hedeflemiştir. İleri ğini modernleşmenin d uşturdu ğu bu "tek" ki nli ğin ulusal mekânı ise, Türkiye'dir. Bu hedefi ger ğekleştirebilmek i ğin, toplumun sosyal yapısını

etkileyecek bir çok devrim yapılmıştır. Kimlik kavramı ile mekan ve yer deneyimini, bu çalışmada, Cumhuriyet'in 'çağdaşlaşma' hedefinin mimari üründeki yansımalarını ortaya çıkaracak kuramsal altyapıyı oluşturmaktadır. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası üzerinden, dönemin 'çağdaşlaşma' hedefini ve mimari yansımalarını değerlendirebileceğimizi, Cumhuriyet'in ilanı sonrası Türkiye'deki toplumsal düzene bakmak gerekmektedir. Asker ve yönetici sınıfının girişimiyle oluşturulmaya çalışılan ulusal kimlik, bireysel ve toplumsal yönleriyle değerlendirilmelidir. O yıllarda, modernleşme ile sanayileşmenin eş anlamlı olarak algılanması, dönemin mimari ürettiğini de etkilemiştir. Birbiri ardına açılan her fabrika, Cumhuriyet yönetiminin hedeflediği 'çağdaşlaşma' hareketinin ve ulusal kimlik güdürme sürecinin, Anadolukentlerindeki uygulamaları haline gelmiştir.

1.2 Çalışmanın Yöntemi

1930'larda, devletçi sanayileşme hareketlerine bağlı değişen toplum yapısı ve bunun mimari kimliğe yansımaları, o dönemde Cumhuriyet'in sosyal devrimlerinin incelenmesi ile anlaşılabilir. Devlet, sanayileşme hareketlerini kendi denetimine alana kadar, ülke genelinde yoğun bir eğitimsel faaliyet yürüten siyasal bir kurum konumundadır. Ancak, sanayileşmenin kendi denetimine geçmesi, devletin, toplum sadece siyasal açıdan değil ekonomik açıdan da hakim olmasını sağlamıştır. Bu sayede, oluşturulmaya çalışılan çağdaş Türk kimliği, toplumsal düzene yayılmıştır. Toplumsal düzendeki bu yeriden yapılanmanın etkilerini açığa çıkarmak için, öncelikle kuramsal olarak, kimlik kavramını incelemek gerekir. Bu sayede, Cumhuriyet'in ilanı ile bir araya getirilen Anadolu'daki farklı kültürlerin, yerel ulusal kimlik güdürme ilkeleri kavranabilir. Ancak, kimlik kavramı tek başına, o dönemin sosyal düzendeki çağdaşlaşma hareketlerini açıklamak için yeterli kuramsal altyapıyı oluşturamaz. Bu yüzden kimlik gibi, deneyimle oluşturulan mekan ve yer kavramlarının incelenmesi gerekmektedir. Çalışma kapsamında, modern düşüncenin bakış açısından yapılacak, mekan ve yer deneyimini değerlendirmesi sonucunda, dönemin kimlik arayışını açıklamada yardımcı olacak kuramsal bilgi elde edilecektir.

Dönemin mimari kimliğinin değerlendirilmesi için elde edilen kuramsal bilgiye ek olarak, çağdaşlaşma ve edimsizlikle sanayileşme hareketlerine tarihsel olarak bakmak gerekmektedir. Cumhuriyet'in ilanının sonraki mimarlık ortamının genel bir değerlendirmesi ışığında, o dönemde mimariye oluşturulmaya çalışılan 'modern kimlik, devletçi sanayileşmenin ilk örneği olan Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası üzerinden değerlendirilecektir. Kayseri Bez Fabrikası, devletçi sanayileşme hareketinin diğer uygulamalarına da örnek olan bir tesis olmuştur. Cumhuriyet'in

çağdaş kimliği yansıtmak için yapılmış, bir mekan devrim niteliğindedir. Modern düşüncenin ürettiği, mimari bir üründür. 1935 yılında Kayseri'de bu fabrikanın kurulmasıyla içinde işleme binalarından, konut, eğitimi ve sosyal birimlere kadar birçok ek donatıyı içeren ayrı bir kent kurulmuştur. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, Cumhuriyet'in modernleşme olarak gördüğü Batılı dünyaya yarışabilecek nitelikte kentsel bir düzenleme ve bir sanayi tesisidir. Bundan dolayı tesis, Cumhuriyet döneminin hem siyasi hem de mimari, 'modern kimlik arayışının bir yansımasıdır' denilebilir.

Modern düşüncenin ürettiği endüstri yapıları, çevresinde çalışanlarına ait lujman ve sosyal donatıyla vardır. Aslında bu modernleşmenin, mimari düçekte kentsel değışim içer en bir hareket olması ndan kaynaklanmaktadır. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, modern düşüncenin ürettiği kentsel düçekte bir düzenleme dir. İş et me binaları, sadece birer üretim tesisi d manın ötesinde, modernizmin mimari de aradığı değ erleri de yansıtmaktadır. Fabrika arazi si içinde inşa edilmiş d anlq manları ise, o döneme özgü modern konut a örnek gösterilebilecek niteliklere sahiptir. Bu özelliklere sahip binaların in cel enmesi yle, Cumhuriyet'in ilk yılları ndaki sanayileş me hareketleri nin mimari yetki si ni açıklanabilir.

Sümerbank'ın kurumsal yapısından dolayı, kurulduğu günden bugüne kadar iş et melerine ait her tür karar ve yazış ma arş i vlenmiştir. Ancak, devletin kurduğu ilk sanayi tesisi d an Kayseri Fabrikası'na ait tarihsel bilg ve mimari prq d er i ç in, bu kurumsal yapı ile ç eliş en bir durum söz konusudur. Önce Moskova'da, inşaat ın baş la ması nın ardından fabrikai ç inde kurul an bir büro da üretil en prq d er in büyük bir kısmı zaman içinde yok ol muş ya da okunmaz hale gelmiştir. Dolayısıyla, bu çalış ma i ç in yoğun bir mimari prq e arama ve yeriden d uş tur ma süred i yaşanmıştır. Lq manlara ait prq d er, eski prq d er in iş i ğ nda ki nın zaman yerinde d ç ü al ınarak yeriden ç izilmiştir. Ayrıca, fabrika geneline ait prq d er in okunabilir özellikte d arları fotoğ raf tekni ğ i kullanılarak çalış ma kapsamında değ erlendirilmiştir. Elde edilen prq d er ile, dönem mi nari l i ğ i ve toplumsal yapı hakkında değ erlendirme ler yapılabilir. Ancak, en nitelikli değ erlendirme, 1990'lı yıllar sonuna kadar kullanılan fabrika ve lq manların, mimari prq d er i ğ bi yitip g it meyen asılları üzerinden yapılabilir. Bu özellik ile tesise ait yoğun bir fotoğ raf arş i v d uş tur ul muştur. Bu çalış ma, kimlik, mekan ve yer kavramlarına ait kuramsal ve dönemin çağdaşlaş ma hareketleri nin tarihsel bilgisi ni kullanarak, Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası öz elinde, fabrikaya ait arş i v tekni ğ i yle elde edilen mimari prq e ve fotoğ raf lar ile Cumhuriyet'in ilk yılları ndaki devlet ç i sanayileş me hareketleri nin mimari yetki si ni, modernizmin penceresinden bakılarak değ erlendirilmesi ni amaçlamaktadır.

2 KİMLİK KAVRAMI

Kimlik, bir bireyi veya toplumu diğerlerinden ayıran ya da ortak kılan nitelikler, öznel değerler ve ilişkiler bütünüdür. Kimlik, bir özdeşlik ya da farklılık tanıması, bir aidiyet problemidir. Bireylerin ya da toplumların kendilerini diğerlerinden ayırt etmede kullandıkları bir sınıflama yöntemi olan kimlik, bu çalışmanın kuramsal alt yapısını oluşturmaktadır.

Sennett (1971)'e göre kimlik, insanların kendilerini başkalarına karşı tanımlamalarının aracıdır. Bu tanımlama arzusunun "içerdiği girişim toplumsal yaşamdaki tehditleri deneyen, bileşik, uyumlu bir imaj ya da kimlik yaratmaktır." **Connolly (1989)** birey ve toplumun kendini, kendisi dışında kalana, ötekine ait değerleri azaltarak tanımladığını savunur. Ona göre, "kimlik ve farklılık birbirine bağlıdır. Birini diğerinin geçmişine yüz yüze gelmeden ikinisiyle tanımlamak yeni den oluşturmak mümkün değildir."

Kimlik, toplumu ya da bireyi, kendi dışındaki herkese karşı 'öteki' yapan, öznel ve nesnel değerler sınıflandırmasıdır ve temel mekanizması tanımladığına karşı ötekini; ikiniyi üreten bir düştür. Kimlik, çokluk ifade eden bir kavramdır. Çokluğun iç içe geçtikli tanımlama yöntemidir. **Stallybrass ve White (1986)**'a göre, "esas nokta, kimliğin bir düzeyde düşmesi için gerekli *dışlamayı*, hayali bir düzeyde anında ürettiği masıdır ve bu daha çok sınırları tanımladığından ortaya çıkan, sosyal ortaklığı birleştiren ve saflaştıran karışık bir meluz fantezi sinin ürünüdür." **Donald (1996)**'a göre bu meluz fanteziyi, yani kimliğin var eden ortaklığın sınırları, bu düşümün iki iç içe geçmesine bağlıdır. Buradan birini, tanımlayan gruba ya da kendisine göre 'ötekiri' karşıtlıktır. Diğer ise, "kişi ve ötekini, kapsayıcı, heterojen ve tehlikeli bir biçimde istikrarsız olan bir bölgede ağıya düştüğü meluz eşitme ve karışımının sınır fenomeni olarak" ortaya çıkan karşıtlıktır.

Kimlik, bu "ötekilik oyununda" tehlikede olduğuna inanılan bilginin ve öznel değerlerin korunmasını amaçlayan sınırlarla düşmüş bir özdeşlik tanımlamasıdır. **Saussure (1985)**'a göre özdeşlik, sistemdeki farklılıklardan doğan bir fonksiyondur. Örneğin, toplumsal anlaşmayı sağlayan dil, "tamamen farklılaşmaya dayanır ve pozitif içerikleri tarafından değil, negatif olarak, yani sistemin öbür terimleriyle tanımlanışları tarafından tanımlanır." Dil, bireylerin toplumsal ilişkilerini

sağ ayan organik bir kavramdır ve nesnelere ve durumlara karşılıklı anlam yüklemeye ilkesine bağlı bir ilişki sistemidir. **Deleuze ve Guattari (2000)**'e göre ilişki "karşılıklı-etkileme" halidir. Breylerin, birbiri ile anlaşmasını kuralara bağayan, ortak yargılar bütünüdür. Dolayısıyla, bu toplumsal ortaklığa katılanlar değerlerinden ayrılır.

Kimlik, "içerimin olduğu kadar dışı anlamı da ürünüdür. Etik grupları diğer gruplara açısından tanımlayan, araya konulmuş toplumsal sınırdır." Ancak bu sınırlar içerisindeki kültürel gerçeklik etkin değildir. Grup üyeleri, kendilerini ortak geçmişlerine bağlı olarak tanımlarlar, yani kimlik, belleğe bağlı olarak şekillenir. "Bütün kimlikler, bir toplumsal ilişkiler sisteminin içinde oluşur ve birbirlerini karşılıklı tanımları gerekir. Kimlik, bir 'nesne' olarak değil, 'bir simgeler ve ilişkiler sistemi' olarak düşünülmelidir." Herhangi bir kimliğin sürdürülmesi, tek, belirli bir kimlik değil; sürekli bir yerden düşüm süredir ve bunda öz tanımlama ve farklılığın onaylanması boyutları birbiriyle devamlı iç içe geçer. Kimlik, kolektif eylemin dinamik, gelişmekte olan bir yönüdür (**Schlesinger, 1994**).

Breyin bu eyleme katılımı, kimliğin bir bilinç sorunu olarak gören **Assmann (2001)**'a göre, 'berl ve' biz kavramlarından doğan, birbirinden ayrılmaz sosyal sınıflama ile sağlanır. Breyin 'berl kimliği, "atıldığı gruptaki etkileşim ve katılım ve grubun kendisini algılayışını benimsediği oranda ortaya çıkar", ya da içinde yaşadığı toplumun ortak değerleri içinde erir ve 'biz kimliğinin, "bireysel bilgi ve bilimin ürünü" haline gelir. Breyin 'berl tanımlılığının baskınlığı, kendisini içinde yaşadığı toplumdan ve dolayısıyla kolektif eylemden koparır. Bu, kimlik tanımlamasının yeriden yapılmasını sağlar, kolektif eylemlerini genişletir. **Assmann (2001)**, 'berl kimliğinin 'biz tanımlamasının içinde erimesini, süreklilikten çok eyleme "taşınıcılık" özelliği kazandırması olarak açıklar: Breyler, kolektif eylemi genişletmeden, kendilerinden sonrakilere miras bırakırlar ve ortak bilinç durağın aşırı. 'Biz kimliğinin baskın hale gelmesi, toplumu ön plana çıkarır. Bu yaklaşıma, "kimlik keskinlik ve çoğulluk ifade eden bir kavramdır ve başka kimlikleri içerir. Çeşitli maddan birlik, başka bir maddan berlik demektir."

Her ne kadar kimlik, özünde toplumsal birlikteliği var eden bireysel ve toplumlar arası etkileşimi bir tanımlama olsa da, aynı toplum içinde yaşayan fertleri birbirinden ayıran tanımları da içerir. Bundan dolayı kimlik kavramı, toplum içindeki bireyi sınıflayan ve onun sahip olduğu öznel değerler ile farklılığını ortaya koyan "Bireysel Kimlik" ve toplumsal yaşamı doğuran, etik, kültürel, ekonomik, coğrafi...vb. ortaklıklar ve diğer toplumlar karşısındaki aykırılıklara dayanan "Toplumsal Kimlik" altında olmak üzere iki ana alt başlıkta incelenebilir.

2.1 Bireysel Kimlik

Bireysel kimlik, toplumi içinde yaşayan insanı, bulunduğu topluluk içinde "kim olduğunu" meşrulaştırarak tanımlayan değerdir. Bireysel kimlik, kişinin nesnel ve öznel değerlerini tanımlamasıdır. Bireyin toplumdaki kimliği resmî olarak yazılı ya da toplumsal değer yargıları ile sözlü olarak tanımlanır. Bireye ait değer yargıları, ilginçlikleri gibi öznel değerler ile de, toplumsal nesnel tanımlılığının yanında, bireysel olarak "kendini" tanımlar. **Güvenç (2000)**'e göre bireysel kimlik resmî olarak, "kişiyi ötekilerden ayırmak için kurulanca verilmiş" nüfus cüzdanı, sürücü belgesi, banka kartları gibi meşru tanımlamalardır. Öznel olarak, kişinin kendi varlığını toplumu karşısında tanımladığı bütün değerleri içeren bir tanımlamadır.

Bireysel kimlik, başka anlamlara, bireyin toplumi içinde "kendisi"ni duyurandır. **Smith (1999)**'a göre, bu roller dört ayrı kategoride incelenebilir. Bireysel kimliğin tanımlayan en temel kategori, bireyin sahip olduğu dînsiyettir. Evrensel olarak, bireyin sahip olduğu dînsiyet toplumi içindeki rolünü belirleyen en temel değerdir. Bireyin doğduğu, yaşamını sürdürdüğü topraklara ait 'yerel' değerler, bireysel kimliği duyuran ikinci kategori olarak incelenebilir. Bu "mekan ya da ülke/toprak kategorisidir." Bireyin soy köküne bağlı coğrafi tanımlamalar, "kendini" kimliğini tanımlarken ortaya çıkan önemli bir etmendir. Bireye köye, kasabaya... ait olmak, toplumi içinde bireyin konumunu belirler. Üçüncü kategori ise, bireyin sosyal, ekonomik ve toplumsal sınıfıdır. Bireyin mesleği, kazandığı para, toplumi içindeki rolünü belirler, kendisini ve ailesini toplumsal olarak sınıflar. Son olarak, bireyi tanımlayan kategori ise, dîni kimliğidir. Evrensel olarak, bireyin sahip olduğu dîni yaşam çevresini belirler. Bu dört kategoriye ek olarak, bireyin çevresiyle ilişkisi m kurduğu dil de, "kendini" kimliğini tanımlar.

Bireysel kimlik, sadece toplumsal düzeyde kişiye yüklenmiş değer yargıları olarak nitelendirilemez. **Assmann (2001)**'e göre bireysel kimlik, "bireylerin bilindiğinde kurulan ve saklanan, onu tüm "öneme sahip" değerleriyle diğerlerinden ayıran detayların yarattığı mgedir, bedensel varlığın kılavuzluğunda gelişen kendilik bilinci, onun indirgenemezliği, benzersizliği ve yerinde durulmazlığıdır." Bireyin kimliği, kendi 'benini' diğerlerinin karşısında tanımlamasını sağlar. Bu tanımlılık, kendisi dışındakilerin, ona yüklediği değer yargılarının ötesinde, bireyin 'teklilik' özelliğiyle ilgilidir. Bu özgürlük, toplumsal değerlendirmeyi sağlar ve yargıları duyurur.

Resmî ve toplumsal değer yargıları ile duyulmuş kimlikler, bireyin toplumsal yaşamını meşrulaştırır ancak, bireyin yaşamı yardımcı değer yargıları ile desteklenmelidir. Bireyin dinlemekten hoşlandığı müzik, okuduğu kitap, gazete gibi bireysel yaşam terimleri, kendi karşısında "kendisini" tanımlayan, "kim olduğunu" sorusuna özgürce

cevap verdiğ, öznel terimleri ve değerleridir. Bu öznel tanımlamalar, kişiye kendi gözünde bireysel kimlik kazandırır ve toplumsal yaşamında, kendini diğerlerinden ayırmasını sağlar.

Toplumdaki yaşayan insan, kendini bireysel olarak tanımlamaya ve diğerlerinden ayırmaya ihtiyaç duyar. Bu kişisel ayrım toplumdaki ilişkileri düzenler, bireysel ve toplumsal ilişkiyi sağlar. Birey, kişisel ilgileri ile bireysel düşünce sistemini geliştirerek ve toplumsal yaşamında, kendisi dışında kalırla ilişkisine farklılık katar. Toplumsal ilişkiyi tekdüzelikten kurtulur ve sürekli gelişme ve üretim döngüsü kazanır. Bireysel kimlik, nesnel ve öznel olarak bireyi, toplumu karşısında tanımlayan bir kavram olarak özetlenebilir. Ancak bireysel kimlik, bireyi tanımlamanın ötesinde, toplumsal yaşamıyla ilgili değerleri içeren bir sınıflamadır. Ortaya çıkardığı değerlerle bireyi, toplumu karşısında tek ve eşsiz kılar, kişileştiren ve bu sayede bireyi toplumsal ilişkiyi sağlayan bir kavramdır.

2.2 Toplumsal Kimlik

Kimlik, bireysel tanımlamanın ötesinde birliktelik sorunsalıdır. Topluluk halinde yaşayan insanların, bu topluluğu düştürmada kullandığı dahil etme ya da dışarıda bırakma değerleridir. Birlikte yaşamı belirli kuralları ve benzerlikler çerçevesinde vardır. Aynı dili konuşmak, aynı coğrafyada yaşamak, ya da aynı tarihi paylaşmak toplumsal birlikteliği düştüran ana etmenlerdir. Ancak, toplumu düştüran en baskın tanımlama "yabancı"lıktır. Bir arada yaşayan fertlerin özdeşliğine karşı dışarıda kalan tanımlandığında, toplum oluşur. Benzerliklerin ve özdeşliklerin birlikteliği, fertlerin bireysel kimliklerini, toplumsal olarak tanımlamasıdır.

Toplum üyesi olan bireylerin karşısında oldukça belirgin bir huşu tutumu sergileyen, neredeyse mistik sayılabilecek değerleri taşıyan, bir çeşit "süper varlık"tır (**Durkheim 1964**). Sosyolojik söylemde merkezi bir konuma sahip olan toplum **Giddens (1998)**'a göre, genel anlamda birliğe ve sosyolojik ilişkiler sistemine işaret eden belirsiz bir kavramdır ve toplumsal yaşam şu dört ana etmen kümesinden oluşur;

1. **Ayrımsal Güç** : Birey ya da gruplar, uzmanlık bilgilerine bağlı olarak kendilerini başkalarından ayırırlar. Yetenekleri, diğerlerinden kendilerini ayıran baskın bir değere dönüşür ve kimlik tanımlaması yapar.
2. **Değerlerin Rölü** : Uzun süre bir arada yaşayan insanlar, birbirleri ile olan ilişkilerine ve yaşam deneyimlerine bağlı ortak değer yargıları geliştirirler.

Toplumsal düzeyde d uşan bu ortak kabuller, bir arada bul unarların yaşamını düzenler: ortak yaşamın ki nhik tanı nıdır.

3. *Amaçlanmamış Sonuçların Etkisi* : Bir arada yaşayan insanlar, toplumlarının geleceğine ait ortak hedefler belirlerler. Bu hedeflerin gerçekleşmesinden çok, ulaşıl mak istenen nokta için toplumu d uşturan her bireyin aynı heyecanı paylaşması önemlidir. Bu toplumsal bağ güd endiren ve bireylerin aynı ortak hedef için birliktediklerinin sebeplerini ifade endiren ki nhik tanı nıdır.
4. *Toplumsal Bilginin Çıftı Yorumlama Yoluyla Dolaşımı* : Toplumun yapısı, çağın gereklerine göre çeşitli değ iş i m e uğ rar. Değ iş i m e yd açarlar veya toplumun yapısında yapılan yerlilikler, yönetim ve bireyleri arasında çeşitli tartışmalar doğurur. Toplumun sürekliliğ, bu tartışmalardan sonucu d uşan yeni kurallarla il e belirlenir. Kısaca, yönetim erki ve toplumu d uşturan bireyler arasındaki düşünsel gerili me açığa çıkan, toplumun yapısını gelişimini hedefleyen ki nhik tanı nıdır.

Giddens ve Pierson (2001)'a göre, toplum aynı zamanda, "kurumları biçimlendiren yindemeli uygulamaların bir bileşim olarak anlaşılabilir. Bu uygulamalar bireyin benimsediğ yaşam biçimlerine ve alışkanlıklarına bağlıdır. Bireyler bunları sadece eylemlerinde 'kullanmazlar'; bu yaşam uygulamaları bizzat eylem biçimler... Buna göre, toplum yapısının insanların eylemleri tarafından sürekli, yeri den üretilmesiyle bir form kazanır ve bu form insanların etkil er."

Toplumsal yaşam "topluğun bütün fertleri için en azından belli ortak kurumların, hak ve görevlere dair tek bir yasanın varlığını" gerektirir. Bu siyaset düzen, bir arada yaşayanları, cemaatlikten kurtarır, toplumsallaştırır. Fransız Aydınlanmacıları toplum, "belli bir ükede aynı yasalara ve kurumlara boyun eğen bir halk topluluğu" olarak tanı nırlar. Aslında bu düşünce, toplu yaşamın Batılı tarzda kavramsallaştırılmasıdır. Bu düşünceye göre toplum milli değerlerin birliktediğinden d uşan rasyonel devlet anlayışını gerektirir ve toplumsal birliktedik, aynı toprak parçası üzerinde ortak hak niyet kurmuş fertlerin birliktediğdir. Üzerinde yaşanan toprak, toplumsal birliktediğ ve ki nhik tanı nıyan en baskın değerdir (**Smith, 1999**).

Toplum içinde yaşayan bireyler gibi davranan tek bir bütündür. Sisteme dahil olan her birey, kendini d uşturan değerleri birebir karşılayan üyelerdir. **Connerton (1999)**'a göre toplumlar, kend kendilerini yorumlayan topluluklardır. Bu "kendini yorumlama etkinliklerinin en güçlüleri arasında toplumların kendileri hakkında yaratıp sürdürdükleri ve hiçbir zaman eksik d mayan" imgeleleri bulunmaktadır.

"Bireyin zaman bilinci, büyük ölçüde toplumun sürekliliğinin ayrılmaz bir parçasını gerektirir; daha kesin belirtilirse, toplumun yarattığı o sürekliliği bireyin bilincinde yansıtmak demektir."

Kişilik, toplumsal olarak bir özdeşlik problemidir. Bir arada yaşayanların ortak yaşamışlıkları, bireyleri toplumsal düzeyde birbirine bağlar. Bu, bireyin diğer toplumlar karşısında, kendini ifade etme işi için kullandığı bir tanımlamadır. Sadece bireyin, toplumu ile kendi yaşamı içinde gerçekleşen ortaklıklarını değil, kendinden öncekinin ortaklıklarını ve geleceğe dair hedeflerini de kapsar. **Assmann (2001)**'a göre kişiliğin kolektif hale gelmesi, "bireylerin özdeşleşmeleriyle" ilgilidir. Bu ortaklık ise, "kendini açıktan bir kurmaca, sosyal bir inşaat ürünüdür ve ortak aidiyetin bilince çıkarılmasıdır." **Melucci (1989)**, kolektif kimliğin oluşumunu hassas bir süreç olarak görür. Ona göre bu, sürekli yatırımı gerektiren bir süreçtir. Ortaklık, "toplumsal eylemin kurumsallaşmış biçimine benzediği ölçüde kurumsal biçime, bir kuralları sistemine önderlik biçimlerine dönüşebilir. Daha az kurumsallaşmış eylem biçiminde karakteri, eylemin mümkün olabilmesi için sürekli olarak uyarılması gereken bir süreç benzer." Kolektif kişilik, toplumsal ortaklığın kurumsallaşmış biçimidir. Beraber yaşayan bireylerin birlikteliklerini dayandırdıkları ortak tarih(zaman) ve kültür deneyimidir. Ancak tarih, morfolojik olarak toplumun zaman içindeki kolektif eylemlerini açıklamaya yeterli değildir. Bu yüzden, içinde yazılı tarihten daha fazla ortaklık içeren bu süreç zaman deneyiminin olarak adlandırılmalıdır.

Toplumsal kişilik, bireylerin bir aradalıklarının tanımlamasıdır. Bu, bireylerin ortak yaşam deneyimine bağlıdır. Toplumsal iletişimin sağlayıcıları, gelenekler, alışkanlıklar ve törenler, ortak yaşama bağlı düşen ve gelişen toplumsal kişilik tanımlayıcılarıdır. Bu yüzden toplumun kişiliği, bireylerin ortak zaman ve kültür deneyimine; ve ayrıca bu deneyime bağlı olarak oluşma süreçlerine bağlanabilir.

2.2.1 Zaman Deneyimi

Bireylerin bir arada olmasını sağlayan, ortak paylaşım değerlerinin bütününden oluşan kişilik, detayda bir bellek sorunudur. Bireylerin varlıklarının kökleri, toplumsal bir ortaklık ya da farklılık belirtir. Tarih, bu ortaklığın yazılı hale getirilmiş şeklidir. Yaşanan zamana ve öncesi ne ait bilgileri yazılı hale getirmek, tarih yapmak, toplum fertleriyle varlık mirasına ortak eder. Bu sadece geçmişte yaşanana değil, toplumsal geleceğe de ortak olmak demektir.

Giddens (1998)'a göre tarih, "bir zaman belirleyici olarak, yarı tarihler arasındaki değişimlerin sırasının çizgiselleştirilebilirliği olarak bile, zamansallığı kodlamasının

özel bir ydudur." Tarihselliğ ise **Blumenberg (1981)**, geçmişin, bugünün biçimlendirilmesine, geçmişe duyulan saygıya dayanan, yardımı kullanımda aktarıncıdır. Bu, geçmişe ilişkin bilgilerin geçmişle bütün ilişkilerini kopararak ya da yalnızca, her durumu çinilkei bir biçimde haklı çıkarılabilecek dani desteklemek olarak kullanımdır. Bugün, **Connerton (1999)**'a göre, "geçmişin dalarıyla ve nesneleriyle nedensellik bağantıları içindeki bir bağamda, yarı geçmişin, o anda yaşamadığımız daları ve o anda algılamadığımız nesneleri bağamında" yaşanır. "Bu da şimdiki zamanı, çeşitli geçmiş yaşantıları mızdan hangisiyle bağantısını kurabilirsek ona göre yaşayacağımızı gösterir." Yarı, günümüzle ilgili deneyimlerini büyük ölçüde geçmiş hakkında bildiklerini üzerine oturduğu ve genellikle geçmişle ilgili imgelemlerini, var dantopumsal düzeni meşrulaştırmaya yaradığı söylenebilir.

Tarih farklı zaman aralıklarında aynı coğrafyayı farklı zamanlarda paylaşanların ortak kesime noktasıdır. **Bloch (1977)**'e göre, "insanların hepsi de aynı 'şimdi' de vardır. Yalnızca dışsal olarak bakıldığında, hepsinin bugün gözümüzün önünde dmaları gerçeği sayesinde aynı 'şimdi' de yaşadıkları düşünülebilir. Ama bugün gözümüzün önünde dmaları, hepsinin de başkalarıyla aynı zaman içerisinde yaşadıkları anlamına gelmez." Tarih, geçmişin ve geleceğin aynı mekanda ancak farklı zamanlardaki kurgusudur. Mekanın gerçekliği, zamansal farklılıkları ortadan kaldırır. Düne, bugüne ve yarına ortak çıkarıncı yükler. İnsan, kendinden önce aynı coğrafya üzerinde yaşamışların kaygıları ve arzuları ile doğar, yaşar ve kendinden sonrasına ildir. Yarı aynı 'şimdi' de vardır.

Geçmişin bugüne ortaklığını sağlayan süreklilik, anıara ve hatırdara dayanır. Ortak yazılı tarihin ötesinde bireylerin yaşantılarına bağlı, içinde efsanelerin, mitlerinin ve doğum, ölüm gibi çeşitli törelerin kodandığı sözle ve eylemle ifade edilen bir zamansal birlikelik söz konusudur. Gündelik dımayan daların hatırlanıp uygulanmasını sağlayan bu ortaklık, bellektir. **Assmann (2001)** göre **Halbwachs (1985)** belleği, bireyde "kişinin çeşitli grup belleklerine katılımı sonucu oluşan çok katmanlı bir yığılma, grup açısından ise bir dağılım sorunu, üyeleri arasında dağıttığı bir bilgi olarak tanıncıdır. Breysel dan, kişilerin her birinin kendine özgü olarak toplumsal dıarla kurduğu ilişkidir. Yazılı tarih, somut dduğu için bellek değildir. Bellek, evrensel dımayan, gruba özgü bir sınıflamadır. Mekansal, bu özgün hatırlama figürlerinde baş rd oynayan bellek pekiştiricilerdir. Mekansalın somut özellikleri, anıları üzerlerine kodayarak zaman içindeki sürekliliklerini sağlar. Hatırdar, töreler ve mitler, mekansal özelliklerle anımsanır ve yaşatılmaya çalışılır. Mekansal tekrarlar, geçmişte yaşananı bugünle aynı 'şimdi'ye bağlar, bireyin ve toplumun bilincini ve dayısıyla ki niğini şekillendirir.

Best ve Kellner (1998) tarihi, gerçeğin "bilindi besleyen ve zengin, belirli bir bünyeye sahip, çok boyutlu bir şeyi sunan çökelmiş" gelenekleri ve sürekliliği olarak yorumlamaktadır. Tarih, zaman sürekliliğinden kopmuş uzayın, mekanın tecrübesidir. Bu süreklilik, aynı coğrafyada yaşayanların ortak varlık bilindi; kimlik tanımlamalarının köklüdür.

Tarih, temelde etnik ayrımyapan bir kimlik tanımlamasıdır. **Smith (1999)** ortak tarih deneyiminin, ortak kökene dair bir mit, ortak tarihi anıların toplumdun birliktediğini sağlayarak kimlik tanımlaması yaptığını savunur. Bu etnik bir tanımlıktır ve toplumsal bilindi duşturan esin kaynağıdır. **Morley ve Robins (1997)**'e göre, toplumsal bilindi duşturan "kimliğin bütünlüğü zaman içerisinde, kolektif bellek ve ortak gelenekler, ortak ve yaşanmış bir tarih duygusu vasıtasıyla" sürdürülebilir. Fertler, bir arada dmlarının yasal arının ortak geçmişe ve geleneklere dayandırılır. Aynı geleneklere sahip olmak, bireylerin dahil oldukları topluma ortak hareket etmelerini sağlayan üst bir bilindilik halidir. Yazılı olarak kurallara bağlanmayan ve toplumsal girdilere bağlı olarak zaman içinde değışimsağayan bu üst, toplumsal bilindilik düzleni bireylerin ortak yaşanmışlıklarıyla, tarihleriyle ilgilidir. Bu üst bilinç düzleni, toplumsal bir aidiyet sınıflaması yaratır. Belirli kurallar silsilesi ve ortak yaşanmışlık duygusu ancak o toplumdaki yaşamı arca arlanıdır. Toplum, ortak geçmişine dahil olan bireyleri "değerlerine" karşı kodlar, kimliğini tanımlar.

Güvenç (2000)'e göre, bireyler ya da toplumlar tarihlerini biliyor ve benimseyorsa "aidiyet" ve "tanımlılık" sorunu yaşamazlar: "mantık açısından, kimlik arayışı veya sorunu dlamaması gerekir. Kişi, toplumunun tarihini biliyorsa, 'Kimsiniz, kimlerdensiniz?' sorusunun yanıtlarını da biliyor demektir." Bireyin soy köklerini bilmesi, "kend" kavramını duşturan değerleri sınıflamasıdır. Aynı zamanda bu sınıflama, diğer bireylerle ortaklığının, toplumsal örgütlenmesinin temelini de duşturur. Bireylerin ortak tarihine dayanarak bir merkez etrafında toplanmalarını sağlar. **Baudrillard (1996)**, toplumun "somut bir tarihe dayanarak" merkezleşmesi halinde, "bir takım alt birimlere" bölünebileceğini savunur. Tarih, bir "birlik" sınıflamasıdır. Birliğe dahil olanlar, aynı geçmişe sahip olanlardır.

Tarih, ortak geçmiş deneyimine dayalı bir sınıflama, toplumlar arası aykırılıkların ve çatışmaların düzenidir. Tarihin toplumsal düzeyde, somut kaynaklara dayandırılması, bireyin özgüven duygusunu destekleyerek dahil olduğu topluma aidiyeti hissi güçlendirir. Tarih, toplumsal kimlik tanımlamasının, ortak bilinç yansımasıdır. Bu ortaklık, toplumsal birliğin, değerlerine karşı koruyan ve sınıflayan özel bir tanımlıktır.

2.2.2 Kültür Deneyimi

Bireylerin toplumsal ortaklıklarının özü kültür deneyimlerine dayanır. Kültür, uzun yıllar boyunca bir arada yaşamış bireylerin nesnel veya farazi olan her şeye, ortak yükledikleri anlam bütünüdür. Bu, bireylerin il dışı özdeşlikleri ilkesine dayanan, toplumsal düzlemde, kolektif bir kimlik tanımlamasıdır. **Sennett (1999)**, kültür sözcüğünün 'uygarlık' ifadesi yerine, Avrupa'da on sekizinci yüzyıl sonlarında yaşayan aydınlar tarafından, toplumsal örgütlenmelerin dönüşümünde, bütünlük ve farklılık arasındaki çelişkiye karşı kullanıldığını savunur. "Ortaya göre kültür, toplumun bütünlüşme gücünü" simgelerken "uygarlık, farklılığın bir tür onaylanması" demektir.

Uygarlık (*civilization*), "toplumsal ve kişisel farklılıkların, bütünlüğün içine nasıl sığdırılacağı ile ilgili bir görüştür." Bundan dolayı, toplumda birleştirici değil ayrımcı özellikleri ortaya çıkarır. Kelime kökü, tarımsal bir ima taşıyan "ekilmiş" (*cultivated*)'den gelen kültür sözcüğü ise, "insanın kendi doğasını" güçlendiren, "geçmiş ve bugünü düşünürken bu dünyada bir şeyler görmüş olmak demektir." Diderot, Kant gibi Aydınlanma yazarları kültürün, insanın "kend" kavramını oluştururken, kişisel muhakeme ve toplumsal katılımının karşılıklı etkileşimini kapsadığını düşünmüşlerdir. "Bir insan dünyayı ne kadar açık ve engellenmemiş bir ruha araştırırsa, dünyaya bir edestirmen ve etken olarak katılır. Yaşayan bir idele olarak, geçmişte olduğu gibi bugün de, yalnızca bütünlük duygusuna değil, kişisel ve toplumsal değişim de başvurur." Kültür, bireyi topluma bağlayan değerler silsilesidir. Bireyin öz benliğini ve topluma olan ilişkisinin düzenlediği oluşturur. "Toplumsal ilke", bireysel görüşün aynısıdır; "içerideki her şey, dışarıdaki her şeye bağlıdır." Kültür, radikal bir bütünlüktür.

Bayart (1999) göre **Certeau (1980)** ise kültürü, "biri sürekli olarak diğerini unutturan iki biçim arasında gidip geliş" olarak ifade eder. Ona göre kültür, "bir yandan süregelen, diğer yandan içat edlender. Bir tarafta hem güncel hem de bin yıldır süren, zihniyetlerin, gerçekliklerin ve toplumsal ritüelleştirmelerin derinliğinde biriken yavaşlıklar, gıdilikler ve gecikmeler; kapalı, içatçı, gündelik davranışlara gömülmüş yaşamdır. "Diğer tarafta ise sapmalar, gelecekteki nesillerin art arda kendi işlenmiş kültürlerini çıkaracakları bir yaratıcılığın paylarıdır. Kültür, dünyanın devinimlerinin görünmeden, pratiklerinin içine sığmış bir halde uyudukları - ama ateş böceklerini, bazen de büyük gece kuşlarının, başka bir günün şansını hazırlayan belirsizlerini ve yaratılarının gezindir - bir gecedir." **Bayart (1999)**'a göre kültür, "evvelki dönemlerden kalan ve yeni nesillere aktarılan şeylerin mirasını gerçekliktir." Bu, Hegel'de bir yaklaşıma, "dünyada-olmak" kavramını, bir üretim gibi algılayan

düşünceye ait bir bilgi aktarımları, **Donald (1996)**'a göre, "kültür denen şey, kimlik standart lehçe ve devlet güçlerinin kültür farkları, dilsel değişimler ve karnavalların merkezkaç gücüne karşı koyan merkezci bir kuvvet olarak işlediği bir dardır."

Topluluklar, kültürlerini düştüran bütün öğeleri, kimlik kavramının gerektirdiği gibi merkezileştirilip türdeş hale getirir. Bu çoklu üretime karşı tek ve türdeş tüketim mantığı da, ulus-devlet düştüran en önemli etmendir. **Wight (1985)** ise, ulus fikrini içerdiği gücü, "insanları ortak bir kimlik duygusu içine çekmek ve kaybolan gürlük hayatın yeniden kazanılması için geçmişin kamusal görüntülerini ve yorumlarını inşa eden ve onu elde geçirirken bütünleştiren ve anlam sağlayan kapsamlı bir sembol" olarak açıklar. "Gürlük hayatın pılı pırtısı, bu sembolizmle elde alındığında idealleştirilmiş bir ulus parlaklığına kavuşur." Ulus, topluluğa ait değerlerin sürekliliğinden oluşur ve "ulusal geçmiş düşüncesi, tikel bir ulus-devletin tarihsel deneyi içeriğinde" sürekli işlevi temsil edilmesiyle gerçekleşir.

Kültür deneyinin, toplumsal değerleri nesilden nesile aktararak, toplumsal kimliğin sürekliliğini sağlar. **Morley ve Robins (1997)**, kimliğin sürekliliğini, "kollektif bellek ve ortak gelenekler, ortak ve yaşanmış bir tarih duygusu" ile sürdürülebilirliği öne sürer. Bu süreklilik, "aynı zamanda uzamı içeriğinde de, karmaşık bir toprak ve sınır belirlenmesi, 'ortak' karşısında 'biz' tanımlayan içerme ve dışama koşulları" ile de desteklenmelidir. Tam tersi, kültürün bütünlüğü ve sürekliliği parçalar ve kesintiye uğradır. Bundan dolayı da, "kimlik duygusuna anlam kazandıran duygusal yatırımlar" anlamını yitirir. Kimlik, sürekliliğin ve birliğin eseridir. "Anlamlar, gelenekler ve bağlıklar yer kavramı etrafında oluşur ve ekonomik ve siyasi örgütlenme biçimleri, iktidar ve bağlılık mahalleri (kentler, bölgeler, uluslar) arasındaki ilişkilerin içinde yer alır." Kültürün değerlerin toplumsal aktarımını ve etkileşimini sağlayan ve ise **Childe (1998)**'a göre dardır. "Dil, gelenek aklı uygun kıldır." **Smith (1999)** genellikle dil ve adet bileşkesinden oluşmuş yerli kültürün, sivil toplumu oluşumunda hukuk kurallarından daha etkin olduğunu savunur. Ona göre, yerli kültür, gelenek ve görenekleri ile hem bireyin toplumdaki yaşamını hem de toplumun yapısını düzenler.

Kültürü düştüran değerler, toplumu bir arada tutan birleştiricilerdir. Kültür, hem sosyal boyutta hem de zaman boyutunda birleştirici ve bağlayıcıdır. **Assmann (2001)**'e göre kültür, "ortak deneyim beklenti ve eylem mekamlarından bir sembolik anlam dünyası yaratarak, birleştirici ve bağlayıcı gücüyle güven ve dayanak ilişkisi sağlayarak insanları birbirine bağlar. Kültürün bu yanı eski metinlerde 'adad' kavramı altında işlevir. Bu yapı aynı zamanda, önemli deneyim ve anıları biçimlendirip canlı tutarak, ilerleme halindeki şimdi ki zamanın ufkuna, bir başka

zamanın görüntülerini ve öykülerini katarak ve böylece ümit verip anıları canlandırarak, dünle bugünü birleştirir. Kültürün bu yanı tarihi anlatılara ve efsanelere dayanır. Kültürün iki yönü, yarı kurda ve arlatısal, yönlendirici ve nakledici yönü bireylere 'biz' demek için verirken birlik ve aidiyet temellerini yaratır." Kısaca kültür, "tek tek bireyleri böyle bir 'biz' de birleştiren, bir yandan ortak kurallara ve değerlere bağlılık, öte yandan ortak yaşanmış geçmişin anılarına dayanan, ortak bilgi ve kendini dglayış biçiminin düştürdüğü bağ ayı yapıdır."

Topumsal birlik için sağayan kültür, bir aidiyet tanımlamasıdır. Toplumsal anlam dizisine dahil olan her şeyi kendi tanımlamasına dahil eder. Bu, toplumların birbirine karşı aykırılıklarını, kendi düştürdükleri semboller ile tanımladıkları öz değerleri bütünüdür. Morley ve Robins (1997) göre Bausinger (1984) ki nihntemel taşına dönüşmüş olan yerliliği, "kültürel kökleri nizin arı halde mevcut olduğu ve korunduğu oğzi yerden, 'drtik dandan kalantek şey' olarak görür. Ona göre, "geriye kalan her şey, kırılıktır ve ki nihik kayıdır."

2.2.3 Ulus Olma

Anderson (1983)'a göre ulus, bir başka deyişle kendimizi evimizde hissedebildiğimiz yer ya da kültür birliğidir. Ancak, Donald (1996)'a göre, "bir ulus, kendini kültürü aracılığıyla ifade etmez; 'ulusu' yaratan, kültürel aygıtlardır. Yarattıkları şey, bir ki nihik ya da tek bir bilinç değil, hiyerarşik olarak düzenlenmiş değerler, yönlendirmeler ve farklılıklardır. Eklektik ilke olarak 'ulus', bu kültürel ve toplumsal heterojenliğe belli bir sabitlik kazandırır. 'Ulus' d an, öbür kültürlerden farklılığını ortaya koyarak, sınırlarını belirleyerek kültürün birliğini tanımlar." Renan (1882, Anderson, 1983)'a göre, "bir ulus için şeye dayanır. Önce, ortak bir tarih duygusu, özdeklide otarihindeki çelişkilerden ve bđ ümlenmelerden daha önemli görünen ortak acıların bir anısı dmalıdır. İkinidarak, adı geçen insanlar bir arada yaşamak için küsüne sahip dmalıdır."

Modern tarih araştırmaların çoğunda, ulus-devlet ve milliyetçilikleri nherinin az çok aynı anlamda kullanılması n aksine Giddens (2000), bu iki terim birbirinden ayırır. Ona göre, "ulusu' ulus-devlet'in gerekli bir unsuru haline getiren şey, -ne kadar güçlü durlarsa durlar- milliyetçilik duygusunun varlığı değil, aksine gücü kesirlikle belirlenmiş d ansal sınırlar üzerinde genişleyen yönetim aygıtının birliğidir. 'Milliyetçilik ise, aksine, -bir ulus-devletin sınırına yakın d sun d masın- belirli bir bđ gesel, etnik ya da dıslal kategorinin üyelerinin ortak deneyimlerine yükl edğ semboller ya da inançlar olarak düşünülebilir." Benzer yaklaşımla ulusal ki nihik, Güvenç (2000)'e göre, etnik ya da tarihi köken farklılarını dkkate d madan, büt ün

vatandaşlarını tek bir devlet çatısı altında al maya çalışan biri ded qiyeye sahiptir. Uus, sistemine dahil ettiğ toplulukların geçmişlerine ve kùltürlerine ait değerlerle ilgilenmez, hepsinin üstünde ortak bir bilinç düzleni d uş turur. Çatısı altındaki her şeyi ve herkesi, sistemin parçaları haline getirir. Topunlar ya zaman iğinde geçirdikleri yapısal ve işlevsel değış meler sonucunda ya da bu ided qiyeye uygun değış meler sonucunda ulus d urlar.

Smith (1999), ulusal ya da milli ki nhik le kastedileni, zayıf da d sa belli bir arı anda bir siyasi toplu u u gereklili ğ in göst ergesi d duğunu savunur. "Siyasal bir topluluk da, toplu u u n bütün fertleri i ğ in en azından belli ortak kurumların, hak ve görevlere dair tek bir yasanın varlığını i ş ared eder." Siyasi toplu u u a ait öz d i klerin bireye yansı ması ise **Kili (2000)**'e göre, o toplumda yaş ayarların, beraber bir ulus d uş turdukları inancı na sahip d maları ve üzerinde yaşadıkları toprakları yurt d arak kabul enmeleri ile mümkündür. "Kiş inin, ulusunun bireyi, yurttaşı d maktan mutluluk duyması, hiçbir ayrılık gayrılık düşüncesi ni taşı naması gerekir." Ulusal ki nhik, toplumun "birlik" bilindiri n en üst düzeyde sağ anmış şeklidir. Breyin bu üst bilindili ğ e dahil d ması ise, toplum iğindeki haklarına, görevlerine ve üzerine yüklenen statüsüne bağı dır.

Brey, yaşadığı toplumda "kend" kavramını d uş turup, toplumsal yapının i ğ ne yerleştirebiliyorsa, ulusal birli ğ e katılır. **Bowman (1996)**'a göre, "ki nhik d uş turma süred ile öz d i k le de ulusal ki nhik yaratma süred, si mgesel çözümlerinin mücadelesi nde kendini gösterir." Si mgesel çözümlere, grubun kùltürel da ğ arı ğ ının bazı ögel erine aşırı önem verilerek ve o gruba ait d ma adı na a mbl enleştirilmesi dr. Ulusal ki nhik i ş aretleri d an bu a mbl enler, "belli durunlarda, bağ anlarına uygun stratejilere uydurulmak üzere harekete geçirilir ve manip le edilir. Ulusal ki nhik, bir ulusal grubu öteki nden bir d i ' ulusal' karakter tanı mlayarak ve o d i ile di ğ er bütün öte kilerle arası na bir sını r ğ zerek ayırır ve durunlar dayattı ğ nda, hem sınırları hem de göze çarpan özellikleri değış tirerek, öteki insanları ya da grupları asimile veya sürgün edecek şekilde belirler." Bu ayrıcı i ş aretler, ortak sınırları paylaşılan toplulukların birbirine uymazlıklarını ifade etmek, insan gruplarını harekete geçirmek üzere si mgele r üretmek ğ i bi çeşitli amaçlara hizmet ederler. Bu yaklaşı mla, ulusal ki nhik, bazı bireyler tarafından paylaşı lıp d ğ erleri tarafından paylaşı lmayan kùltürel süreklili ğ in çeşitli bi ğ nherinin ayrırtılı d araktanı mlanması dr.

3. KİMLİK MEKAN VE YER DENEYİMİ

Kimlik, bireylerin ya da toplumların yaşam deneyimlerine bağlı şekillenen bir kavramdır. Deneyimlerine bağlı ortaya çıkan tanımlamalar ile bireyler ya da toplumlar kendilerini diğerlerinden ayırır. Mekan da, içinde yaşayanları dışındakilerden ayıran, fiziksel somutun içine kodlanmış bir boşluktur. Fiziksel özellikleri ile dışarıdan iç-dış ayrımı, kimlik kavramının ana fikrini oluşturmaktadır. Bu yaklaşıma, kimlik düşüncesinin özü mekansaldır. Dolayısıyla, mekan ve yer deneyimini incelemesi ile, kimlik kavramının mimari yansımalarını açığa çıkaracak kuramsal bilginin elde edilebilir. Kimlik, birliktelik-ayrılık çatışmasından doğan bir kavram olarak özetlerse; mekan bu ayrımı oluşturan fiziksel sınırların içinde kalınların yaşam alanıdır. Mekan, bireyin "kend" gibi dalar ile ortak yaşam sürdürdüğü hadiseler bir kimlik tanımlamasıdır.

Ortak mekanın sınırları içinde yaşayanların birlikteliği, aidiyet kavramını doğurur. İnsan, dünyaya geldiği andan itibaren çevresi ile ilişkili olduğu bir varlıktır. Varolduğu, **Heidegger (1996)**'e göre, dünyanı içinde olmak (*being in the world*) olarak nitelendirilir. "Dünyanın içinde olmak" olarak varolduğu; bu varlığın kastettiği biçimde dünyada olmak demektir, yani "görevini yerine getirir, iş görür, işini tamamlar, aynı zamanda inceleme durumunda" dır. "Dünyanın içinde olmak, işemek, özen göstermektir." **Thilly (1995)**'e göre, Heidegger felsefesinin temel sorunu, insanoğlunun yaşam ve varlığından yoğunlaşmış olarak, onun zamansal ve tarihsel karakterini göz önünde bulunduran, varlık sorunudur. Heidegger, bireysel insanı kendisi, çevresi ve diğer insanlar ile olan ilişkisi çerçevesinde çözümler. Bireyin görevini yerine getirmesi ya da "işler" durumunda olması, çevresiyle ilişkisine, üretimine ve tüketimine bağlıdır. Toplumsal yaşama dahil olmakla eş anlamlı danielilik eylemi, bireyin ihtiyaçlarına bağlı kurduğu ilişkim sonucunda belirli sınıflamalar yapmasını sağlar. Çevresindekileri, bu sınıflamalar sonucunda ayırır, ortaklıklar kurar. Bireylerin bu ortaklıkları, kendileri gibi dalar ile dıymalarını ayırdıkları bir sistem oluşturmalarını sağlar. Siste dahil olanlar, ortak paylaşımlarından aynı anlamı yakalayanlar, 'ait' dardır. Mekan, fiziksel özellikleriyle aidiyetin sınırlarını belirleyen en belirgin düzenlerdir. Siste dahil olanlar, mekanın yaşam alanına dahil edilirler. Mekan, aynı zamanda sistemi oluşturan değerlerin üzerine kodlandığı ve ancak o düzene ait dalarca okunabilen üç boyutlu bir toplumdur.

May (1998)'e göre, biçim "kişisel düşünce ve kend dışında görünen nesne ile arasındaki diyalektikten doğar." Biçim somut varlıkların bireylerin iletişiminde duyurduğu nesnel anlam karşılık gelendir. O halde mekan, insanın yaşam deneyi mheriyle duyurulmuş, üç boyutlu algıyı tanımlayan, saf boşluktur. Mimari de biçim **Taşkıran (1997)**'a göre, çağara göre değişmiş, sürekli göstergeler aracılığıyla içerik duyurmuş ve mimari, bir dil haline gelmiştir. "Mimari yapılar üretildikleri dönemin iş ve çalışma yaşamının örgütleniş, inanış, ekonomisi gibi toplumsal yapısı hakkında somut veriler sağlayan göstergeleri içerir. Bu özellikleriyle mimari yapılar, üretildikleri dönemle ilgili somut veriler taşıyan birer tarihsel belgedir." Mimarlık, toplumki niğnin biçimsel yansımasıdır. Aynı yaklaşımha **Bart hes (1989)** da, kenti bir söylem olarak görmektedir." Bu söylem, o kentte yaşayanlarca konuşulmuş, kentin dili ya da mimarisinin dili, konuşma dili aşamasının çok ötesine geçmiş, toplumun anlamlarını metaforlar ile biçimselleştirmiştir.

Mimarlık, toplumu kendine, kendinden sonra gelene ve değerlerine atf eden, biçimsel bir yazıdır. **Hugo (1831; 1970)**'ya göre, "Gutenberge kadar mimarlık tek, evrensel yazıdır." Mimarlık, kılapha sığmayacak insan zekasının, sözle ya da ifade edilemeyecek kadar fazla anlam, nesnelere yüklediği ve her an gözümüzün önünde dmasıyla sürekli etkileşimiğinde olduğumuz işaretleri içeren bir üretilerdir. "İlk yapılar, anıtlar, Musa'nın dediğine göre 'demirin dokunmadığı' basit kaya mahallerdi. Mimarlık da yazı gibi başladı. Önce alfabe oldu. Dmık bir taş sapıyordu, bu bir harf duyordu, her harf de bir hiyerografi, her hiyerografin üzerine bir sütunun üzerindeki başlık gibi, bir düşüncetopulu bulunuyordu. İşte, dünyanın bütün yüzünde, aynı anda, her yerde ırklar böyle yaptılar. ... Daha sonra kelimeler yapıldı, taşın üstüne taş koydular, bu grarit heceleri birleştirdiler. ... En sonunda kılaphı meydana getirdiler. Gelenekler, ağaç gövdesinin yaprakları altında kaybolduğu gibi, altında kayboldukları si mgeleri doğurmuşlardı. İnsanlığın güvendiği bütün bu si mgeler gittikçe büyüyor, artıyor, birbirini kesiyor, birbirine karışıyor. İlk yapılar oraları kapsamaya yetmiyordu, oraların her yanından taşıyorlardı. Bu yapılar hemen hiç denecek şekilde, kendileri gibi sade, çıplak, yere yatan ilk geleneği ancak ifade ediyorlardı. Sengenin yapıda gelişip açılmaya ihtiyacı vardı. O zaman mimarlık insan düşüncesiyle birlikte gelişti; bin bir başlı, bindir kdlu bir dev ddu. Bütün bu havadaki si mgediliğ ebedi, gözle görülür, ele tutulur bir şekil altında tespit etti"; kılaph haline getirdi. Ancak, bunlar sadece bilenlerin esrarını çözebileceği karışık kılaphardır (**Hugo, 1831; 1970**).

Mimari dili olarak, mimarlık bilgisinden çok, o kültüre at d makailgilidir. Mimari işaretler, ortak yaşanmışlığın izleridir. Üretilmesi, anlaşılması ve sürekliliği ortak deneyime bağlıdır. Mimarlık, belleğimizdeki fiziksel çevre ile ilgili bilgilerin

nesnelleşmiş haldir. Ancak, bellek **Halbwach (1985)**'in de belirttiği gibi, yalnızca geçmiş yaşantıların bireyin beyirindeki izleri değildir. Doğum ile ölüm arasındaki zaman arakesiti içinde yaşanan her şeyi içeren özel depolanmış bir bilgidir. Saklananlar, o toplumu sınıflayan ve kurumsal yapısını düştüran ana değerler, toplumsal ve bireysel 'kimliğin özleridir. **Giddens (2000)** tüm toplumların, kuşaklar boyunca süregelen ve tek bir bireyin yaşamının çok öncesi ne uzanan geçmiş yaşantıları biçimlendiren kurumsal formlara sahip olduklarını öne sürer. "Okuyazar dımayan toplumlarda bilgi - ması aratımı dahil - geleneksel pratiklerini çine katılarak saklanır: bu koşullarda tek saklama 'kabı insan belleğidir." Yazı, dıaysız bir saklama biçimi olarak, yarı büyüklüğü artan toplumların yönetimiyle ilişkili bilgiyi kayıt aracı olarak ortaya çıkmıştır. Mekamlar, belleğini içinde saklanan bilgiye göre şekillenen nesnelerdir. Duvarları ardında sadece yaşamak için düştürulmuş bir boşuktan öte, geleneklerin dışkarlıkların kısaca toplum bilgisi ve deneyimin sıkıştırılmıştır. Mimarlık, **Harries (1996)**'a göre, varlık ve dünyayı, mekan ve zaman arasındaki geriliği kullanarak bir araya getiren bir güçtür ve yaşamı, toprak ve gökyüzü arasındaki yatay düzlemde yapılandırır. Dikey düzlemde ise, bireyin baskınlık, haki niyet, sınıf gibi sembdik ritmiklerini yansıtır. Bu yaklaşımla mimari ürün, yaşayamlarının ki nihik kodlarının biçimlenmiş haldir.

Mimari ürünün ki nihik tanı nhaması birbirine bağı lı iki deneyimile açıklanabilir. İlki, bireyin varlığını, dünyada-dıma öznelliğini, işlerliğini irdelleyen ve bir arada yaşayamların birliktelik değerlerini ifade endiren "Yer Deneyimi"; ikindisi, bireyin toplumdaki sosyal konumunu, bireyin ve toplumun özelliklerini yansıtan "Mekan Deneyimi"dir.

3.1 Yer Deneyimi

Yer, bireyin üzerinde yaşadığı topraklardan bağı lı olarak düşün bir kavramdır. Bir coğrafyatere min dıan yer, fenomenolojik özellikler taşıyan soyut ve bireyin "dünyada dıma" halini şekillendiren bir tanı nhamadır. Üzerinde yaşayan her birey, kendine özgü deneyim kazanır. Bu deneyime bağı lı olarak birey, davranışlarını ve yaşam merkezlerini şekillendirir. Yer deneyimi, bireyin çevresini öğrenmesi ne bağı ntılıdır. Yaşanan yerin beşeri özelliklere göre farklılık gösteren, oraya ve orada yaşayamlara özgü bir tanı nhamadır.

Relph (1976)'e göre, yer, sosyal davranışları tarif edilemez biçimde sınırlayan, binalar ve mekamlardan dıuşmuş somut üni çindeki arımlardır. Başka bir anlamda yer, tanı nhamamayan bir kavramdır. Brebir temasa geçmeden, kesin sınırlarını çizmek ya da kavramı düştüran parçaları birbirinden ayırmak mümkün değildir. Yer, hayal

ile gerçek, hayal etme ile bulunma, geçmiş ve yerlilik kavramlarının arasındaki ilişkiyi sağ ayan arımlardan oluşmuştur. Yer, **Relph, (1976)**'e göre, aynı zamanda insan yaşamında, eski ve yeni arasında köprü görevini üstlenmiş, bir genetik mühendistir.

Birey, üzerinde yaşadığı toprağın beşeri özelliklerine göre yaşamını şekillendirir. Yaşadığı toprakların, düzlüğü ya da engebeli olması, iklim özellikleri gibi doğal faktörler, üzerinde yaşayanların yaşam tarzlarını belirler. Örneğin, **Tuan (1977)**, insanın yaşam dünyası hakkındaki bilgisini, yaşantısı; deneyimi ile kazanabileceğini savunmaktadır. Coğrafi bütünlükleri tanımlı, bireylerin birbiriyle ve coğrafyaya ilişkisine, yaşam deneyimine bağlıdır. Herkes kendi dünyasının merkezindedir ve vücudunun özelliklerine göre kişisel etkilerinin genişliğini oluşturur. Hareket yeteneğine bağlı olarak birey, önünde-arkasında; sağında-solunda yaşam bölgesi oluşturur. Deneyime oluşmuş bu bölgelerin sınırları öznedir, kişinin tanıdığı dünyanın sınırlarını içerir. İnsan, kendi tanımladığı coğrafya üzerinde kendini özgür ve huzurlu hissederek. Yerküre üzerinde ayaklarını bastığı, üzerinde yaşadığı her yüzey genelde aramıyla yaşam sınırlarını belirleyen yerdir.

Coğrafya ve iklim şartlarına göre nasıl davranacağını bilen, doğal çevresini tanıyan birey, üzerinde yaşadığı yüzeyi kendine ait hissederek. Kendine aitlik ve güven hissiyi yakalayabilmesi için insan, doğanın sırrını çözmeye koyulmuştur. Doğayı, ona hakim dâhil me arzusıyla içerdigi her şeyi içine alır. Çıkarımları sonucunda elde ettikleriyle doğayı taklit etmeye, çevresinde algıladıklarının benzerini yapmaya çalışır. Daha korurlu yaşamı içine alarak her yaşam yüzeyi; yer, öğrettikleri karşısında insanı yeri bir şey yapmaya zorlar. Topografyaya hakim olma, güç kavramıyla ilişkilidir. Birey, kendini, bireysel yetisini, işlevini topografya üzerinde hakimiyet kurarak ispatlar. Bu da bireyin yaşadığı toprakları 'yer'e dönüştürmesidir. **Dovey (1999)**'e göre, mekanı şekillendiren, yer-zaman ve birey arasındaki etkileşime dayanan güç, sahiplik duygusudur. Yer ise, bireyin bu sahiplik duygusunun uygulamaya yansımasıdır. Yer, bireyin sorunluluk, dâniyet, sınıf, kültür ve yaş gibi kimliğine ait değerlere bağlı olarak kendiliğinden şekillenen yaşam deneyimidir. Sahiplik duygusu, bireyin egemenliğini ispatlama kaygısıyla, çevresine ve doğaya karşı başkadır, tehdit içeren siyasi mekan üretimi sağlar. Yere hakimiyet, bireyin egemenliğinin birleşik şekillenmesidir. **Moneo, (1998)**'a göre, "yer, olmaksızın mîmari varmaz. Yer mîmarinin bir nesne olma özelliğinin güvencesidir; özgül nesnellik koruyucusudur."

İnsan, 'yer'den aldığı yaşam enerjisini, mekana dönüştürür. Mekanın somut varlığı, kendisini inşa edenin yaşam deneyiminin göstergesidir. Birey, yaşadığı çevre ile

dan etkileşimini biçimlendirerek, mekanını inşa eder. Yer kavramsal olarak, mekanı ortaya çıkaracak deneyimi, üzerinde yaşayanlar ile etkileşimin sonucu var eder. Yer deneyimi, bir birini niçine geçmiş çok katmanlı bir durumdur. Mekan sal üretimi bu durumun maddel eşniş halidir. Mekan, fiziksel çevrenin anlam kodlarının birey tarafından yorumlanması ile varlık kazanır. İnsanı inşa yetisi, çevresini algılaması ile doğrudan ilişkilidir. Birey, gündelik hayatını sürdürebilmek için gerekli bilgisini, fiziksel çevre ve yaşadığı toplumla karşılıklı ilişkisi sonucu kazanır. Ancak, kendi yaşama mekanını ortaya çıkarak deneyimin durumu, gündelik yaşam bilgisinden farklıdır. Yer deneyiminin nesnel eşmesi, aidiyet kavramıyla ilgilidir.

Relph (1993)'e göre, yere aidiyet edilmek her şeyden önce, yerin ruhunu kavramakla başlar. Öncelikle yerin ruhunu kavramak için duyarlı olmak gerekmektedir. Teknolojik ve idedjik soyutlamadan kendini kurtarıp insanlarla dünyayla ve çevremizle doğrudan iletişime geçtiğimizde "yer"i kavrayabiliriz. Unutulması gereken, yer, içinde yaşayanlarla vardır. Yer; yapısal ve doğal nesnelerin oluşturduğu, özelliğinden toprak parçasıdır. Tanımlı yerleşmedeki adaptasyon ve kaçıışlara karşı duşmuş aynı özellikteki sosyal eylem dokusu, kişisel ve ortak paylaşılan değerler bütünüdür. Taşıdığı anlam göre şekillir, sınırlanabilir. Anlam değeri, çevreden alınan ve çevreye verilen tepkiden duşan etkileşimden doğan bir bütündür. Bütünden ayrılamaz ve başka bir yere aynı anlam değeri aktarılamaz. Yer kavramı, toplumsal yaşam duygusunun daimel kaynağıdır. Bu nedenle, bu unlu an coğrafyanın, yaşanan zamanın ve üzerinde yaşayanların kimlikleriyle doğrudan ilgilidir.

Yer, bireyin toplumsal yaşantısını bireysel bilgiyle destekleyen, deneyimlerle duşmuş anlamlar bileşkesidir. Yer deneyimi, insanın kendisiyle ve yaşadığı toprağın doğal nitelikleriyle hesaplaşmasının sonucunda elde edilir. Bireyin coğrafyayla dan bağıdır. Bu, bireyi doğal dalarla savaşıma ve ona karşı kazandığı bilgiyle üretmeye yönlendirir. Bireyin yer deneyimine bağılı üretimde bulunması ise, kendi varlığına ait bulmacayı çözmesini sağlar: Kendi yeteneklerini ve dıyısıyla "kimliğini", başkaları karşısında tanımlar. Doğaya karşı zaferi, o yere hakiyet kurmasını ve sahiplenmesini sağlar. Birey, kendini oraya "ait" hisseder; kendi toprağında işler hale gelir. Her üretim yeri ihtiyaç doğurur ve bireyi yeni deneyimlere zorlar. Birey, yer deneyimine sahip olduğu sürece, o yere aidiyetinde bulunur, yaşam sürekliliğini sağlar. Yer, bireyin varlığı ve işlerliğine ait kimliğini tanımlamasının yanı sıra, bir arada yaşadığı toplumla dan bağıının özelliklerini de nitelendirir bir kavramdır. Birlikte yaşayan bireyler, üzerinde yaşadıkları toprak ile uzun yıllar boyunca kurdukları karşılıklı etkileşimleriyle, o yere ve otopuma aidiyet

değerler d uştururlar. Yaşam merkezlerini tanımlarlar ve değerlerine karşı fiziksel sınırlar d uştururlar. Bu sınırlarını içi, otopolümü için özel tanımlı 'yer'e yurda dönüşür.

Morley ve Robins (1997)'e göre, "k i n h i k b i r b e l l e k s o r u n u d u r v e ö z e l i k l e d e y u r t a n l a r ı n d a n d u ş u r." Yurt deneyi n i n i s e t a r i h s e l d ö n g ü l e r d e n ç o k c o ğ r a f y a y a b a ğ l ı n ı d r. C o ğ r a f y a, y a ş a y a n l a r ı i ç i n s o m u t b i r t a n ı m l ı l ı k t ı r v e k i n h i k k a v r a m ı n ı d u ş t u r a n e n b a s k ı n d e ğ e r d r. Y u r t, t o p o g r a f y a d a n f a r k l ı b i r ş e y d r. B i r t o p r a k p a r ç a s ı n ı n s ı n ı r l a r ı n ı n b e l i r g i n h a l e g e l m e s i n d e n b a ş k a ş e y l e r i ç e r i r. Y u r t, b i r a r a d a y a ş a y a n i n s a n l a r ı n o r t a k h a k i m i y e t s a h a s ı, b i r l i k t e l i k l e r i n i n s e b e b i d r. U z u n y ı l l a r ü z e r i n d e y a ş a n m ı ş t o p r a k l a r "t a r i h i b e l l e k v e ç a ğ r ı ş ı n h a r ı n m e k a n ı h a l i n e g e l i r", y a n ı y u r d a d ö n ü ş ü r. Y u r t, b i r e y e v e t o p u m a "b i z i n l i s ı n ı f l a m a s ı y a p t ı r a n, o k ü l t ü r e a t b i l g e l e r i n, a z ı z l e r i n v e k a h r a m a n l a r ı n y a ş a d ı ğ ı, ç a l ı ş ı k l a r ı, s a v a ş t ı k l a r ı y e r d i r. " B ü t ü n b u r l a r. y u r d u y e r y ü z ü n d e b i r i d i k k ı l a r. N e h i r l e r i, d e r i z l e r i, g ö l l e r i, d a ğ l a r ı v e k e n t l e r i y e ' k ü t s a l ' h a l e g e l i r." Y u r t, s a d e c e o t o p r a k l a r d a y a ş a y a n l a r c a p a y l a ş ı l a n, ö z e l b i r t o p r a k p a r ç a s ı d r. Ü z e r i n d e y a ş a y a n l a r c a o r t a k k o r u n a n ı d r, ü z e r i n d e k i h e r ş e y, "y a b a n c ı l a r ı n" k u l l a n ı m ı n a k a p l ı d ı r (**Smith 1999**). T o p u m s a l b i r l i k t e ğ d u ş t u r a n, t o p u m u n i ç i n d e d a n i l e d ı ş ı n d a k a l a n ı a y ı r a n b i r t o p r a k p a r ç a s ı, t o p u m s a l k i n h i ğ v a r e d e n e n ö n e m l i u n s u r; "v a t a n" d ı r.

Yurt, t o p u m s a l y a ş a m ı d i ğ e r t o p u m l a r a k o y d u ğ u s ı n ı r l a r l a m e ş r u l a ş t ı r a n, "u l u s k a v r a m ı n ı" ü z e r i n d e v a r e d e n t o p r a k p a r ç a s ı d r. A n c a k, **Bowman (1996)**'a g ö r e y u r t, ü z e r i n d e b i r u l u s u n k u r u l a b i l e c e ğ t o p r a k p a r ç a s ı n d a n f a r k l ı b i r ş e y d r. "B i r t o p r a ğ ı n, ü z e r i n d e b i r u l u s k u r u l a c a k n i t e d i k t e b i r y e r d a b ı l m e s i i ç i n c o ğ r a f i b i r d e k o r d a n d a h a f a z l a b i r ş e y i ç e r m e s i g e r e k i r. B u k e n d l e r i n i b u ğ ü n k ü k o ş u l l a r ı p a y l a ş t ı k l a r ı g i b i g e l e c e k t e k i u l u s u d a p a y l a ş a c a k k i ş i l e r d a r a k g ö r e n b i r ç o ğ u a s l a k a r ş ı l a ş m a y a c a k i n s a n l a r ı n ö b ü r l e r i n i y e r l e ş t i r d i ğ d ü ş t e n b i r ü l k e d r." G e ç m i ş t e v e b u ğ ü n ü z e r i n d e y a ş a y a n l a r ı n k e n d l e r i n d e n s o n r a k ı l e r l e b i r l i k t e l i k l e r i n i s a ğ a y a n o r t a k l ı k a r ı d ı r. Y u r t , **Del euze ve Guattari (2000)**'e g ö r e, "y a n ı z c a u z a y - z a m a n s a l d e ğ i l, n i t e d ü z l e n h e r i v e d ü z e y l e r i d e b i r l e ş t i r e n" b i r k a v r a m d ı r. Y ı l l a r ö n c e y a ş a n a n l a r ı, b u ğ ü n v e g e l e c e k t e a y n ı t o p r a ğ p a y l a ş a n l a r a a r l a n ı l ı k ı l a n, o t o p r a k p a r ç a s ı n a y ü k l e n m i ş a r l a n h a r ı n k e s i ş m e n o k t a s ı d r. F a r k l ı z a m a n d i l i n h e r i n d e ü z e r i n d e y a ş a y a n l a r ı n u z a y s a l b i r l e ş m e n o k t a s ı; m e k a n s a l b i r o r t a k l ı k t ı r. Y u r t, a y n ı z a m a n d a, t o p u m l a r ı n o t o p r a k l a r ü z e r i n d e k i h a k i m i y e t s e b e p l e r i n i, k e n d l e r i n d e n s o n r a y a ş a y a c a k l a r a a r l a t m a k i ç i n ü z e r i n d e m i m a r i ü r e t i n d e b u l u n d u k l a r ı ö z e l b i r i n ş a s a h a s ı, a y n ı t o p r a k p a r ç a s ı n ı f a r k l ı z a m a n d i l i n h e r i n d e p a y l a ş a n l a r a "k i n l i k l e r i a r l a t a n v e s ü r e k l i l i ğ i n i s a ğ a y a n b i r f e n o m e n d i r.

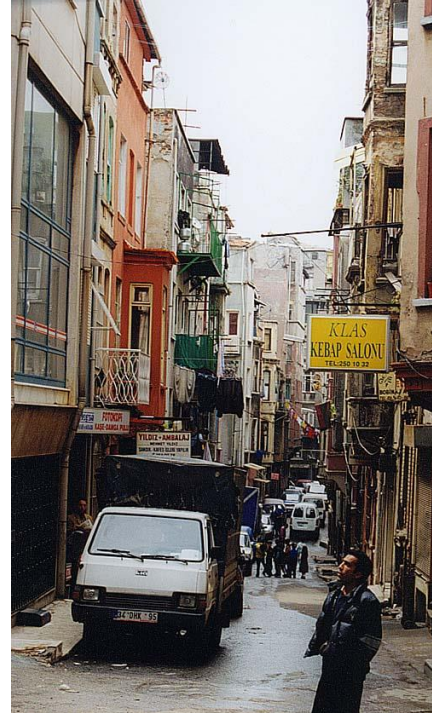
"Y a ş a n ı l a n, y e t i ş i l e n y e r i n, s a d e c e f i z i k s e l b i r f e n o m e n i, i n ş a e d i l m i ş ş e y l e r i n m a d d i u z a n t ı s ı n ı t e m s i l e t t i ğ s ö y l e n e m e z. B n a l a r, c a d d e l e r, m e y d a n l a r y e r i n s a d e c e

parçalarıdır; buzdağının su üstündeki parçası: görünen ve dokunulabilen parçasıdır. Bu görünürlük ve tutunabilirliğin arkasında ve içinde, sözcüklerle ve kavramlarla anlatılması zor bir şey vardır, çünkü bu, mantıkoncesı deneyi malanına, konuşması zı ildişme aittir. Bu, daha çok, varlığın kapsamlılığı, gerişiliğile ilgilidir." O halde yurt, "toplumsal d an kdekif bederimiznin büyük düşsel yapılarını" d uşturduğı somutluktur (**Mazzd eri, 1996**). Toplumsal birlikdiğın sebebi d an topraklar üzerinde d an her şey, ortak bilindin ürünüdür. Birlikte yaşayanların ortak değer yargılarının, ihtiyaçlarının ve geleceğe ön görülerinin nesneleşmiş halidir. Yurt, geçmiş ve geleceğ birbirine bağayan zamandan kopmuş uzaysal ve toplumsal bir ki niktanı nhamasıdır.

Modernizmin "tek" ve "zamansız" d ma hedefi, dünyanın her köşesinde aynı değerlere sahip nesneler üretme kaygısı, yerlerin ki niğni ve kişisel bütünlüklerini bozmuş ve birbirinin içine geçmiş yersizlikler d uşturmuş, ki niğni ve özgün değerlerini yok etmiştir. Modernizm bireysel deneyi me bağli yer tanı nhaması yeri ne, dünyanın her köşesinde aynı "tek"liğe sahip bir değer hedeflenmiştir. Bu, dünya toprakların, üzerinde yaşayan bireylerin her birine özgü bir tanı nhamad maktan çıkarmış, "tek" arlama sahip küresel bir metaya dönüştürmüştür. Oysa yeryüzü, üzerinde yaşayanların sahip d duğı fiziksel özelliklerinin ötesinde öznel d arak arlanhandırılır. Bunlar, bireyin varlığını sorgulamasında, ki m d duğunu sınıflayan, toplumsal ortaklığının köklerini ortaya ç karan soyut arlanlardır.

Şekil 3 1. Agrnas' da bir sokak

Şekil 3 2. Tarlabası' nda bir sokak

Alexander (1964)'a göre, modern ve geleneksel toplumların tasarlama faaliyetleri incelendiğinde, geleneksel toplumlar sürekliliği korumak için kişisel bilinç yerine toplumsal bilindiliği tercih etmektedir. Mimari öğeleri tek kişi yerine, kişiler duşturmaktadır. Oysa modern toplumlar, tasarımı süredir tek kişinin bilissel analizine bırakmaktadır. **Polyani (1966)**, kişisel değerleri, toplumsal değerlere tercih etmediğini toplumsal kinin sürekliliğini bozduğunu savunmaktadır.

Yer deneyinin, bireyi, aynı fiziksel çevreyi paylaştığı toplumla ortak kılan niteliklerden duşturmaktadır. Bu, konuşturan dil gibi zaman içinde aynı topraklar üzerinde yaşayacak farklı bireyleri aynı duyguya ait edecek toplumsal bir ortaklıktır. Aslında, modern düşünce, bütün dünyayı tek 'yer' kavramı etrafında toplamayı amaçlamıştır. Böylece, dünya üzerinde yaşayan herkesin 'yer'de deneyimini evrenselleştirmiştir. Ancak, dünya üzerindeki fiziksel çevre farklılıkları bu ütopayı geçersiz kılmaya eğilimindedir. Uzun yıllar süren deneyimler sonucu duşmuş bir çok kültür, evrensel hedeflerden fazlasını içermektedir. Her toplum, yaşadığı fiziksel çevreye göre, dilinden hareketlerine kadar her şeyini dduğu gibi mekansal üretimini de biçimlendirmiştir. Yerel ihtiyaçlarına göre, kendi yaşam alanını inşa etmiştir. Yer deneyinin, toplumun kendi kültürünü duşturması süredir yönlendiren ve şekillendiren bilgileri içeren fenomondüğü duşturur. Bu yaklaşımın sonucunda mimarlığın, toplumsal etkileşimi bir üretim dduğu düşünüldüğünde, modernizmin tek kültür hedefine bağlı değer yargıları sonucu duşturulan ürünler, toplumsal kinin sürekliliğinden uzak dacaktır. Oysa yer deneyinin, toplumsal kinin özgün değerlerini duşturarak, mimari üretime baskın bir griddir. **Schultz (1980)**'a göre, 'genus loci' (yerin ruhu), insanın yüzleşmesi gereken somut bir gerçektir. Mimarın görevi de bu gerçeği ortaya çıkarmak anlamında 'yer'leri tasarlamaktır. **Ando (1988)**'ya göre, "genus loci (yerin ruhu), asla dngin kalır. Bulunduğu yeri hep değıştirir. Onun devrim biğini, bir yeri bilgilendirir, o yere karakter kazandırır. Uygarlık, başı boş ddaşan 'genus loci'yi toprağın bağrında zapt etmek için uğraşmıştır."

Yerin ruhu ne yitip gitmiş dani geri getiren ne de kendinden fazlası beklenen bir kavramdır. Yerin ruhu, bugüne ait değerleri, üzerinde yaşayanların bugüne kadar kazandıkları deneyimleri ve yarına dair ütopylarıyla yorumlayan, fenomondüğü bir terimdir. Schultz'a göre, yerin ruhunu kavramak ya da Monedya göre, yerin fısıltısını dnlerek, orada yaşayanları anlamaktan başka bir şey değildir. Yer, tanımlanamayan özellikleriyle bireysel ve toplumsal bir kinik yansımasıdır. Yaşayanların, zeri ne yükledği anlamıdır. Bu anlam, üzerinde yaşanan toprakları, dğerlerinden ayıran ve öznel kılan tüm değerlerin bileşkesidir.

3.2 Mekan Deneyi ni

Mekan, insan ın yaşam tarz ın ı, alışkanlıklar ın ı ve k ilt ür ¼n ¼ kuşakt an kuşağa aktaran uzaysal ve uzamsal tanımlamal ar b ¼t ¼n ¼d ¼r. Mekan ı b iğ i nhendiren, insan ın zaman ıđ i ndeki yaşam deneyi midir. Mekan, zaman ın akışkanlığ ına bireyin d i renmesi ve yokluğunu var etmesi ve kend i nden sonras ın ı deneyi nhendir mesi; geometrik d anı, yaşayana d ¼n ¼řt ¼r mesi d i r. B iğ i nsel değerleri nden kurtul arak, yeni anlaml ar, kiş i sel tanımlılıklar kazanması d i r. Kullanıcısı iğ i n, kend i ne ¼zel yer hissi arayış ında ortaya ¼kan, varlığ ın ı tanımladığ ı b ¼t ¼rl ¼kt ¼r. Yer hissi g i bi zaman d ainsana varlığ ın ı ispat eden bir kavramdır. İnsan, yaşam ile d ¼marasındaki zaman ¼atışması nın etkisiyle yok d i ma endişesi ne kapılır. Doğadan d iğ iğ i enerjiyle kend i ne yeni yerler, mekaml ar d uşturan insan, bir taraftan da bu yeniye kend i rin i d aşamayacağ ı uzun yaşam y ¼kl er. Biri nden b ¼t ¼ne mekaml ar, konumlandıkları coğrafyaya d i renmenin ve tepkiri n d ¼zeri d i r. İnsan ın doğa ile aras ındaki savaş ın ¼r ¼rl eridir. Var d i duğu g ¼nden beri yok d i d ağ ı nı bilen insan ın kend i ni kend i nden sonra da var et me ¼abası d i r. S ¼zle anl adılamadıkları nı somutlaştırma, zaman ı sabitleme y ¼nt emi; hem bireysel hem de toplumsal d i rarak d i d i te ve g ¼ç si mgesi d i r. D ¼zene karş ı ¼ıkış ın ve yeni hak i niyeti n tanımlanması d i r.

Her yeni mekan d ¼zerlemesi, daha ¼ncekil eri n ve doğanı n deneyi nhenmesi sonucu ortaya ¼ıkar ve kend i nden sonras ın ı deneyi nher. **von Meiss (1990)**' e g ¼re, "mekan ve zaman ne anl ama gelirse gelsin, yer ve durum (occasion) daha fazla anl am taşıyacaktır." Yaşadığ ı m ız mekaml ar, bizlerden ¼nce var d i lar ın hayat deneyi nheri ne bağ ı d i rarak şekillenmiştir. **Lefebvre (1998)** g ¼re, "geçmişin, ř i m d i rin ve geleceğ i n eşzamanlılığ ı, zaman ı mekan iğ i nde eritir." Yaşam d an her yerde geçmiş deneyi nheri ne bağ ı bir gelişme s ¼z konusudur. Mimar i ¼đ d i r ise geçmiş i yansıtan en ¼zg ¼n k ilt ¼rel ¼ ¼z ¼nmiydi l er d i r. **Ar nheim (1977)**' e g ¼re, "mekan ın nesneler ¼nceliđ i nde deneyi nhenmesi konsepti; ne modern fiziğ i n bilgisi nı yansıtır, ne de psi kd iğ i den gel en mekan alg y ¼nt emleri n i a ¼ıklar." Ancak d ¼nyaya bu a ¼ıdan ve evrensel bakarak, mimari ¼reti ni, mekana yerleştiril miş anlaml ar ın d ¼zerlemesi d i rarak a ¼ıklayabiliriz. Mimar i ¼r ¼rl er, yaşam k ilt ¼r ¼n ¼ somutlaştıran eserler d i r. Zaman kavram ın ı yok ederek kend i ni i nşa eden ve kullananlara ait değerleri aktaran, anl atan somut varlıklardır. Konuştuğumuz d i l g i bi, kend i ne has kural lar ı d an ve ancak o k ilt ¼rde yaşayanlar ca anl aşılabil en b ¼t ¼rl ¼kl er d i r. Mekaml ar, ¼z ¼nde bireysel ki ř iğ i barındıran ve zaman iğ i ndeki toplumsal i l d i ř i ni sağ ıayan d i emaml ar d i r.

Abel (1997), toplumsal değerleri n i l d i ř i ni sağ ıayan d i l i d uşturan, ¼zg ¼n l i ng ¼stik bir yapı g i bi belirli kural lar ın mekanı da şekillendirdiğ i ni savunur. Mekaml ar ve

öğeleri, kelimeler gibi üzerinde anlamlar taşıyan nesnel bütünlüklerdir. **Lang (1988)**'e göre mekanın, biçimsel özellikleri; sahip olduğu uzaysal şekil; düştüğü malzeme; ışıklılık ve rengi gibi beş özelliğinin üzerine nesnel anlamlar yüklenebilir. Mekanların biçimsel özellikleri ve bir araya geliş kuraları, bulundukları sosyal çevrenin bir yansımasıdır. Örneğin, mekanın dış kabuğu, ilk bakışta çevresine ait olduğu sisteme ait estetik değerleri yansıtan en önemli öğedir. Mekanın dış kabuk özelliklerinin yanı sıra iç-dış organizasyonunu sağlayan uzaysal demarların oranları, sahip oldukları hacimsel özellikler de toplumsal yaşamı yorumlayarak somutlaştıran öğelerdir.

Mekanlar, geleneklerin alışkanlıkların ve toplumu düştüren değerlerin biçimsel özelliklerine kodlanmış yaşam merkezleridir. **Schultz (1984)** mekanların toplumun kültürüne bağlı şekillendiğini savunur. Tarzlar, alışkanlıklar ve doğa ile kurulan ilişkiler mekanın oluşum sürecini etkiler. Toplum kültürünü nesnelleştirerek mekanı biçimlendirir. Burular, ancak o kültürü yaşayanlar tarafından anlamlandırılan nesnel biçimlerdir. Özetle mekanlar, üzerine anlamlar yüklenmiş, aynı kültüre sahip olanlara bu anlamları kuşaktan kuşağa aktaran, nesnel işaretler sistemidir. Mekanın sınırlarından geçip bu kültürde sisteme dahil olmak, toplumsal iletişime dahil olmak, 'orada işler olmak' ile ilgilidir. Başka bir yaklaşımla "yerli" olmanın gereğini yerine getirmek demektir. Yerli olmak, o yere ait olmak, mekanın sınırlarının ardında barındırılan enerjiye dahil olmaktır. Yerli olmak, uzun süre mekanın sınırları dahilindeki her şey ile etkileşiminde üretmek, sisteme dahil olmak demektir. Aidiyet kavramı deneyimle ilişkilidir. Deneyim davranış yöneten, ifadelendiren ve şekillendiren işaret-anlam ilişkisine dayanan bir sistemdir. Yaşanmışlık ve bellekle ilgilidir. Dolayısıyla mekansal aidiyet, bireyin önemli bir kimlik tanımasıdır.

Şekil 3.3 Göreme'de bir kaya oyma konut

Assmann (2001)'a göre, mekânlar belleğin saklama kaplarıdır. Anılar, hatıralar gibi öznel değerlerin yanı sıra gelenekler ve alışkanlıklar mekânlar ile zaman içindeki sürekliliğini sağlar. Törenler, savaşlar gibi olaylar, içinde geçtikleri mekânın özellikleriyle aktarılır. Mekânlar, sadece tek zamanın değil, bulundukları zamandan sonrasının da bellek ve deneyim taşıyıcılarıdır. **Heidegger (1971)**'in belirttiği gibi, "dünya ne doğaldır ne de çevremizdeki düşümların bir bütünüdür." Yaşam "sonradan geleceklerle edilecek" ile değil, önceden kazanımlarla, yani deneyimle şekillendirilir. Bu yaklaşımla, mekân da deneyimle önceden kazanılmışları aktaran yazı gibi bir söylem; anlamı anlamayıp, yorumlayıcıları sınırları içine dahil eden toplum etkileşimi nesnel bir kimlik tanımlayıcısıdır.

Mekânı kavramak, geometrik formunu dışı sınırları tanımlamakla başlar. Ancak, **Gooden (1956)**'a göre mekân, modern fizikteki gibi görece hareketli bir noktayı referanslığında kavranan değil, Newton'un barok sistemindeki statik bir veridir. Üç boyutta geometrik tanımlarla boşluğu kavrama, bireyin içinde yaşadığı mekânı etkileyen en önemli unsurlardandır. İnsan, içinde yaşadığı mekânın sınırlarını dışı sınırları kavrar ve onlara anlamlar yükler. Tanıdığı, ayrıntılarını bildiği yüzeyler üzerinde sehisim kurar, kendine ait yapar. Mekânı kavramak, uzaysal tanımlılığa anlamlar yüklemektir. Üzerine yüklenen anlamlar ile mekânı dışı sınırları yüzeyler enerji kazanır ve bireyin yaşamına dahil olur.

Bireyin barınma ihtiyacının bir sonucu olarak mekâna yüklediği en etkin anlam güvendir. Birey, mekânı uzaysal olarak tanımlayan yüzey hakkındaki bilgisine dayanarak kendini güvende hissederek. Güven, insanın yaşamını yöneten en önemli duygulardan tekidir. Mekân, sadece insanın içinde güvenli yaşam sürmek için dışı sınırları barınma, sığınma ihtiyacına cevap veren bir kavram değildir. Genelde hadimel olarak bu işlevi üstlenir ve içinde yaşayanların bu duyguya bağlı olarak kendilerine özgü bir dünya kurdukları öznel bir yerdir. Hadimel ve yüzeysel düzenlenmelerle içinde yaşayanların kimliğini anlatan, tanımlayan somut bütünlüklere dir.

Deleuze ve Guattari (2000)'e göre mekân "tanımlayan şey, yüzeylerdir, yani ete zırları veren, değişik biçimlerde yönlendirilmiş düzlem parçalarıdır: ön-düzlem ve arka düzlem yatay, dikey, sağ, sol, eğik, düz veya yuvarlak yüzeylerdir. Bu yüzeyler duvarlardır, ama bir yandan da, özerk 'çerçeveler' içinde duyuma tek başına ayakta durma gücünü veren zemindir. Bunlar duyumsal ilişkilerin yüzeyidir." **Silverstein (1993)**'e göre ise mekân en baskın tanımlayan, çatıdır. Mekânın üzerini örten bu yüzeysel alan, hem altında yaşayanlara hem de mekânın dışındaki farklı hisler uyandırır. Çatı, üzerini örttüğü hacim uzaysal tanımlamaların

ötesinde, anlamsal göndermeler yapan bir deldemandır. Gökyüzü, yer küre üzerinde ne kadar etkin bir sınır ögesiyse, üzerini örttüğü hadimiğin çatıda o derece etkilidir. Doğal ihtiyaçlara bağlı olarak insan, barınma eylemi için üzerinde yüzeysel bir örtüye ihtiyaç duyar. Üzerindeki örtü, üstünde konunmadığından daha etkin bir deldemandır; algısal sınırlarını belirledği, kişisel hakimiyetine sınırladığı, kendini altında güvende hissettiği bir yüzeydir. Breynin kendine ait yaşam dünyasının sınırlarını çevresine aktaran önemli bir sınır ögesi dir. Breysel hakimiyeti kurduğu, "yuva" sını dğer fertler etanımayan sınıgdır. Çatı, bireysel hakimiyeti, dd aysıyla da bireysel kınığı sınıgdıeyen bir bığındır.

Mekanın geometrik bütünlüğü ile yaşam etkileşimini araştıran **Dovey (1993)**'e göre ise mekan, içinde yaşayanların dünyasına bağlı olarak sahip olduğu geometrik tanımlılığın soyutlamasıdır ve **Heidegger (1962)**'in "dünyanın içinde-dma" felsefesiyle doğrudan bağlantılıdır. Yaşanan mekanı duşturan ya da daha geniş anlamıyla tanımlayan yardımcı deldemalar, farklı eylemleri niziğin kurguladığımız mobilyalarımızı ve etrafımızı çevreleyen dış kabuktur. Yaşanan mekan, günlük yaşamda etkileşimiğinde her şeyden deneyim kazanır, kazanılan değerlerin somutlaştırılmış hali ise, geometrik mekan olarak özetlenebilir. Geometrik mekan, yaşanan ve dglanan mekanın teknik olarak ifadedir.

Mekan, nesnel olarak bu geometrik yatay ve düşey düzenin sınırladığı, içinde bireyin ve toplumsal alışkanlıkların ve etkililiğın bilgisini barındıran soyut bir boşuktur. **Giddens (2000)**'e göre toplumsal etkililik, zamansal, yapısal ve alansal olarak üç fark yaratıcı anı içinde bığınerir"; Birbiri ile kesişen bu üç zamansallık düzleni, toplumsal etkililiğ ve sürekliliğ bu' bağlantısı açıklayabilir: İlki, **Schultz** un ekililiğın süresi (durée) adını verdği, doğrudan deneyimin zamansallığı, gündelik yaşamın sürekli akışı; İkinci, **Dasein** in organizmanın yaşam döngüsü olarak tanımladığı zamansallığı; ve üçüncüsü, **Braduel**'in kurumsal zamanın uzun süresi (long durée) olarak adlandırdığı, toplumsal kurumların uzun dönemli tortullaşmışlığı ya da gelişmesidir. Bunların bir arada varoluşları toplumsal pratiklerin konumsal (situated) karakterini ifade eder. Toplumsal sistemlerde zaman ile alanın' bağlantısı her zaman tarihsel olarak, insan eyleminin sınırlı bılıliğıne göre deldinmelidir.

Işık (1996)'a göre, "mekan, eşzamanlılık demektir; bütün dgları, ilişkileri durtabilecek nize tek bir gızgı yeri ne, birbirinden farklı, çoğu birbiriyle kesişen, üstelik düz de dması gerekmeyen gızgıların bir aradılığını araştırmak demektir." Mekan, bu üç ayrı zaman düzleninde var dabilen yapısal bir tanımlamadır. Günlük yaşamda, içindekiler ve dışındakiler ile etkileşim halinde bulunur. İçinde ya da dışında süredenden eylemi yaşayanları na deneyimdir. İçinde yaşayanlar kadar mekanın da

yaşam süresi vardır. Bu süre, inşa edilip kullanıma geçildiği anda başlar ve kullanıma cevap veremez olduğu anda biter. Mekanın kullanımsürekliliği, yaşam alanına yüklenen değerlerin uzun sürdülüğüyle ya da başka bir değişle kurumsallaşmış durumları ile ilgilidir. Mekanın kurumsallaşması, kullanım süresini uzatır. Mekan, madden carlı bir organizma olarak ritelendirilemese de, içindekiler ve dışındakiler ile beraber yaşayan bir nesnedir. Dolayısıyla, mekan tanımlayan, uzaysal tanımlılığından çok onurla yaşanandır.

Poincaré (1964)'e göre, "gerçek mekan şekilsizdir, ancak onun içindeki nesnelere ona bir şekil verir. Mekanlar, içine konan sınırların şeklini aldığı kapalıdır. İçinde yaşayanlara bağlı olarak değişir. Mekanın uzaysal özellikleri, nesnel olarak bir tanımlama yaparlar. Oysa mekan, içinde yaşayanlarca, sahip olduğu fiziksel özelliklerinden farklı biçimde algılanır. **Deleuze** ve **Guattari (2000)**'e göre mekan; "her yönden, bir hâline-gelişe" katılındır, yaşamdır. "Özdeş bütün kiplerde" tanımlama yapan, "bin türlü yönü olan düzlemlerin kesişme noktasıdır. Mekanlar, fertlerin bireysel olarak "kend" kavramıyla oluşturdukları hadisel düzenlemelerdir. "İnsan, evi dışında diğer insanlarla paylaşımları sonucu, kişisel özellik ve beğenilerini oluşturur. Ve bu özelliklerini kendine ait mekanın, evinin, kurgusuna yansıtır. Ev, insaniğin dünyada varlığını sağlayan kişisel özelliklerini taşıyan özel bir mekandır." (**Bachelard, 1996**) Nesnel olarak yaşam ifadesi ve, belleğin, deneyimin 'duruş hali' dan mekan, ancak sistemini okuyabildiği sınırları içine kabul eder. İçindeki yaşam içinde yaşayanların kurallarına göre şekillenmiştir. Dolayısıyla, mekana dahil olmak, sistemini içinde olmak demektir. Bu da, bireye yadattır, 'kişisel olduğunu ifade eden bir tanımlamadır. **Hummon (1984)** mekanın 'kişilik tanımlamasını, ister çeşitli yollarla kazanılmış ister bireysel ifade yöntemi olsun, gerçeğin kendisinin bir "duruş hali"; insanın "dünyada olma"sını içeren "sembolik konumu" ve bireyi gerçeğin bazı yüzlerinden farklılaştırıp, insanı diğerleri ile kaynaştıran üç kavramın bileşkesi olarak görür. Ona göre bu tanımlama, aynı zamanda bireyin yetenekleri ve kendine verdiği değeri içeren bir anlamdır. Mekanlar ise, sosyal ve kültürel objelerin anlamlandırılmasının kavranlaştırılmış şekli ve duyguları, düşünceleri ve sosyal düzeni gösteren ve kültürel olarak eylem tanımlayan dilleri sağlayan fiziksel bir kabuktur.

Giddens (2000)'a göre bu kabuk, "sınırlı ortamlardan -ev, işyeri, fabrika ve benzerlerinden- ulus-devletler ya da imparatorlukların büyük ölçekte alansal kümelere kadar bir çok şeyi içerebilir. Bir mekan, zaman-aldan içinde yer-alış biçimine (presence-availability) göre anlaşılabilir. 'Küçük topluluk, karakteristik olarak etkileşimin zaman-mekanla iç içe geçişinde yalnızca kısa bir mesafedir. Toplumsal sistemlerin kurucu unsuru olan etkileşimleri zamansal ve alansal olarak

'yakınlıkları: değerlerinin orada-bulunuşu, kdaayca doğrudan bir yüz-yüze temel üzerinde yer alır. Mekanlar, genelde bir zaman-aldantemeliinde bđgesel eşmişlerdir." Mekanlarıiçinde yer alan bu' bđgel'er', nor motif olarak etkil eş msi stenheri içinde yer alan ortamların yansı malarıdır. Belirli bireyler, birey tipleri ya da belirli etkililikleri içine ayrılmışlardır.

Mekan, fiziksel özellikleriyle bireyler ya da toplumlar arasında ayrımyaparak içinde yaşayacakların belirlendiğ nesnel bir tanımlamadır. Bu yaklaşıma, kinhi k kavramının özünü içerir. Kinhi k de, mekan gibi özünde sınırları dahilinde d arları, d mayarlarak karşı tanımlamayı içeren bir kavramdır. Fransız İhtilali ile başlayan özgürleşme hareketi, bireyi kendi yöneterler karşısında tanımlamayı hedeflemiştir. "Kımlığıni ortaya koyan birey, yönetiminin emrettiğ gibi değil, kendi ihtiyaçlarına bağlı olarak yaşamını şekillendirmiş ve kendi gibi d arları ile ortaklıklar kurmuş, "uluslar" d uşturmuştur. İhtilal ile başlayan özgürleşme ve uluslaşma süreci, dünya üzerinde yerel güçlerin haki niyet kazanmasını sağlamıştır. 1850'lerde Modernizm, uluslara karşı bireyin aklını ve haki niyetini ön plana çıkarmayı hedefleyen "tek kinhi k, tek kültür" ana fikrini ortaya çıkarmıştır.

Modernizm, her alanda tek sisteme dahil d mafi kiyile, bireyi Fransız İhtilali'nin ardından yeriden ortaya çıkaran, kendi içinde çelişkili bir kavramdır. **Paz (2000)** modernizmin "onsekizinci yüzyıl da felsefi met d d arak kendine de eşitiriyi" seçmekle işe başladığını savunur. Ona göre, modernizmin siyasal bir met d d arak ortaya çıkması ve devrim niteliğ ne bürünmesi daha sonradır. En son d arak da modernizm, "Avangard" d arak adlandırabileceğ niz ve kültürel geleneklerden radikal bir kopuşa neden d an bir sanat met oduna dönüşmüştür. Modernizmin her şeyden önce, "başka" d arak nitelendirilebilecek, Batı merkezli d mayan farklı kültürleri tanıma ve içine emip sındırma d anağı vermiştir. "Başka şeylerin Avrupa merkezli hayal gücü içinde emilerek sındırılması, Romantizm ile başlayan estetik devriminin bir sonucudur. Bu aynı zamanda Rönesans'la başlayan, ilhamını Gekoromen ilkağdan d an bir geleneğe son vermiştir. Güzelliğ ne başka biğ nherini arama sürecinde bu geleneğ reddeden sanat, Batı'nın sürekliliğini koparmıştır." Buntlarla beraber modernite, içinde bireyin ruhunu yerine "ilerleme" ile insan neslini kurtarmayı amaçlayan bir kavram haline gelmiştir. Dünyanın geleceğ ne ya da ancak herkesin aynı "Tarih" yürüyüşüne katılmasıyla gerçekleşecek d an modern cennet, zamanın içinde kdl ekatif ve laik hedefler koyan bir kurtuluş dönüşmüştür. Bugün, "zamanların ve mekanların kavşağ nda, üst üste çakışan bir zaman ve etki uyumu noktasında, yani bir anıniçinde bir araya gelen katkısız zaman" sürecidir.

Bu birbirini niçine geçmiş zaman süresi **Giddens (1998)**'e göre, modernliğin dört ana kurumsal hedefini ile ilgilidir. Dünya üzerindeki herkesi, aynı ortak kimlikte bir araya getirmeyi hedefleyen modern düşünce, bunun ön şartını, iletişimi kontrol etmek olarak görmektedir. Modernlik, yapısal olarak küreselleşmeyi hedefleyen bir harekettir. Bireyin iletişimi, yerel kaygılar ya da bireye ait öznel bilgiler yerine, evrensel hedefler ve yoruma dayanmayan, akli ön plana çıkaran bilgi ile sağanmalıdır. Bu sayede, herkesin bireysel kimliği, modernleşmenin ortak hedefine yönlendirilebilir. İletişimin kontrol altına alınması, ulus-devletin temelini oluşturmaktadır. Kapitalizm aynı hedefi için çalışan, modernliğin dört ana kurumsal hedefinden ikincisidir. Kapitalizm ekonomiyi siyasetten yalıtarak yeni bir güç haline getirmeyi amaçlar. Bu modernliğin küreselleşme hedefiyle ilgili bir yaklaşımdır. Toplumlar, uluslar halinde birbiri ile aynı hedef için yarışan kitlelere dönüşür. Toplumun yönetimi ise, devletinde değil evrensel rekabet piyasasındadır. Bu noktada, modern düşüncenin üçüncü ana hedefi ortaya çıkar. Toplumların birbiri ile olan küresel rekabetini hızlandırmak ve yeni üretim alanları geliştirmek için askeri bir iktidar oluşturur. Savaş endüstrileştirilir ve şiddet araçları kontrol altına alınır. Aynı yaklaşımla modern düşünce, dördüncü ana hedef olarak doğaya savaş açmış ve onu endüstrileştirmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla bireyin doğal dünya karşısında yaratılmış yapay bir çevre: 'modern kent' oluşturmuştur. **Giddens (1998)**'e göre yaratılmış bu çevre, bireyin eylemlerini tanımlamasından dolayı "artık yalnızca doğal değil, fizikseldir." Kentler, yaşayanı denetleyen ve modern hedefe yönlendiren kontrol merkezleri ne dönüşürdümüştür.

Şekil 3.4 Gökhan Nesebe Madrese Şifaye Amru

Modern kentler, sanayileşme iğn d uşturulmuş bir biri ile sürekli rekabet iğnde d an küreselleşme fabrikalarıdır. Mimarî ürün ise, modernleşme hareketinin hedefine ulaşmasında, bireyin kontroldünü sağlayacak ve ona yeni kimliğini giydirecek nesneler topluluğudur. Üretiminde, bireyin deneyimin yerine evrensel hedefler ön plandadır. **Dovey (1999)** mimari ürünü, yönetimin erkinin toplumuna gücünü ispatlamada kullandığı ve koyduğu kuralları öğrettiği bir eylem alanı olarak tanımlar. Mekan, bireysel ihtiyaçları yerine, erkin hedeflerine bağlı biçimlendirilir. Modernleşme hareketi, yönetim merki ve hedeflerini de etkilemiştir. Modernleşme hareketi, dünya üzerindeki toplumları uluslaştıran aksarı bir birinden yalıtmıştır. Büyük toplumları evrensel hedefi iğn parçalamış ve bir biri ile yarışan tüketim toplulukları haline getirmiştir. Bu sayede modern düşünce, evrensel "tek" yönetim merki haline gelmiştir.

Mekansal, evrensel doğrulara bağlı fabrikasyon üretilen şablonlara dönüşmüştür. **Frampton (1998)**'a göre, "modern mimarlığın en amansız düşmanı, uzam fikrini, yer fikrine adanmaksızın, yalnızca ekonomik ve teknik gereksinimler açısından ele alınmasıdır." Modern düşünce, mekanı ve ddayıyla mimari ürünü yeniden tanımlamıştır. Mekansal, iğninde yaşayanlar gibi "tek" konuda uzamlaştırılmış eylemlerdir. Her mekan, uyuma, yıkanma ve yeme gibi ihtiyaçları iğn farklı eylemlere hizmet verir hale getirilmiştir. Mekanın biçimlendirilmesinde, bireyin 'yerel' deneyimin yerine evrensel işlevsel kaygılar ön plana çıkarılmış, yeryüzü herkesi iğn ortak mekana dönüşürmüştür.

Modern düşüncenin, farklı alanlardaki "tek" doğruları, yerel ve bireysel değerleri eritmiş ve mekansal, modern dünyanı işlevsel öncelikleri ile biçimlendirilmiştir. Yerel ve bireysel değerlerin arka plana atılması, insanların bireysel "kimliklerini", uluslararası düzeyde yok etmiş, üzerlerine fabrikasyon "kimlikleri" giydirmiştir. Mekansal, modernizmin "tek" değer hedefini gerçekleştirmede kullandığı, iğnde yaşayanları şekillendiren baskın hadisel nesnelere dönüşmüştür. **Berman (1994)**, modernleşmenin "tek" hedefindeki mekansal uygulamalarının yaşayanları iğn dekoradan başka bir şey ifade etmediğini savunur. Bununı iğn, Petersburgun Nevski Bulvarı ile bir Paris bulvarını karşılaştırmıştır. Ona göre, Nevski Bulvarı'nın herhangi bir Paris bulvarından farkı yoktur, hatta daha da gösterişlidir. "Ama ekonomik, pditik, ruhsal bakımdan apayrı bir dünyadır. Nevski, herkesin gözlerini Batıdan ithal edilmiş parlak öberilerle kamaştıran, ama bu parlak yüzeyin ardında hiçbir derinliğe sahip dmayan bir sahne dekoru gibidir." Modernleşme hareketi, evrensel hedeflerini gerçekleştirmek iğn, mekan deneyimini görmezden gelmiştir. Mekansal, tüketim amaçlı üretilen dekorlara dönüşmüştür. Oysa mekan, yaşamıyla vardır. Bireysel özellikleri, kullanıcısının yaşam deneyimini ve kimliğini yansımasıdır.

4 CUMHURİYET VE 'MODERN' KİMLİK

Cumhuriyet, Türkiye için ardında toplumsal ve ekonomik hedefler barındıran siyasal bir devrimdir. Bundan dolayı, dönemin mimari kimliği ne dair bir değerlendirme yapabilmek için o yıllardaki siyasal durumu ve gelişmeleri tarihsel bir yaklaşımla incelemek gerekir. Yirminci yüzyılın başında, Anadolu topraklarının ve üzerinde yaşayanların siyasi konumunun Kurtuluş Savaşı'nın ardından yeniden düzenlenmesi gerekliliği, sadece dönemin liderlerinin bir hedefi değil, aynı zamanda o dönemde hakim olan uluslaşma hareketinin bir parçasıdır. Fransız İhtilali ile başlayan ve Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında yaşayan halklarının 'uluslaşma' süreci, savaşın ardından Mısak-ı Milli sınırları içinde kalantopraklarda da siyasal bir yerliğin zorunlu kılmasıdır. Cumhuriyet, bu sınırlar içinde yaşayanların birlikteliklerini sağlayarak ulus devletlerini sağlayan bir rejimdir. Cumhuriyet, Türkiye için yerilenmekten çok yeriden yaratılma anlamını taşır. Breysel ve toplumsal olarak, yeni bir kimlik yaratılmış ve siyasal bir devrimle halka kabul ettirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslaşma ve kimliği bulma süreci, diğer toplumlardan farklı biçimde gerçekleşmiştir. **Tanyeli (1999)**'ye göre **Gellner (1998)**, Doğu Avrupa'da az çok aynı kültürü paylaşan köylülerin, kendi yüksek kültürlerini, devletlerini ve elitlerini yaratmak suretiyle birer ulus olduğunu savunur." Oysa, Türkiye'de ulusun inşasına, eskiden de var olan ve kendine ait bir devlete sahip olmaya ve onu idare etmeye alışkın olan asker-yönetici elit girmiştir." Köylü ise kendi uluslaşma sürecinde sadece katılımcı olmuştur. Halk yerine, yönetimin uluslaşma kaygısı taşımasını, Fransız İhtilali'nin ardından, uluslaştırma deneyimin yaşayan toplumlar arasında dünyada tek örnek olduğu savunulabilir. Cumhuriyet, o güne kadar bastırılmış, hiçe sayılmış halkın, uluslararası düzeyde kendini var etme çabası olarak özdelelenebilse de ardında başta ekonomik gelişmeyi hedef alan, toplumsal ve bireysel olarak da bir çağdaşlaşma hedefi vardır.

Kazgan (1999), Cumhuriyet'in "vizyon"unun temel ögesi ni ulus-devlet ve ulusal ekonomi olarak görmektedir. Ona göre, "ulusal ekonomileri ve bunu yürüten yerli sermaye-girişimci sınıf devletinde desteği ile hem gelişme, hem de dünyaya egemen olmanın motoru konumundadır. Cumhuriyet'in "vizyon"u, ulus-devlet ve ulusal ekonomi çerçevesinde tam bağımsızlık, ekonomik gelişme ve çağdaşlaşma olarak özdelelenebilir." **Kepenek (1999)**'e göre, Cumhuriyet'in ulusçuluğu, akılcı ve

gerçekçidir. K'nin romantik düşünce akınlılarında görülen, ulusal birliğin ve bunun içinde ekonominin güçlenmesi için savaşı gerekli gören anlayışın Cumhuriyetçi anlayışta yeri yoktur. **Tekeli (1998a)**'ye göre, kuruluşundan itibaren aydınlanma geleneği içinde köktendi bir "çağdaşlaşma" ya da "modernite" projesi uygulayan Türkiye Cumhuriyeti'nin devrimlerinin dört ana boyutu vardır;

1. Bilgiye, ahlaka ve sanata, akıl-evrensel bir aydınlanma geleneği çerçevesinde yaklaşılmıştır.
2. Ekonomik düzende, kapitalist gelişme ile sanayileşme ve özel mülkiyetin kurumsallaşması sağlanmıştır.
3. Ulus-devlet ve temsilî demokrasi kurumsallaştırılmıştır.
4. Kanun karşısında eşit, toplumdaki haklarının ve sorunluluklarının bilincinde olan, özgür yurttaş oluşturulmuştur.

Türkiye'de, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonraki ilk 20 yıl, gelişme önceliğini ekonomiye vermesi ne rağmen, doğrudan ya da dolaylı olarak, toplumsal, siyasal ve kültürel kurumsallaşmalardan doğan üretimgüçlerinin gelişmesine katkı yapan ana etmenlerin bütünlüğü içinde ele alındığı bir zaman kesitidir. **Kepenek (1999)**, Cumhuriyet'in, 1920'lerin, çok ağır dış ve iç ekonomik koşullarına gösterilen duyarlı tepkilerin bir bütünü olarak değerlendirir. "Türkiye toplumu o yıllarda var olan savaşı vermiştir; koca bir imparatorluk tarihe karışmaktadır. Bu durumda toplumun geleceği nasıl olacaktır sorusu, kaçınılmaz olarak gündeme oturmuştur. Cumhuriyet, bu sorunun yanıtını aramıştır; daha doğrusu yanıtın kendisidir. Gerçekten Cumhuriyet çağdaşlaşması uluslararası gelişmeler karşısında alınan ulusal önlere ya da gösterilen tepkilerin bütünüdür; doruk noktasıdır. Cumhuriyet, bir yenileşme durgusudur. Bununla birlikte, Cumhuriyet durgusunun belirleyici gücü ülke içi gelişmeler değil; kapitalist ve emperyalist dünyadır; o dönemin daha doğrusu 1920'ler öncesi'nin küreselleşme süredir. Aslında bu noktada Osmanlı-Cumhuriyet yenileşmeleri arasında bir kopukluk saptanabilir. Çünkü, Osmanlı yenileşmesi de, eğer tarihsel evrim içinde incelense ki de ayrıca görülebileceği gibi, esas olarak dış etkenlerce uyarlanmıştır. Ancak, cumhuriyet yenileşmesi, ulus-devleti yaratan öğelere dayandırılmıştır; dıştan gelen ve on yıllar boyu süreklilik kazanmış bulunan siyasal, ekonomik, dinsel ve etnik baskı ve yıkımlara karşı ulus-devlet biçimine dönüşen bir başkadır. Bu nedenle de Cumhuriyet yenileşmesi, ekonomik gelişmeyi sağlamak üzere, yasal, kurumsal, siyasal ve kültürel yönleriyle ekonomiyle doğrudan ya da dolaylı bir biçimde ilişkili olan politikaların bütününden oluşmaktadır."

Tablo 4.1 Türkiye'de 1923- 1946 Yılları Arasındaki Gelişmelerin Temel Özellikleri
(Türel, O, 1999'den özetlenmiştir.)

	Kuruluş 1923- 1946
"Hayatta Kalma" Stratejisinin Temel Belirleyicileri	İç Dinamikler
Yeni Siyasal Meşruluk Arayışlarının Dönüm Noktası	Ekim 1923
Cumhuriyetin İnsan Tipi	Cumhuriyet'in Yurttaşı
"İktisadi Plan" Arayışı	Kısrak Parlamentar
Mekan Organizasyonu	Sınırlı Kentleşme
İç-Dış Makroekonomik Denge	"Konservatif" Politikalar Aracılığıyla Korunuyor
Sanayileşme Modeli	Dünya Ekonomisine Eklemlenme, Sonradan İthal İkamesi
Sanayide İş Örgütlenmesi	Manüfaktür, Machinofaktürel Geçiş
Finans Kesiminin İşlevlerinin Bakış	Uşallaşmanın Aracı Olarak Finansal Kurumsallaşmanın Geliştirilmesi

Atatürk (1989), ulusal ekonominin gereğini 17 Şubat 1923'de İzmir İktisat Kongresi'ni açarken yaptığı konuşmasında şöyle açıklamıştır;

Türk tarihi incelense bütün yükseliş ve çöküş sebeplerinin iktisat meselesinden başka bir şey olmadığı anlaşılır. ... Yeni Türkiye'mizi layık olduğu mertebeye ulaştırabilmek için mutlaka iktisadiyatımıza birinci derecede önem vermek zorundayız. Çünkü zamanımız tamamen bir iktisat devresinden başka bir şey değildir. Öyle bir iktisat devri gerekir ki, artık milletimiz insanca yaşamayı bilsin.. Ükenize zengin ülkesi, zenginlikler ülkesi, bu yeni Türkiye'nin adına da çalışanlar ülkesi deneilsin. Ticaretimizin yabancılar elinde kalması, ülkenizin servetinden yeterin ce yara lanmamamıza yd açar. Yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün esasları, bütün programları iktisat programından çıkmalıdır.

Ekonomik gelişme, çağdaş devletler seviyesine erişmede öncelik olarak görülüş ve bunun için Türk halkının katılımının gerekliliği savunulmuştur. Ekonomik hedefler amaçlayan hareketlerinin kısa sürede elde ettiği başarının **Kuruç (1999)**'a göre, Tarım, Atıyapı ve Sanayi yatırımlarından doğan üç bileşeni vardır;

1. **Tarım** O dönemde ülke nüfusunun yüzde 80'i köylüdür. Cumhuriyet bir köylüler ülkesinde kurulmaktadır; onun için ekonominin tarım önceliklidir. "Köylü, milletin efendisidir" sözü tarımın öncelikli olduğunu dile getirir.

1924- 1929 döneminde tarımsal üretimde etkili bir artış söz konusu olmuştur. Etkilebilir d araların genişletilmesi ve devletçe sağlanan özel krediler bu artışın hızını daha da hızlandırmıştır. Ancak 1929 sonunda dünyada gelişen ekonomik

darı maya dayalı d arak t arı mfiyatları nın düşmesi, önemli bir t arı m merkezi d an Türkiye'yi doğrudan ve d unsuz etkil enmiştir. 30lu yılların yarısına kadar dar d an t arı na dayalı ekonomi, 1935'ten itibaren yeri den carı anmıştır.

2. *Atıyapı Yatırı nları*; Bu yatırı nların en önemli d anı, 1924- 37/ 38 arasındaki demiryd u pditikasıdır. "Yurdun demir ağ larla ör ü lmesi" sloganını bulan bu pditika ile Cumhuriyet yöneti m 1940'ta toplam 7300- 7400 kilometrelik bir demiryd u uzurl uğuna kavuşmuştur. Sınırlarını ve denizlerini birbirine bağ amıştır.

Demiryd ları, ul us-devlet kur ma ana fi kri ni gerçekleştiren önemli bir et mendir. 1924- 38 yılları arasında öncelikli yatırı m d an demiryd u ağı kur ulması, sadece kentleri birbirine bağ lamayı amaçlamaktadır. Demiryd u ile ül ke sınırları belirg rleştirilmiştir. Osmanlı dönemi n ül ke topraklarının büyükl üğündeki belirsiz, devletin etki d anı kesil rleştirilmiştir. Bu sınırlar iğ nde kal arı ul us-devlet çatısı altında birleştirilmiştir.

3. *Sanayi*; 1924- 40 arasında, Teşvik-i Sanayi Kanunu (1927), Gümrük Kanunu (191929) gibi özel ekonomik düzenlemeler ile Türkiye'de kısa sürede bir özel sektör yarat mak amaçlanan pditika lar uygul anmıştır. Sanayi de kamu kesini n geliş i m ana düşüncesi 1931- 32 de şekill enmiş ve 1933 sonunda baş lamıştır.

1932 öncesi özel sektöre dayalı sanayi geliş i m pditikaları yeterli ivmeyi sağlayamamıştır. Devlet, sanayileş me hareketinde öncü d müş, farklı merkezlerde kamu yatırı nları yapmıştır. Devletçilik arı ayışı ve ul us-devlet yarat ma çabaları sanayi hareketlerine bağ lı d arak gelişmiştir.

Cumhuriyet, ki nhi ğ nfarkında d mayan Türk topl umunu ul uslaştı rarak ortaya çı karan ve di ğ er ul uslar karşısında var eden, ekonomik gelişmeyi ve çağ ı yakalamayı hedef d an bir d gudur. Halk, hem kendi iğ nde hem de di ğ er toplumlar karşısında ki nhi k kazanmış ve var edilmiştir. Ancak, halk yerine yöneti merki tarafından arzulanan hedeflere ulaşmak yine devlete düşmüş, devlet, her d anda gerçekleştirdiğ devri nleri n hem uygul ayıcısı hem denetçisi d muştur. Devletin, Cumhuriyet'in ilanı ile hedefled iğ ' modern Türk ki nhi ğ ri, sadece siyasi düz l emde sınırlanmak gerekir. Toplumun çağdaşlaşması, mekansal yerileş me hareketleriyle desteklenmiştir. Türk toplumunun özgün ni marlık kültürüne, çağ ı n gerekl erini doğrudan eklemeler yapılmıştır. Cumhuriyet'in ilanı nın ardından hızlanan sanayi yatırı nları ve Ankara başta d mak üzere ' çağdaş' kentler kur ma hareketleri, bireysel ve toplumsal d arak, yeri ki nhi ğ nduşumuna yardımcı d muştur.

harekete geçmesi sonucu gerek kişisel özgürlükleri garanti altına alan, gerek insanların sınırsız sömürmelerini önleyen bir dizi tedbirin kurumsallaşmasıdır. Aynı yaklaşıma **Kasaba (1998)** modernleşmeyi, "piyasa toplumunun ve ulus-devletin doğuşuna eşlik eden toplumsal yaşamdaki çeşitli dönüşümleri özetleyen genelleştirilmiş işlemler" olarak tanımlamaktadır. "Tarihsel bakımdan modernleşme bireylerin ve toplumların geliştiren piyasa toplumunda yer edinecek için bazı geleneksel yükümlülüklerinden kurtulmalarını gerektirmiştir." Bu, bazı toplumlarda ailelerin güçlenmesi ne, bazı toplumlarda ise "yerel, ulusal ve uluslararası düzeydeki birliğin yerinden biçimlenmesi ne" ya da "yeri ulusal ve uluslararası kurumların yaratılmasına" yol açmıştır. Türkiye'de Cumhuriyet'in kurulmasıyla başlayan ve ulus-devlet çatısı altında yeni bir kimlik arayışına giren modernleşme süreci, yöneticileri tarafından, tepeden tabana inen bir süreç olarak kavranmıştır. "Dönüşümle çabaları önemli ölçüde Osmanlı kurumlarını değiştirmeye ve içinde bulunan koşulların maddi ve formal yönlerini yerinden biçimlendirmeye yöneliktir. Güdülen amaç daha çok burların Avrupa'daki karşılıklarına benzetmesini sağlamaktır. Temelde yatan varsayım ortamın ve kurumların değişmesi halinde, bireylerin davranışlarının da aynı biçimlenebileceğidir." Ulus-devlet, **Sarıbay (1999)**'a göre, modernleşmenin üç temel özelliği ile ortaya çıkar;

1. Modernleşme her şeyden önce, kültürel bir fakılaşma yaratarak, toplumsallıkların birbirinden ayrı, hatta birbirine karşı otonom hale gelmesini sağlar,
2. Özerk toplumsallıklar içinde (din, ekonomi, bilim, hukuk...) akli rehber edinen özerk bireylere danihtiyağı vurgular,
3. Makro düzeyde, toplumsal örgütlenmenin irad ve akli bir temele dayanması gereğini ortaya çıkarır.

Gellner (1983), modernleşmenin en başarılı örneklerine, Batı Avrupa ülkelerine bakarak, ulus-devlet biriminin toplumun modernleşmesini sağlayan en etkin ve en önemli araç olduğunu savunmuştur. Modern tarih süresince, toplumun kendini koruma dürtülerinin etkin biçimde ulus-devlet düzeyinde somutlaşmış, burlara alternatif dabilecek kabile, aile veya imparatorluk gibi birimleri seya çok küçük ve zayıf ya da modern gereksinimleri karşılayamayacak kadar büyük kalmıştır. Ulus-devlet, var olan millîlerin uyanıp yerinden homojen birimleri halinde örgütlenmelerini karşılamakla birlikte, birimlerin sivil toplum örgütleriyle eğitme ve toplumsal katılımı yaratılıp biçimlendirilmesidir. Türk Ulusu'nu var etme çabasındaki Cumhuriyet'in ana fiiki bu yaklaşıma açıklanabilir. **Sunar (1999)**'a göre, Cumhuriyet tek-devlet, tek-kültür ilkesine dayalıdır. Uslştırma süreci, Osmanlı'dan devralınan

çok-kültürlü toplum yerine tek kültürlü bir ulus-devlet yaradma çabası olarak özetlenebilir.

Sarı bay (1999), ihtiyaçlar sistemi olarak sivil toplumun belirmesi ve kamusal alanın burjuva mahiyeti kazanmasını, sivil toplumun ortak birliği temsil edilerek Cumhuriyet kavramına yeni bir içerik kazandırma girişimini gündeme getirdiğini savunur; Cumhuriyet, Latince ile *Res Publica*, esasen devletin kamusal mahiyet taşıdığına işaret eden bir kavram olarak düşünülebilir. "Bu yaklaşımın, günümüzde cumhuriyet fikrinin nasıl ifade edilebileceği, kamusal alan kavranışının bakılarak anlaşılabilir. Kamu (*public*) kavramı hukuki bir kavramdır ve "herkese açık" anlamını içerir. Kamusal alanı belirleyebilmek ise, özel alana bakılarak yapılabilir. Latince, "özel" (*privare*), bir şeyi kend üstüne mal etmek anlamını taşımaktadır. Kişisel çıkarların ortak iyisi (common good) uğruna aşılması, devletin kamuya mal edilmesi, (sivil) toplumun devleti ele geçirmesi ne muadildir. Devlet, ortak birliği temsil ettiğinden "herkese açık"tır, yani kamusal mahiyeti arz etmektedir. Bu da, cumhuriyet fikrinin temel *ideası* nı yansıtmaktadır. **Sarı bay (1999)**'a göre, kamusal alan farklılıkları ve çoğullukları örtün şekilde kodonize edilmiştir. Türk modernleşmesi buna en iyi örnektir. Özel çıkarlar ve talepler bastırılardan genel yarar tesis etmenin en etkin yoldu olarak devlet kolektif aklın temsili dsi sayılmıştır. Bu sayede, insanlar yurttaş statüsüne kavuşmuştur. Türkiye'de Cumhuriyet'in politik söyleminde yurttaş, bir topluluğa mensup olmayı ifade etmektedir. Bu topluluk ancak aynı yasa koyucu tarafından temsil edilen ortak birliği, yani ulus dabilir.

Bilgin (1996)'e göre, "Türkiye Cumhuriyeti'nin başlangıç anayasaları ve Atatürk'ün söylemleri bir bütündüğü değerlendirildiğinde, cumhuriyetin temel ilkeleri itibarıyla Kant'tan Fransız Devrimi'ne kadar uzanan anlayış devam ettirdiği söylenebilir." Osmanlı sonrası kurulan yeni Türk devletinin özü, cumhuriyet fikri, ulus anlayışı ve modernleşme perspektifi olarak özetlenebilir. Ona göre, "cumhuriyet, ortak çıkarları amaç edinen ve driterinin özgür insanlar üzerine yasalarıyla icra edildiği bir toplum tipini tanımlamakta ve büyük ölçüde hukuk devleti anlamına gelmektedir." Devletin yasası, insanlar tarafından, insanlar için yapılır. Yasalar, toplumu düzenleyen bireyleri ayrıştırdığı bütünlüştür, tek kişilik altında toplama kuralları içerir. Ulus-devlet, bu anlayışa şekillenen, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinden tekni düzenleyen bir anlayıştır. Toplamların ululaşması, iki farklı şekilde toplumun ortak bir hedef için birlik ("tek") olmasıyla ya da bir arada yaşayan bireylerin kolektif (zaman, kültür) deneyimlerine bağlı gerçekleşir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ululaşma yöntemi, ortak hedef için "tek" çatı altında toplanmaktır. Ortak hedef ise, yine Türkiye Cumhuriyeti'nin hedeflerinden biri olan "modernleşme"dir.

Toplumsal kalkınma, düzen ve dengelerle birlikte kültürün değişmesine paralel olarak ki nhik bunda m sorununu gündeme getirir. Bu soruna çözüm getirmek için ulu laş ma süred ne bakmak gerekir. " Her ul us kuşkusuz toplumdur; ama her toplum henüz ul us d mayabilir. Başka bir deyiş le, ul us varlığı ile toplum varlığı arasındaki ilişki, bire-bir, karşılıklı ya da si metrik d mayabilir." Ulu laş ma, İngiltere ve Fransa gibi Avrupa toplumları için kendiliğinden doğan bir gelişmedir. Bu toplumlar, iki-üç yüzyıllık karlı iç savaşlar ve köklü devrimler sonunda ul us d muşlardır. Ulu laş ma yaratmak için yd a çıkan Türk Devri ni ise, bir kültür devri midir. Ulu laş ma çabaları öncesi ki nhin farkında d mayan Türk Ulu su, bu devrimde var edilmiştir. "Atatürk, Türk varlığının geleceğini ve güvencesini, 'Yeni Türki insanı yaratma' sorunu olarak görmüştür. bu konuda düşünüp fikirler üretmekle yetinmemiş, çeşitli önerileri denemiş, d eyerek değerlendirmiştir." Bunun için, "çağdaş Batı örneklerinden esinlenerek, d nveya kan birliği üzerine değil de, dil-kültür birliği ile' ortak tarih bilinci kavramlarını kullanmıştır (Güvenç, 2000). "Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültür d acaktır." Ama bu, imparatorluk döneminden miras kalmış, çağdışı hurafeler manzumesi değil, dünya millîleri içinde saygın yerini alan laik Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni kültürü d acaktır (Üçok, 1985; Güvenç, 2000).

Atatürk (1989) yaratmakta d uğu Türk kültürünü şu sözlerle açıklamıştır:

Eski devrin, d ne karışmış masallarından, yaratılış ve varlığı mız ailesi d mayan fikir ve inançardan, Doğu'dan ve Batı'dan gelen etkilere uzak, milli karakter ve tarihi mize uygun bir kültür... Yaptığımız inkılapların gayesi Türkiye Cumhuriyeti halkını, tamamen asri, ve bütün mana ve eşkâli ile medeni bir heyet i içi mîye haline isal et mektir. ... Medeniyeti harstan (kültürden) ayırmak güçtür, gereksizdir. Bu nederle, harstan ne arladığını söyleyeyim Hars, bir toplumun devlet hayatına, fikir hayatına yari bili mve güzel sanatlarda; iktisad hayatta yari tarımda, ticaretle, zanaatta, kara, deriz ve hava ulaşı mında yapabileceği şeylerin bileşkesidir. Bir millîtin medeniyeti dend ğ zaman hars adı altında saydığı müç tür (ticaret, bili mve güzel sanatlar) fadiyet muhassalasından (bileşkesinden) başka bir şey d mayacağını sanırım

Güvenç (2000)'e göre, Atatürk ün kültür arı ayışı, dayandığı temel ilkel er, yönd d ğ hedefler ve amaçları açısından;

1. Ükerin davası, değış en yarı ş an dünyada var d maktır. Atatürk, ekonomik gücün, yetişmiş insan gücüne yari kültüre bağı d d uğunu savunduğundan dd ayı; *Tarihi Gerçekçidir*,
2. *Akıl a ve Bli mî dir*, inceleme ve araştırmaya önem verir. Amaçlarını pozitif bilim e dayandırır.
3. Atatürk ün medeniyet ve kültür görüşüne göre, maddî; ekonomik / teknd ğ i k, manevî; fikri / edebi ve beşeri; bireysel / kurumsal yapı, işlev, kurum ve güçlerin bileşkesi kültürü d uşturur. Dd ayısı yla, *Kavram ve Kapsamda Bütüncüdür*.

4. *Evrimci ve Yerlilikçi'dir*, geleneksel dâna karşı yepyeni bir düzeni ortaya koyarak, toplumsal yaşamın her noktasında değişim yapmıştır.
5. *Çağdaş ve Batılı'dır*, Batılı devletlerin sahip olduğu refah seviyesine ulaşmayı ve geri bırakmayı arzular. Batılı düşünce karşısında, Batı'dan daha çok Batılıdır.
6. Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültüre dayandırılmıştır. Bu kültürün, İslam Medeniyetine dayalı bir Arap kültürü değil, Türkiye toprakları üzerinde gerçekleşen, laik, ulusal ve çağdaş Türk kültürü olması amaçlanmıştır, yani Türk Kültürü, *Milliyetçi Değil Ulusçu Yani Laiktir*.

Cumhuriyet, topluluk halinde yaşayan bireyleri bir araya getirmiş ve Türk Uusunu yaratmıştır. Yeni ulusun hedefleri açıkça ortaya konmuş ve yönetim erki bu hedeflerin uygulayıcısı olmuştur. Yönetimin özerkleşmesi ve bireyin yönetime dahil edilmesi, kurumları düştürmüştür. **Saybaşı (1999)** devleti, "soyut anlamda, siyasetin söz konusu olduğu özerk alanın çerçevesini düştüran; iktidarın kaynağını, düştürmesini, yetkilerinin sınırları ile değişme koşullarını ve süredini belirleyen bir düşünce, somut düzeyde siyasal bir kurumu olarak açıklar. Breysellik kavramıyla tanışan Türk halkı, bu soyut kavramsal dan düştüran yönetimin, hedefleri doğrultusunda, şekillendirilmiş ve 'çağdaş aşma' hedefi yakalanmıştır.

4.3 Cumhuriyet Modernleşmesi nde Sanayileşme

Cumhuriyet'le hedeflenen bireysel ve toplumsal değişim, dönemin yöneticileri tarafından ülkenin ekonomik gelişimine bağlı tutulmuştur. Ekonomik kalkınma, arzulanan çağdaşlaşma hedefini sağlayacak bir araçtır. Oysa, Cumhuriyet ilan edildiğinde, Osmanlı'dan miras kalan dört fabrika, un değirmenleri, sınırlı sayıda halı dokuma ve madeni eşya üretti maddeleri dışında ülke sınırları içinde "sanayi" olarak nitelendirilebilecek bir üretim bulunmamaktadır. Üstelik, bu üretim birilerinin yönetimi genelde gayrimüslimlere ait olduğundan, Kurtuluş Savaşı ve mübadele sonrası, Misak-ı Milli sınırları içinde terk edilmiş fabrika ve atölyeler kalmıştır. **Baydar (1999)**, Türkiye Cumhuriyeti'nin sanayi hareketlerini, 1920'lerde "bir zorunluluk ve el yordamıyla yapılan bir arayış", 1930'larda ise "sihirli bir sözcük, ateşi bir tutku, bir meydan okuma, tam bir bağımsızlık umudu, Kemalist devrimine inanmış bir kuşağın modernleşme ve yeni bir ulus yaratma projesinin odağı" olarak yorumlamaktadır.

Aydenir (1932)'e göre, cumhuriyet'in ekonomik düşüncesinde sanayileşme yaşamsaldır; en önemli amaçtır. Çünkü, ekonomik bağımsızlık yalnız ve ancak sanayileşme ile sağlanır ve siyasal bağımsızlık sağlanabilir dayanağa kavuşur. **Atatürk (1989)**, 1 Kasım 1934'te yaptığı bir açılış konuşmasında, sanayi

hareketlerinde devletin öncülük görevini ve önemini şu sözlerle belirtmiştir; "Ülkemizin ekonomik kurumunu berkiterek genişletmek, en önde tuttuğumuz işlerdendir. Onun için sanayi programımızı, durmadan yürütmekteyiz."

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki sanayileşme hareketlerini tarihsel olarak iki gruba ayırmak mümkündür. İlki, Cumhuriyetin ilanından, dünyada ekonomik sıkıntılı dönemin başladığı 1929 yılına kadar geçen süre, diğeri ise, 1929-1939 yılları arasındaki devletçi sanayileşme yıllarıdır.

4.3.1 Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Özel sermaye Birikimine Dayalı Sanayi Hareketleri (1923-1929)

Cumhuriyet, bireysel özgürlüğü hedef alan bir ideolojiye sahip olduğundan dolayı, Türkiye'de ilanın ilk yıllarında, sanayi hareketlerini de özel kuruluşların ve şahısların gerçekleştirmesini amaçlamıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde ulusal arası çevrelerde başlayan Türkiye topraklarını tanıma dayalı üretimi özendirme politikaları, sanayi hareketleri için gerekli yabancı kredi desteğini engellenmiştir. Sanayide istenilen ivme yakalanamamış olsa da tarımsal üretim gelişmiş ve o dönem ülke ekonomisinin can damarı olmuştur. Bu dönemde, arzulanan sanayi hareketlerinden çok bu hareketi teşvik için yapılan düzenlemeler dikkat çekmektedir. 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde daha sonraları Türkiye'nin sanayileşmesine hakim olacak kararlar alınmıştır. 1927'de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu, özel yatırıma devletin desteğinin ydunu açmıştır. Yatırıma vergi muafiyeti, devlet arazilerinden yararlanma imkanı gibi özerklikler sunulmuştur. Bu kanun, 1929 sonrası devletçi sanayi politikasının alt yapısını oluşturmuştur denilebilir. **Kuruç (1999)**'a göre bu dönemin sanayileşme politikasının özeti şudur; "... sanayide gelişme için devletin hareket geçmesi aşağı yukarı iki yüzyıl öncesi ne rastlayan, gelişmiş gelişmiş örneklerden ibarettir. Normal olarak, devletin kendi başına yeni sanayi kurması ve işletmesi söz konusu değildir, gereksizdir."

Keyder (1993), Türkiye'de yerli sermayenin modern teknoloji değişikliklerinin gerektirdiği kapasitede yatırım yapmadaki yetersizliği, devletin mevzuatta belirtilen koşullara uyan firmalara belirli parasal ayrıcalıklar sağlamaıyla bir düçüde değerlendirilmesini savunur. **Teşvik-i Sanayi Kanunu** ile devlet, uygun gördüğü firmaların gelişmesine katkıda bulunmuştur. Özellikle imalat sanayisi, bu dönemde devlet tarafından teşvik görmüştür. 1920'ler Türkiye'sinin, imalat sanayisinin belirli sektörlerine yatırım yapmasını sağlayacak bir gelişme aşamasında olduğu söylenebilir. Küçük üreticiliğin ötesinde, gelişmesinin başlangıçlarında da olsa modern sayılabilecek imalat sanayisi, Avrupa'nın metropollerile olan güçlü kültür

ilişkileri n koşull andığı iç pazar gereksinimleri ne cevap verebilmiştir. Aynı zamanda, Türkiye'nin dünya ekonomisiyle bütünleşmesi sürecinde ortaya çıkan ticaret örtüsünü tamamlıyıcı bir faktör" dıdır.

Savaş sonrası, ekonomik olarak zor gürler geiren hal kın sanayileşme hareketi ne katılım sınırlı dıdır. Genel olarak, ekonomik gücün, gayri mülki mtebaanın elinde dması ise, amaçlanan "millileşme" i dedğısiyle uyuşmamaktadır. **Sönmez (1999)**'e göre, bu dönemin ana özelliklerinden biri, "devlet eliyle fert zengin etme" diye tanımlanan bir pditikaıyla, özel sermaye birikimine devletin katkısıdır. Bu dönemde yerli sanayi yi geliştirmek üzere teşvik yasaları çıkarılmış, çeşitli özendirme ler yapılmış ama "dışa bağımlı ticaret sermayesinin, etkililiğ kullanılarak korumacı bir dış ticaret pditikası izlenmesi ne d anak verilmediğinden" bu pditika lar etkili sonuç vermediğ in sanayileşmede dıdd gelişmeler yaşanmamıştır.

4.3.2 Devletçi Sanayi Hareketleri (1930-1939)

1930 Dünya Ekonomik Kri zi, zor şartlarda ayakta durmaya çalışan Türkiye yi de etkilemiştir. Aslında dünya ekonomisinde yaşanan sıkıntılar, belki de Türkiye Cumhuriyeti'nin arzuladığı modernleşme/sanayileşme hareketi ne ivme kazandırmıştır. 1930 öncesi tarıma dayalı gelişen ülke ekonomisi, dünyada tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesiyle yeni arayışları içine girmiştir. Dünya ekonomisi, sıkıntılı gürler yaşarken, Türkiye dışa kapanarak, devlet eliyle bir sanayileşme denemesi yapmış ve başarılı dıdır. **Boratav (1989)**'a göre, 1930-1939 dönemindeki ki sat pditika larını belirleyeni ki özellik "korumacılık" ve "Devletçilik"tir ve bu i ki sat pditika larının yönd dğ amaç ve elde edil en sonuç lar bakımından bu yıllar "ilk sanayileşme dönemi" olarak nitelendirilebilir. Sanayileşme hızını artırmakla ilgili siyasi kararların 1929 ve 1930 yılları içnde alınmasına karşın, programın uygulamasında devletin etkin rd oynaması, 1931 yılı içnde uygulamaya başlanmıştır. **Tezel (1994)**'e göre, "sanayileşmek için devletin yatırımcılık ve işlemedilik yapması düşüncesi ve uygulaması, aslında Türkiye için yeni bir şey değildir. Osmanlı devletinin kl asik çağlarından beri, geleneksel tekndjilerle özdekle silah, askeri gereç ve giyim eşyaları üreten tesisleri vardır. Osmanlı hükümeti, 1830 lar ve 1840 lar da, sanayi devrimin sonrasında Avrupa da ortaya çıkan yeni tekniklerle bir takım yeni devlet fabrikaları da kurmuştur."

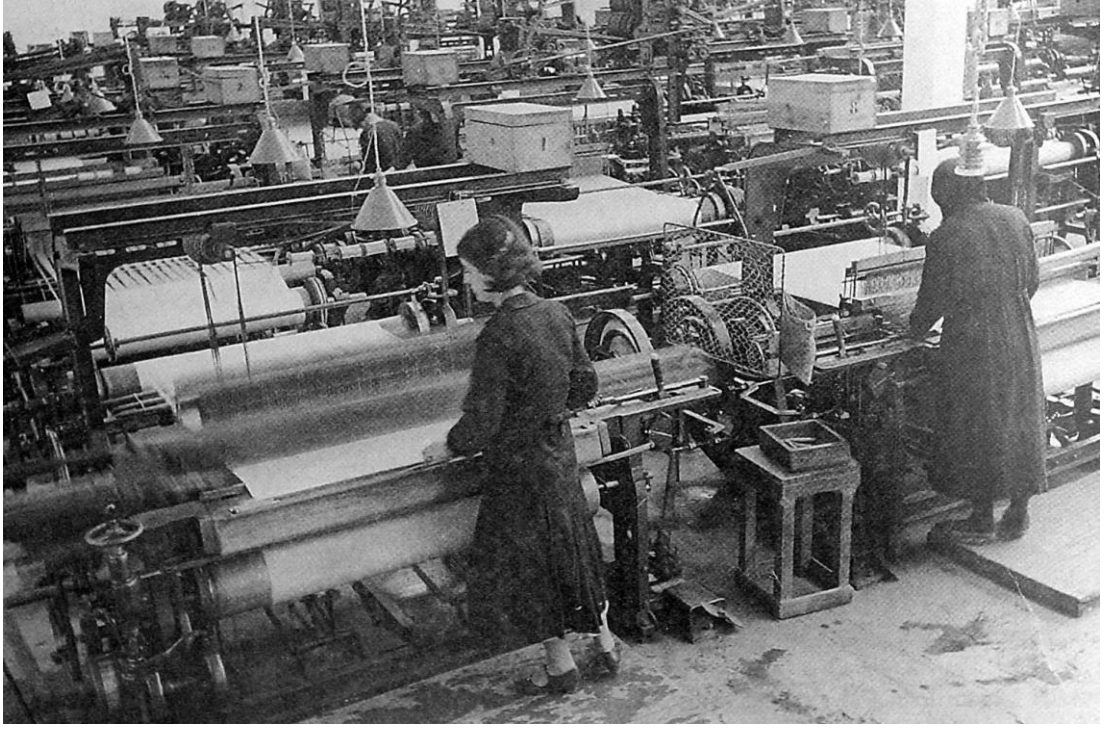
Cumhuriyetin ilk yıllarında da, Osmanlı'dan miras kalan fabrikalar örnek gösterilerek devletin sanayileşmede etkin rd oynaması gerektiğ fikri ağır basmaktadır. 1925 yılında bu amaç için Sanayi ve Maadın Bankası kurulmuş ve iktidar tarafından Japonya ve Prusya'nın sanayileşme modeli örnek gösterilmiş ama bu öneri medisi

tarafından reddedilmiştir. 1930 Dünya ekonomik buhranı iktidarı yeri arayışlara iterken, daha önce önerilen devletçi sanayileşme politikası yeri den gündeme gelmiştir.

1931 başlarında yurt gezisini tamamlayan **Atatürk**, Cumhuriyet gazetesi muhabiri ve aynı zamanda millet vekili olan **Yunus Nadi** ile yaptığı röportajda, sanayileşmede devletçi uygulamaların gerekliliğini şu sözlerle savunmuştur; "Her şeyden evvel yapılacak işlerin tasrifine ihtiyaç vardır. Bu tasrif neticesinde ilk yapılabilecek işler daha ziyade devlet kat ve himmetini kendi üzerlerine toplamak üzere ortaya üç sene için beş sene için bir program çıkacak ve bu müddet zarfında da, bu programın tahakkuk edilmesi ne çalışılacaktır. İlk üç veya beş sendik programın tatbikatı temin dunduktan sonra ikinci bir program ikinci bir sahaya geçilir ve böylece memleketin iktisad teceddü ve terakki merhaleleri kat etmesi temin edilmiştir." (**Nadi, 1931**)

1932 yılında dönemin başbakanı İsmet İnönü, sanayi yatırımlarına kaynak bulmak için Sovyetler Birliği ve İtalyayı ziyaret ederek destek istemiştir. Sovyetler Birliği maddi desteğinin yanı sıra doküman, ki nmya ve kendi sanayi hakkında plarlama ve uygulama raporları hazırlamıştır. Mustafa Şeref Özkar'ın iktisat vekilliği sırasında hazırlanmaya başlanan raporlar, siyasi sebeplerden dolayı istifasıyla yerine atanan Celal Bayar'ın vekilliği sırasında tamamlanmıştır. Raporlar, **Brinci Beş Yıllık Sanayi Kalınma Planı** adıyla 1933 yılında uygulamaya başlanmıştır. Sovyetler Birliği'nden sonra dünyadaki ilk plarlama deneyinin dan bu çalışma ekonomide makro ölçek yerine sadece sanayi hareketlerini kapsamaktadır. Plan iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, doküman, maden, seramik, selüloz ve ki nmya sanayi dallarında kurulması plarlanan 20 fabrika hakkındaki raporlar yer alırken, diğer bölümde İktisat Vekâleti'nin yeri den yapılandırılması için gerekenler sıralanmıştır. Uygulaması, Celal Bayar tarafından Devlet Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası yeri ne kurulan Sümerbank'a devredilen plan, şu ana başlığı içermektedir;

1. "Programın tertibinde ve kurulacak sanayinin vüsati niteyi nde memleketi nizin kendi ihtiyaçları esas ittihaz edilmiştir." Yerel, ya da bölgesel tarımsal üreti me ve doğal kaynaklara dayalı sınıai üreti mbirini neri kurulumu amaçlanmıştır, iç tüketi me yönlük malların üreti mine ağırlık verileceği vurgulanmıştır.
2. "Ana hammaddeleri memleketi nizde bulunan veya tedarik edilebilecek olan sanayi, bu beş yıllık planın başlıca vasfıdır." Özellikle dışalmkonusu dan temel tüketi m mallarının yerli üreti mine öncelik verilmesi kararlaştırılmış başta doküman sanayii olmak üzere maden, selüloz ve ki nmya sanayileri yatırımlarına öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır.

Şekil 4.1. Nazilli Basma Fabrikası'nda Çalışan İşçiler

3. Sanayi kuruluşlarının yerlerinin hammadde ve işgücü kaynaklarına yakınlığı gerekliliği ön koşul kabul edilmiştir.
4. Özel yatırımlar tarafından gerçekleştirilmesi mümkün görülen yatırımların devlet tarafından kurulması benimsenmiştir. 1932 yılına kadar özel yatırıma teşvik önceliği ne son verilmiş, sanayileşmede devletçilik arayışı başlamıştır.

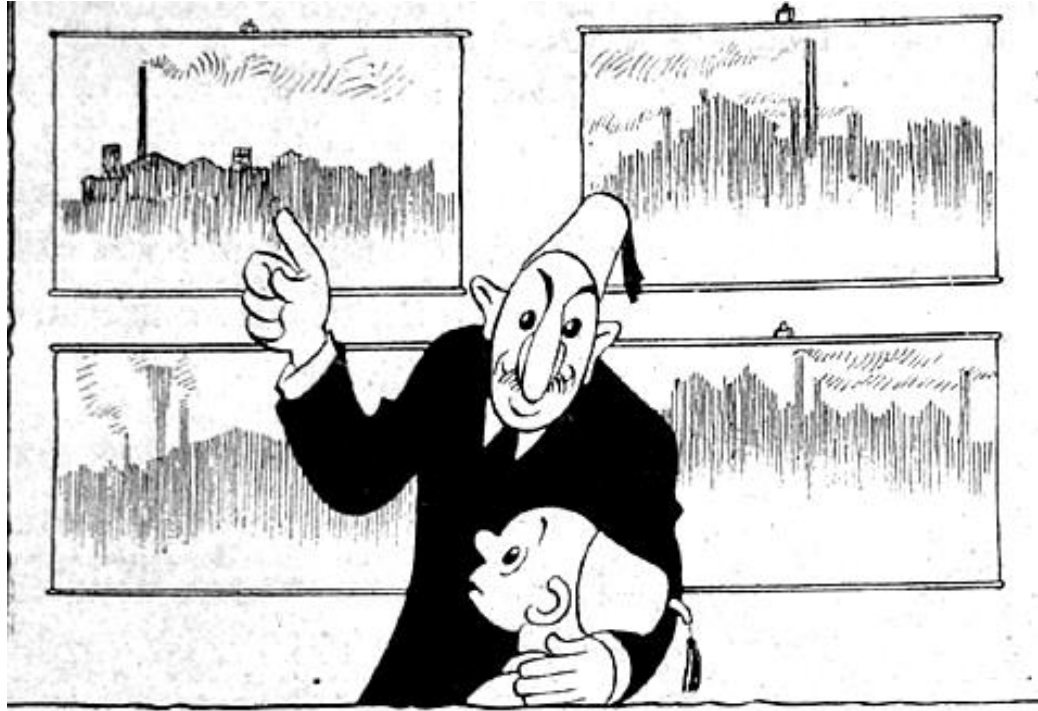
Sönmez (1999)'e göre, Beş Yıllık Sanayileşme Planı büyük ölçüde hedeflerine ulaşmıştır. Plan doğrultusunda sınıai yatırımlar ağırlıklı olarak dokuma ve şeker üretimi gibi temel tüketim mallarının üretiminde yapılmış, kömür, demir-çelik, kağıt sanayi gibi ara ve yatırım malları üzerine yatırımlara dörtte bir oranında ağırlık verilmiştir. Kalkınma Planı uyarınca sanayi yatırımlarını gerçekleştirmek için, Sovyetler Birliğinden 20 yıl içinde mal ihracıyla geri ödemek ve dokuma sanayiinde kullanmak üzere 10 milyon dolarlık faizsiz ve Karabük Demir Çelik için de İngiltere'den 2,5 milyon sterlin kredi alınmıştır. Ayrıca alınan vergilerin büyük çoğunluğu da sanayi yatırımlarına ayrılmıştır.

Sanayileşme politikalarının uygulandığı dönem boyunca, yatırımların devlet eliyle yapılması, özel yatırımcının dışlandığı anlamına gelmez. Devlet, sanayileşmede önderlik görevini üstlenerek, özel sektöre yol göstermek istemiştir. **Sönmez (1999)**'e göre, devlet sektörünün özel sektörle rekabet değil, tamamlayıcılık ilişkileri içinde bulunduğu bir alan, bu dönem boyunca var olmuştur. "Özel sermaye; gerek devlet

işletmelerine girdi sağ ayarak veya devlet işletmelerinin ürettiği girdileri kullanarak mamul mal üreterek, gerek devlet yatırımlarının ihalelerini alıp müteahhlik hizmetinde bulunarak, gerekse de devlet sektörü öncülüğünde sürdürülen sanayileşmenin yarattığı iş hacminden doğan, pek çoğu aracılık gerektiren işleri kotararak önemli ölçüde sermaye birikimini sağlamıştır."

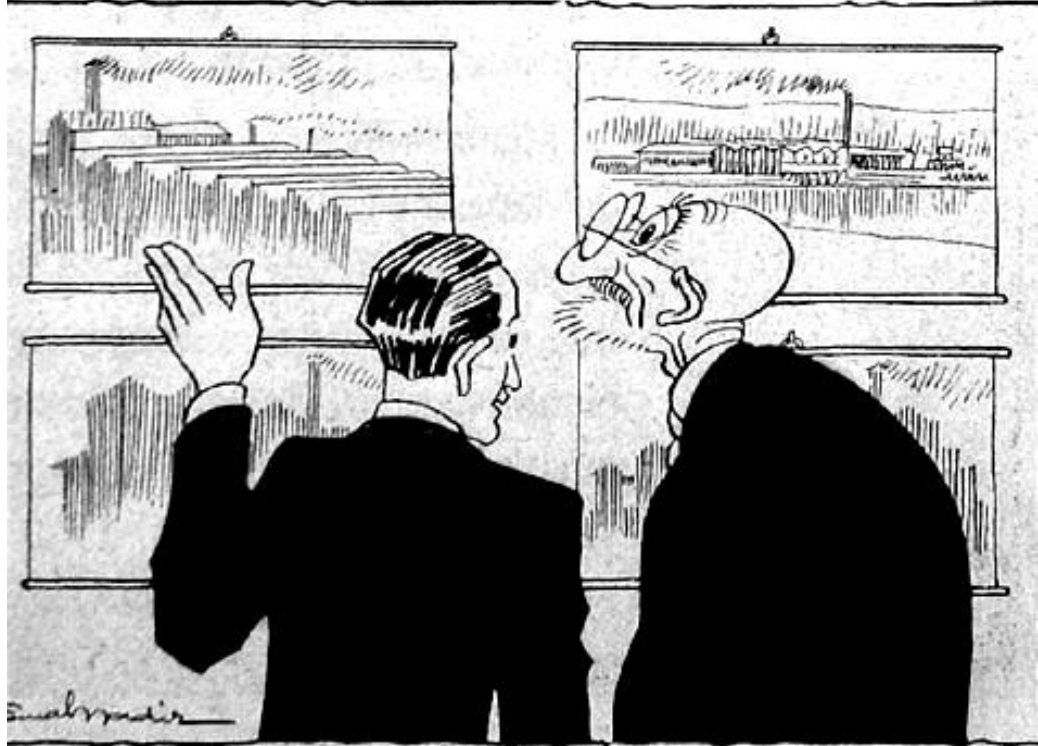
Atatürk (1935), devletlik politikasını şöyle özetlemektedir; "Türkiye'nin tatbik ettiği devletlik, sosyalizmnazariyatçıları nileri sürdürdükleri fikirlerden tercüme edilmiş bir sistemdeğildir. Bu Türkiye'ni ihtiyaçlarından doğmuş bir sistemdir. Devletin manası şudur: Fertlerin hususi teşebbüslerini esas tutmak, fakat büyük bir millîtin ve geniş bir memleketin iktisadîyatını devletin eline alarak. Devlet, hususi teşebbüslerle yapılmamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi." Devletin sanayi de kapitlist girişimlik rûdünü üstlenmesinin kalıcı değil geçici bir ölçem gibi ele alındığının kanıtı, devletçî sanayileşme politikasını uygulamaya görevi yüklenen Sümerbank'ın kuruluş kanununun gerekçesidir. Gerekçeye göre, Sümerbank sanayileşme programının uygulanmasında yerli yatırımları ile işbirliği yapacak ve devletçe kurulacak sanayi işletmelerinin mülkiyeti bir süre sonra özel girişimlere aktarılacaktır (**Apak, 1952**). İlk sanayileşme planının başarılı olması, ikinci sin hızla hazırlanmasını sağlamıştır. 1938 yılında yürürlüğe giren İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı, İkinci Dünya Savaşı na sebep olan uluslararası gerginliklerden ürütam olarak uygulanamamıştır. 1933'ten itibaren başlayan bu gerginlik ortamı, özel sermayeyi yatırımdan uzak tutmuş ve devlet öncülüğü yaptığı sanayileşmede egemenliği ni özel yatırımları devredememiştir.

Devlet, 1929 yılından itibaren sadece sanayileşme hareketini değil, kurduğı fabrikalara, kentlerini çağdaşlaşmasını da desteklemiştir. Devlet diyle kurulan her fabrika, kentsel ölçekte donatıya sahiptir. Fabrika sahası içinde, çalışanları için konut başlamak üzere market, sinema ve okul olmak üzere çeşitli sosyal donatılar bulunmaktır. Devlet, aslında sadece sanayileşme hareketini kendi yürüterek, 'çağdaşlaşma' hedefini ni içeriğini halkına arıtmıştır. Ekonomik öncelikler taşıyan 'çağdaşlaşma' bu sayede mimari ürünü de etkilenmiştir. Anadoluda Kayseri, Zonguldak, Malatya gibi birçok yerleşme, kurulan fabrikalara modern kentlere dönüştürülmüştür.

15 yıl evvel :

— Bak oğlum, Almanyada bir bez fabrikası... Belçikada cam fabrikası,, İngilterede kâğıt fabrikası... Rusyada şeker fabrikası..

İş gün :

— Bak baba, Kayseride bez fabrikası... Paşabahçede cam fabrikası... İzmitte kâğıt fabrikası... Eskişehirde şeker fabrikası...

Şekil 4.2 Cemal Nadir'in, 1930'ların sanayileşme atılımının sonuçlarıyla övünen bir karikatürü (Boratav, 1999)

5 CUMHURİ YETİ Nİ LK YILLAR NDA MODERNLEŞME ÇABALARI VE Mİ MARLI K

Türkiye'de Cumhuriyet ile başlayan 'modernleşme' ve teknik düşturma süreci, sadece ekonomik ya da siyasi süreçlerin analizi ile açıklamak yeterli d maz. Cumhuriyet devri nheri, toplumsal yapıyı yeniden kurgulamak üzeri ne düşturul muştur. Mimarlık ise, bilindi ğ i ğ i, toplumsal etkileş i nheri bir üretim sistemi dr ve mekanlar, i ğ i nde yaşayanları ifade endren izler dr. Dolayısıyla Cumhuriyet devri nheri ile m i mari üretimde, kamusal ve bireysel al arda ulusallaş ma çağır ı ları altında, toplumun "muasır mederiyetler seviyesi nde" yaşaması i ğ i n yeniden kurgulanmış tır. Bunlar, Cumhuriyet'in her al andaki yenilikleri ğ i, ince düşünöl müş ve toplumsal kabul i ğ i n uygun zamanlar bekl enerek yapılmış mekansal devri nher silsilesi dr. Dönemin m i marlık gündemini ncel enmesi, modern teknik düşturma süreci üzeri ne genel bir değerlend i rme yapma d ana ğ ı sağ ar.

Batur (1998)'a göre, "mimarlığ ı n toplumsal yapıya ba ğ ı nlı ğ ı, kuşkusuz mutlak bir det ermini zmed ğ i l dr. Yeni gereksinimleri ve yeni araç arı değerlendirecek bi ğ i nher i ğ i n düşünceler düşturan, ama onları det ermini st tarzda belirlemeyen, dolaylı, örtük bir ba ğ ı nlı lıktır. Geçerli bir m i marlık ded ğ isi ve arı anlı kavranış tırma yd l arı ile etkir. Özgöl bir söylem bir bi ğ i m sözl ü ğ ü düşturur. Bir kurul uş ve kurumsallaş ma dönemi d arak erken Cumhuriyet m i marlığ ı nda bu özgöl söylem ve bi ğ i m sözl ü ğ ü kadar bunun düştumu, toplumsal zemini ve kavramsallaş tırma yd l arı da önemi dr." Cumhuriyet, varlığ ı nı fark ı nda d mayan bir ulusu ort aya çıkarmış tır. Brey ve toplum yapısı ğ i m i mari deradkal kararlar a yeniden şekillendiril miş tır.

Tekeli (1998b)'ye göre, "Türkiye ğ i, bir i mparatorlu ğ un çözöl mesiyle düştan ulus-devletler Avrupa ül kelerinde yaşanan ulusallaş ma süreci nden farklı bir duruma karşılaşırlar. Avrupada, küçük al ardaki feodal ki nherikler aşıl arak bir ulus ki nheri ğ i n düşturulmasıyla, daha büyük mekansal al anda bütöl lük sağ anmış tır. Oysa, bir i mparatorlu ğ un çökmesiyle ya da Balkanlaşmasıyla düştan ulus-devletlerde bütölleşme de ğ i l, parçalanma söz konusudur. Bu türden düştumlarda, devleti kurarl arca, bir m i syon arayış ı i ğ i nde, ulus bilindi yaratılacak ve ulus inşası gerçekleş ecektir." Cumhuriyet bu m i syonunu yerine getirirken iki farklı düzeyde mekansal strate ğ i düşturmuş tır. Birinci, "öl ke mekanının bir ulus-devlet mekanına" dönüştüröl mesi dr. İkinci ise, kentlerin modern düşünceri n yeri (place) halinde

düzenlenmesi dr." Bu iki strateji üç önemli düzenleme ile gerçekleştirilmiştir. İlk, İstanbul yerine Ankara'nın başkent yapılması dr. **Tekeli (1998b)**'ye göre, "ulusal bir çağdaşlaşma örneğinin kozmopolitleşmiş İstanbul'da gerçekleştirilemeyeceği düşünül düğünden", Anadd ul nu ort as ında "yoz aştırıcı etkil erden uzak, 'gerçekle rti ayd ırl anmış bir ulus-devlet başkenti"; Ankara yarat ılmıştır. İkinci düzenleme, ülke "demir ağ ırl a" öröl erek d uşturul muştur. Üke demirydu ağ ıyla "baştan başa sarılarak" başkent Ankara'nın vatan üzerindeki denetimin ve etkisi güçlendirilmiştir. Üçüncü düzenleme ise, demirydu ağ ı üzerindeki küçük şehirlere fabrikaların kurularak, sanayileşme hareketinin başlatılması dr.

Cumhuriyet ile ortaya atılan ulus kavramı, o döneme kadar farklı kültürlerin farklı arıyı ş arıyla üretilen mimariyi dekinlik arayışına yönlendirmiştir. Çağdaşlaşma ve Batılı ülkeler seviyesi ne erişme hedefi, bu dekinlik arayışını tek noktada toplamıştır. Cumhuriyet ile ortaya atılan Türk dekinliği, mimariyi de bir dönem bu eksen de şekillendir meye çalışmıştır, ancak arzulanan hedef ve dönemin gereksinimleri, her alanda olduğu gibi mimari de de etkisini göstermiş ve 'güncel' dan yakalanmıştır. Mimari de 1920lerin sonuna kadar, Ankara merkezli bir üretim söz konusu iken, 1930 başlarından itibaren, devletin sanayi hareketlerine öncülük görevi üstlenmesiyle, Anadd u geneline dağılmıştır. Hedeflenen sanayileşme gibi görünse de aslında arzulanan, Ankara'yı kur an' çağdaş arıyı ş ın Anadd ul yu yeriden ortaya çıkarması dr.

Cumhuriyet'in çağdaşlaşma hedefiyle yaptığı devrimler de dönemin mimarlık düşüncesi nin şekillenmesi nde etkili d muştur. Cumhuriyet'in ilanı ve saltanatın kaldırılması, toplumsal yapıyı yeriden şekillendirmiştir. Halk ve birey kavranlarının ortaya çıkışı, mimari üretimin yöneti merkinin elinden halka geçirmiştir. İdari binalar kadar, konut da önem kazanmıştır. Halk, mimarlığa dahil edilmiştir.

1926 da Medeni Kanunda yapılan değişiklik, Türk toplumunun aile yaşantısını değiştirmiştir. Türk kadınının aile ve toplumdaki statüsü değişmiştir. Dönemin dergi ve gazetelerinde çağdaş kadın ve evin nasıl olması gerektiği aynı başlıklar altında aratılmıştır. Kadının özgürleşmesi, konutu özgürleştirmiştir. Geleneksel yapıda, duvarlar veya kafesler arkasına saklanan kadın, toplumdaki ne katılınca, evin kadın duvarları ve kafes düzenekleri yıkılmıştır. Dışa dönük, açık mekamları yeni Türk evini şekillendirmiştir. Ev de, kadının gibi sosyal yaşama katılmıştır.

Kıyafet devriminin de çağdaş mimari düşüncenin gelişiminde önemli bir yeri vardır. Türk toplumu, sadece kendi kıyafetlerini değil, evini de yenilenmiştir. Batılı düşüncelerle üretilen mobilyalar evlerde yerlerini almış ve bu yeri düzene uygun mekân tasarımları yapılmıştır. **Alsaç (1976)**'a göre, 1931'de tek d çü sisteminin d arak

metrik sisteminin belirlenmesi, mimari üretimin hızlandırmıştır. Daha önceleri, kullanılan ölçü birimlerinin arasındaki tutarsızlık her alanda olduğu gibi mimarlıkta da tartışılmalıydı açmıştır. Metrik sistemin kabulü ile ulus sınırları içindeki tüm mimari üretim kontrol altına alınmış ve belirli standartlar getirilmiştir.

Harf ve Dil Devri ile toplumun iletişimin konusunda getirilen yenilik eğitimin ve iletişimin daha etkin kılmıştır. Mimari bilgi daha rahat ve hızlı paylaşılabilir olmuştur. "Arkitekt", "Mimar" gibi dergiler, ülkenin mimarlık ortamını tartışmaya açmış, çağdaşlaşma projesine katkıda bulunmuşlardır. Her alanda olduğu gibi mimarlık eğitimi de aralabilir hale gelmiş ve kolaylaşmıştır.

5.1 Cumhuriyet'in' Modern Mimarlık Arayışı

Modern mimarlığın tarihsel kökleri **Joedjcke (1966)**'e göre, 1917 yılına, yani Hollanda'daki *De Stijl* akımına dayanmaktadır. Toplumsal ve kültürel içeriği ise *Endüstri Devri* ile ilgilidir. Endüstrileşmeye ortaya çıkan şehirlere akın problemi, şehir nüfusunun hızla artmasını sağlamıştır. Modern mimari, bu soruna cevap arayan bir harekettir. Hızlı ve ucuz üretimi amaçlamaktadır. Cumhuriyet'in gündeme getirdiği modernleşme hareketlerine bağlı olarak, ülkenin her köşesi köklü olarak bir imar hareketi içine girmiştir. Batıllaşma arzusu, bir Batılı gibi, savaşan yeni çıkmış şehirleri yeri den inşa etmeyi gerektirmektedir. Savaşın izleri hızla yok edilmeli ve 'modern kentler kurulmalıdır. Türkiye'deki modernleşme hareketlerini diğerlerinden ayıran en önemli özellik mimarlık ve şehircilik hareketlerini toplumsal bir ihtiyaçtan değil, devlet ile yapılmış olmasıdır.

1920'lerde zorunlu olarak, fonksiyonel mimari üretimi öncelik verilmiştir. Savaşan yeni çıkmış Anadolu kentlerinin onarımı, demiryolu ağı başta olmak üzere alt yapı çalışmaları, küçük ölçekli hizmet ağırlıklı prestij yapıları inşası gibi belli başlı uygulamalar yapılmıştır. Bu dönemiğin bir başka önemli mimarlık değerlendirmesi de 'modern başkent Ankara'nın imarı için yapılan bayındırlık hizmetleridir. **Batur (1998)**'a göre, "eski başkent İstanbul'da yapı yatırımları büyük ölçüde durmuştur. Anadolu kent ve kasabalarındaki anormiyapı etkililiği ise sıfıra yakındır. Özetle, savaş sonrasındaki ilk beş yıl içinde, Ankara'dakiler dışında önemli bir yapılm etkililiğinden ve yatırımdan söz edilememektedir." Bunlar, "dönemin mali ve kentsel ölçekleriyle kıyaslandığında çoğu büyük yapılardır. Tümü Milli Mimarî üslubunun tasarımı ve biçim özelliklerini taşırlar. Avrupa neo-klasizmine paralel bir yapı gösteriler; köş, başlık, kemerler, kapı, pencere vb. strüktürel veya strüktürel olmayan mimari öğelerde ve dekorasyonun tasarımı ve motiflerinde ve cephe düzenlemesinde Selçuklu, Osmanlı ve İslam mimarlığından seçilmiş ve alınmış çizgi

ve biçimleri vardır. ... Ankara'daki yeni düşünme ve savaşın sonuçlarına bağlı olarak gereksinimler ve yapı programı değişmiştir, ama bu henüz üstde yansımamıştır. 1925'te o gün gereken, o gün var darta -kuramda ve pratikte var darta karşılanmak durumundadır. Onun için bu ilk yılları bir geçiş dönemi olarak görüp tanımlamak ve adlandırmak gerekmektedir."

1920'li yılların sonlarında, cumhuriyetin 'çağdaşlaşma' iddiasına bağlı olarak, mimarlık ortamı da 'yeni' ve 'modern' dani arayışı içine girmiştir. Cumhuriyet'in devrim yaparak üstlendiği kuruculuk rdüne örnek aldığı Batılı devletlerde, o dönemde mimarlıkta hakim olan Bauhaus ekdö, düştüröl mayacı çalışılan yeni ve 'ulusal' mimarlık söyleminde etkili olmuştur. Bauhaus'un, mimari üründe yalılık, ekonomiklik, rasyonellik ve işlevsellik savunuları, 1930'lar Türkiye'sinin mimari düşüncesi ne tam karşılık gelmiştir. Çağdaş bir toplumiğin sanayileşme hedefi de Bauhaus'un endüstriyel ürüme uygun mimarlık eğitimi ve ürüme felsefesiyle birebir karşılanmıştır. Cumhuriyet'in aydınlanmacı devrim anlayışı, toplumsal yapıda bilime ve ilerelemeye verdği önem, yararlı, işlevli ve nesnel değerlendirmelere dayalı ürüme anlayışı o dönemde batılı ülkelerde hakim olan 'Modern Düşünce' ile eşdeğer özellikler taşımaktadır. Cumhuriyet devrimleri, modern düşünce ile desteklenerek uygulanması için uzman açığı söz konusudur. "Batıya karşı batılılaşma" felsefesiyle başlayan ulusal modernleşme projesi için dokuzunda Alman, biri Avusturyalı mimar resmî ydlarla ülkeye getirilmiş ve Türkiye'nin ulusal mimarlık arayışı, rasyonel-fonksiyoncu 'modernist' anlayışla bütünlüştürülmüştür. Örneğin, modern mimarlık düşüncesi ni ülkeye arlatan **Taut (1938)**'a göre mimarlık, bir sanattır. Ancak ilgil alanına giren, binayı doğal şartlardan koruyacak "tekrik" bilg, inşa edebilme yetisi "konstrüksiyon" ve kullanımı özelliği yarı "fonksiyon", mimarlığın diğer sanatlardan ayırır. Modern mimarlık, "bu üç birlikten başka bir şeye dayanmıyor gibi görünebilir. Ama, buralar sadece mimarlığın kendine mahsus çalışma vasıtalarıdır. Mimarlık bu vasıtalarla hayata girebilir."

Şekil 5.1 Sağlık Bakanlığı, Teodor POST, 1927 (Batır, A, 1998)

Şekil 5.2 Milli Savunma Bakanlığı, C. HOLZMEISTER, 1931 (Batır, A., 1998)

Aslanoğlu (1979) 1932-1938 döneminde Türkiye'ye gelen yabancı mimarların, "anıtsallığa temel alan biçimsel neo-klasikritikte" ve "uluslararası üslupta" mimari üretmeye katkıda bulunduklarını savunur. Ancak, modern mimarinin Türkiye'de benimsenmesi, tek başına yabancı mimarların varlığı ile açıklanamaz. "Modern mimarinin kullanımının yanıtladığı bazı teknik gerekşinmeler ve ekonomik gerekşeler vardır. bunların başında çok sayıda yapı talebi gelmektedir. Anıtsal devlet yapılarından fabrika ve hastaneye uzanan, çeşitli, farklılaşmış özel iş evli yapı gerekşinmesi ve konut açığı, ivedi yapılm beklemektedir." (Batır, 1998)

Rasyonel ve işleve dayalı mimari üretimin o dönemde kabul görmesinin en önemli sebeplerinden biri de, 1930 öncesi yapılaşma hareketleridir. 1900'lerin başından itibaren hakim olan geleneksel-ulusal Brind Milli Mimarlık düşüncesi, üretimin oldukça zaman alan ve iş gücü isteyen mimari ürünü önermektedir. Oysa, yeni ülkenin hızlı ve çoklu üretimi ihtiyacı vardır. Ayrıca, geleneksel dayanıklı ve modern kavramına uygun ulus geliştirme çabası da Brind Milli Mimarlık düşüncesiyle uyum sağlamaktadır. 1930'ların başından itibaren hakim olmaya başlayan rasyonel ve işlev öncelikli yaklaşım, bu akımın eksik kaldığı tüm boşlukları doldurmuş ve o dönemin sanayileşme hareketleri için bir çkış yu d muştur.

Alsaç (1976), yurtdışından getirilen rasyonel-fonksiyoncu mimarların, Türk mimarlık düşüncesi ne getirdiklerini şöyle özetlemektedir;

1. Batı mimarlık düşünceleri, bilginin d arak izlenmeye başlanmıştır.

2. Mimarî ürün, yalnız ekonomik, rasyonel hale gelmiş yapının fonksiyonuna uygun olarak biçimlenmiş malzeme, yerinde ve doğru olarak kullanılmıştır; mimarlık bütün sanatları bünyesine toplayan bir sanat olarak kabul edilmiştir.
3. Mimarlığın çetin, yarı plandan geliştirilmesi gerekliliği benimsenmiştir.
4. Mimarlık, anıtsallığın dışında başka sorunları da kapsar; bu sorunlardan en önemlisi konut mimarlığıdır.
5. Mimarlığın bir niteliği de halklıktır.
6. Şehirdilik, mimarlık ilişkili, ama daha ötede özel bir uzmanlık dalıdır.
7. Türkiye'de, Türk mimarlarla yabancı mimarlar eşit koşullar altında çalışmıştır. Uluslararası yarışmalarda boy göstermişlerdir.
8. Yasaların koruyucu uçu altında, kamu hizmeti veren nitelikte bir mimarlık örgütü kurulmuştur.
9. "Mimar", "Arhitekt" dergileriyle mimarların yayın organları oluşturulmuştur.
10. Genel olarak batı mimarlık düşüncelerinden, özel olarak da yabancı mimarlardan mimarlık eğitiminin çağdaşlaştırılmasıyla yararlanılmıştır.

Yerli mimarlar ise, **Aslanoğlu (1979)**'na göre, "Batı kaynaklarına dönük uluslararası ilkelere temel alan rasyonel-fonksiyoncu bir tutumla" ve "Türkiye'deki yabancı mimarların biçimsel, anıtsal yapı anlayışına paralel" çalışarak "ulusal mimarlığı" yaratmaya çalışmışlardır. Modernleşme ile birlikte her yerde olduğu gibi Türkiye'de de mimarlığın tarihselliği keşfedilmiştir. Bu keşif **Tanyeli (1999)**'ye göre, muhtemelen tüm Batılı dünyanın toplumlarında olduğu gibi burada da ulusal aşmayla eşzamanlı olarak gündeme gelmiştir. Oysa, mimarlığın tarihselliği, İtalya ve Fransa'da olduğu gibi ulusal bir dedik bir kurguya bağlantılı değildir. Uslalık, Herder ve Goethe'nin Almanya'nın Gotik köklerine bağlı inşaat edilmesini ileri süren savlarından sonra mimarlığın tarihselliğinde etkili olmaya başlamıştır. Aynı yaklaşımla, "Türk sanatı ve mimarlığı kavranları doğrudan doğruya yeni gerçekleştirilen ulus inşaat etme eyleminin meşrulaştırma araçları olarak yaratılmışlardır."

Modernleşme ile birlikte oluşan sanatsal ve mimari özerklik, söz konusu iki bilgi ve etkinlik alanını siyasal, dinsel ve toplumsal yapılardan bağımsız olarak kavranıştırmayı mümkün kıldığı için, ulusal aşmanı dedik gözlüklerinin bu alanda etkili olması her zaman olmasa da zorlaşmıştır. Dolayısıyla, bu tür toplumlarında sanatın ve mimarlığın "işleri" sorunları dan metoddik tartışma ve kuramsal temellendirme her günde kalabilmişken, Türkiye'de -ve neredeyse tüm Batılı dünyada - hazır dedik açıklama kalıpları onların varlığına gerek

birakmamıştır. Bunun sonucu, arlanmaktan çok arlanılandırmanın amaç duduğu bir geleneğin var edlmesidir. **Tanyeli (1999)**'ye göre, Türkiye'nin kendi mîmari geçmişini ya da mal varlığını nasıl tanımlayacağı, tarihsel eştirenceği ve giderek de arlanılandıracağı sorunu, iki şekilde formüle edilmiş d maldır;

1. Aydın seçmenleri n yüzlerce yıldır iğnde yetiştirilip varlık kazandıkları yüksek kültür geleneği ve onun, halka ait tüm ürünleri ne duduğu gibi, mîmari yansı maları na kayıtsız bakışı,
2. O uşurul maya çabalanan ulusal idedgik yapının işlerlik kazanabilmesi iğni, küçük geleneğin veya daha doğrusu gelenekleri n taşıyıcıları na ihtiyacı.

Türkiye'nin modernleşmesi, yüksek kültür sahipleri; yöneticiler ve askerler tarafından hazırlanmış bir programdır. Yönetim erkini n dışında kalan toplum modernleşme düşüncesi nin uygulama alanıdır. Modernleşme, geleneksel d anı, "yeri" hedefler koyarak değştirme çabasıdır. Türkiye'de, cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, sosyal ve toplumsal yaşam ülke çapında yeriden kurgulanmıştır. Cumhuriyet, ulus-devlet yaratmak iğni "Türk" kimliğini ortaya atmış ve halkı, "Türk Mill eti", "Türk Tarihi", "Türk Sanatı" gibi kavramlar etrafında toplamıştır. Anaddaki farklı kimlikler, Cumhuriyet'in çağdaşlaşma hareketinde ortaya çıkardığı "tek" kimlik, "Türk eştirme", hareketiyle bir araya getirilmiştir. Bu amaçla toplumun ve bireyin yerel "kimliği", yeriden kurgulanmış, her bireyin çağdaşlarında d an niteliklere sahip dması sağanmıştır. 1923, Türkiye iğni tam bir millettir. Cumhuriyet'in ilanı na kadar farklı ulusların bir araya gelmesiyle oluşmuş toplum kimliği, "tek"leştirilmiştir. Bu yerilenme hareketi, toplumun her alanını duduğu gibi mîmari üretimin de etkil enmiştir. Baştan yaratılan her "Türk" iğni ideal "çağdaş" mekan tipleri belirl enmiş ve Türk mîmarlık geleceği, Batılı hedeflerle tarihsel, sosyal ve kültürel d arak yeriden yazılmıştır.

Bilgin (1998)'e göre, "modernleşme süreci, evrensel d arak yerleşmeler ve imar süreci üzerinde üç temel iz bırakmıştır: Buralardan birincisi, modern dünyanın yeni kurumsal örgütlenmesinin ve kamusal yaşamın gereksinimleri karşılayan yeni kamu yapılarının/yapı komplekslerinin inşasıdır. İkincisi, insanların ulaşım araçlarının, pis ve temiz suyun, elektriğin, haber ve bilginin düzenli ve kesintisiz ddaşımını sağlayacak, entegre ve açık udu (dışa doğru sınırsızca genişleme kapasitesi ne sahip) bir sirkülasyon şebekesinin (yollar, kent iğni ulaşım sistemleri, çeşitli alt yapı ve üst yapı kanalları) inşasıdır. Üçüncüsü ise, modern toplumda artık genellikle anonim tüketici iğni üretilmeye başlanmış d an, ddaşıyla dda i kametin ve barınmanın ort dğisi ni kökl übiğnde değştiren konut inşaatlarıdır."

Şekil 5.3 Tekel Binası, Afyon
Mimar Tahir Tuğ, 1934
(Aslanoğlu İ., 1979)

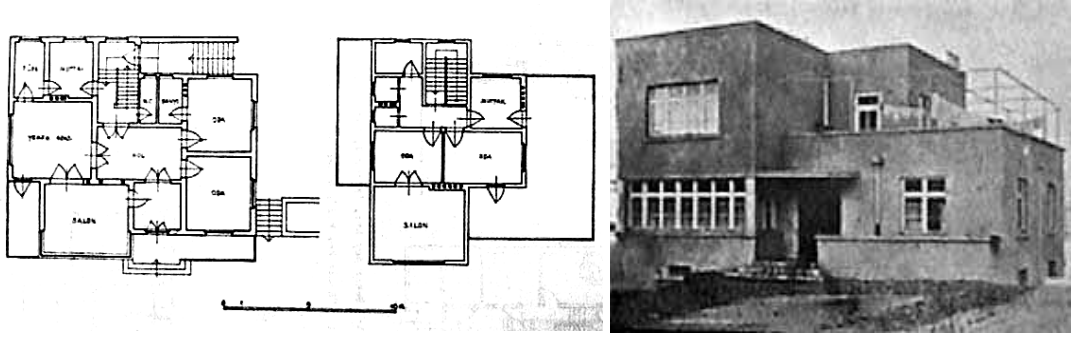
Şekil 5.4 Tekel Binası, Konya
Mimar Tahir Tuğ, 1934
(Aslanoğlu İ., 1979)

1930'lar'ın marlığ, cumhuriyet i ded qisi ri n yoğun d arak bi ği me yansı dı ğ, tari hsel bir kopuş tur. 1920li yıll ar, savaşı n he men ard ndan yeri den yapı lanmaya baş layan yeri devl eti n henüz kesinle şt iremed ğ i ded qisi ne ba ğ lı d arak, gel eneksel ile yeri ihtiya d arı nı n gerektird ğ aras ında kararsız kalm ş, ki nhik arayış ında bir dönem d arak de ğ erlendirilebilir. 1930'lu yıll arı se, Anadd ut oprak l arı na bat ı göz üyle bakış ı n de ğ erlendir me si dr. Dünyadaki örnekl eri ne tezat bi ği mde ' ul us' kavram ını d uşt uran Türki ye Cumhuriyet'i ri n her al anda d uğu ğ bi mi marlık al an ında da amaç lı ad ğ ' modernite ütopyası nı n gerç ekle şti ğ özel bir dönemdir.

Al saç (1976), Cumhuriyet'i ri n mi mari hareketl eri ri şöyl e özetl emekt edir; "... büyük bir mi marlık sentezi ri n ve bu sent ezden sonra gel en çözü me dönemi ri n ni rasqısı d an Türk mi marlı ğ, kend ne özgü yeri sent ezleri bat ılılaş ma etkil eri dti nda ver asyond - bili mselleş me süred i ğ inde ar ama dönemi nde bul unmaktadır." **Sözen (1996)** ise Brind Uusal Mi marlık Hareketi' ri n ard ndan geliş en bu mi mari de, yapı lar ın kullan ı m amac ına göre bi ği nhenmesi ve cephele ri n sadeleş mesi, çağdaş yapı yört enleri ri n ül kenizde kullan ı lması ğ bi bir çok dunhu geliş mel er yaşanması na karş ı n, üreti mde yerel malzeme yerine gere ğ inden fazla ği mento ve denir kullan ı lması nı ve çağdaşlaş ma hedefi i ğ inde yerel ve milli de ğ erlerin erit il niş d ması nı d eşt ir mekt edir. Ona göre, bu dönem devl et ğ ekonomin i pdit i kl ar ı nı n ezi d hak i niyeti nde geç en, yerli mi mar lardan çok yabancı mi mar l ar ı n üreti mde bul undu ğu bir zaman kesiti dr.

Cumhuriyeti nil k yıll ar ında mi marlık ta, Os marlı 'dan devrd an çok u kült ürel ni rası nı n özün senerek, tek kült üre i ndrigenmesi il ğ çek i ddir. Çok renklilik, her al anda yeri ri tek do ğ ru ya bırak mış ve topl unsal d arak berims enmiştir. ' Uusal' ki nh ğ n kabul gör mesi ri n en önenli açıklaması, Os marlı 'n ın ço ğu zaman unuttu ğu Anadd u kült ürü nün yeri den sent ezlenmesi dr. Cumhuriyet mi marlı ğ, Bat ı' n ın ' modern l yaşam de ğ erleri ri n, Anadd u kült ürü ndeki yansı mal arı dr.

5.2 'Mödersleşme' Hareketini n Konut a Etkileri

Şekil 5.5 İsmail Hakkı Bey Evi, Ankara, Mimar Sad, 1931 (Aslanoğlu İ., 1979)

Cumhuriyet'in ortaya çıkardığı Türk kimliği kavramı, modernleşme hareketine katılan yerli ve yabancı mimarları, 'Türk Mimarisi'nin nasıl olması gerektiğini araştırmaya yönlendirmiştir. Özdoğan (1999)'a göre, Atatürk, yeni kurulan Türk Cumhuriyeti'ni kesin bir şekilde Anadolu toprakları ile özleştirmiştir. Atatürk'ün önderliğinde geliştirilmiş tarihteziinde Sümerler ve Hititler'in Türk kimliği ile özleştirilmesi, bu tezin dayanağı olmuş, Türk Kimliği ile Anadolu topraklarının birlerce yıl geriye giden birliktiği kavramı getirilmiştir. Türk kimliğinin, Anadolu topraklarıyla özdeşleştirilmesi ve çağdaş yaşamdan anıların ön plana çıkarılması, mimari kimlik arayışını kesin sınırlar içine almış ve sonuca ulaştırmıştır.

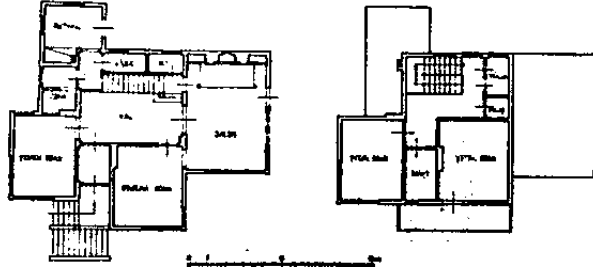
"Türk vatandaş", "Türk Milleti" kavranlarının yanında, dönemin modern konut söyleminde de milliyetçilik temasının yer aldığı, ulusalılık, milliyetçilik ve ev kavranları bağlamında karışık birlişkiler ağı şekillendirmektedir. Ev, 'modernizmin bireyi ön plana çıkarması ile milliyetçilik kuramının ana gündemlerinden biri haline gelen bir yapı türüdür. Gündemlerinde Batı referansını kabullenen tüm milliyetçilik kültürlerinde, konut milliyetçiliği 1920'li yılların sonlarından itibaren özel bir yer almaktadır. 1920'lerin ve 1930'ların Batı milliyetçilik söyleminde evin özel alanıyla metropde kurulan karışık, gürültülü ve yoğun kamusal alan arasındaki ilişki hep gündemdedir. Adolf Loos'un bireyin özel dünyasıyla kentin anonim kamusal alanı birbirinden ayıran tavrından, Le Corbusier'in "pilotajlar" aracılığıyla yaşam mekânlarını zeminden koparmasına kadar farklılaşan örnekleri biliilmektedir. Türk milliyetçiliğinde de butür kaygıları görmek mümkündür. Cumhuriyet dönemi milliyetçilik söyleminde evin nasıl olması gerektiği hep gündemdedir. Bu çok katmanlı ve karışık bir söylemdir. Bir yandan kültürel değerleri tüm yükünü üstlenmekte, bir yandan da bireysel konfor gibi öznel durumları tartışıp kapsamına almaktadır. Bu iki uç arasındaki boşluk hesaba katılmaksızın en öznel durumların, en güzel değerleri doğrudan ve doğal bir uzantıymış gibi kabul edilmesi ilginç çekiştir (Nalbantoğlu 1999).

Bireysel konforun ön plana çıkmasının, en önemli nederi, Cumhuriyet'in bireyi, kamu karşısında özgürleştirerek daha ön plana çıkarılması idi dır. Konut ise, bireysel mekanı temsil ettiğinden dolayıdır ki, dönem mimarlarının en önemli gündem konusu olmuştur.

Tekeli (1999)'ye göre, Cumhuriyet döneminde yaşanan mekansal dönüşümler, aralarında yakın ilişki bulunan iki kavramsal çerçeve yardımıyla kavranabilir. Bunlardan birincisi Cumhuriyet'in bir çağdaşlaşma projesi olmasıdır. Geleneksel toplumdaki çağdaş topluma geçişin mekansal sonuçları Cumhuriyet döneminde yapılan mekansal dönüşümleri kavramak için yeterli bir çerçeve oluşturabilir. Ama özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan dönüşümü kavramak için ikinci bir kuramsal çerçeveye ihtiyaç vardır. O da dışa açık bir imparatorluk mekansal yapısından ulus-devlet mekansal yapısına geçiştir. Bu ikinci kuramsal çerçeve birincisi tarafından içerilmektedir.

Kuramsal tartışmalar **Bozdoğan ve Nalbantoğlu (1992)**'na göre, çoğunlukla modern evin Türk topraklarında yer alırken kaçınılmaz olarak ulusal olduğu, ya da geleneksel Türk evinin özünde zaten modern olduğu üzerine kesin sonuca varılamamış tartışmalarla sınırlı kalmıştır. Diğer taraftan, her iki durumda da modern evin öngördüğü kültürel gerçeklik, profesyoneller, yüksek memurlar ve bir avuç girişimci den oluşan, Batılaşmış elit bir grubun gerçekliği olmaya mahkumdur. Türkiye'deki modernist deneyimin belki de en dikkate değer özelliği, uygarlığa ulaşmak için tüm nüfusun tek amacının, modern evin de simgesi olduğu hayal edilen, ulus-devletin kuruluşunun ütopyik dönemiyle çakışmasıdır. **Batur (1998)**, 1930'lu yıllarda hakim olan mimari anlayışın özelliklerini şöyle sıralamıştır;

1. "Konutlarda ve kamu yapılarında artık fonksiyonalist bir tasarıma geçerlidir."
2. "Konutlarda orta mekan niteliğindeki hdl, bu evrede de terk edilme ve bazı araştırmacıların sınıma kda yıkları na bağ adıkları bir ögedir. Hdl yerine koridor bağlantısını kullanan şemaların sayısı azdır."
3. "Hem konutlarda hem de kamu yapılarında kullanılan ve genel kabul görmüş stil düzeyinde bir biçimler repertuarı vardır: prizmatik kitledere eşlik eden yuvarlanmış köşeli katları yatay bant halinde ddukları, sürekli, kesintisiz derizlik çizgileri, köşeli dönen pencereler..."
4. "Daire planlı hdl'ler ve bunların bina kitleden arak vurgulanması ilk evredeki ne göre azalmıştır. Bunun yerine köşeli yuvarlanmış dkdörtgen planlar görülmektedir. Bunlara da en çok girişlerde, balkon ve teraslarda ve merdiven hdl'lerinde rastlanmaktadır. Konutlarda cephe boyunca sürekli balkon veya geniş veranda çok tutulan bir motiftir."

Şekil 5.6 Sait Bey Evi/Adana, Mimar Senih RÜSTEM, 1930(Aslanoğlu, 1979)

Modern ev, modernlik söyleminin çok yönlü bir parçasıdır. Breysel yaşam biçiminin belirlenmiş/taşındığı mimari alan olarak düşünüldüğünde önemi mimarlık disiplininin çok ötesine taşınmaktadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, "modern Türk evi"ni oluşturma çabaları önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin, barınma eylemini çağdaşlaştırmaya çabası, modern konutun ev mi apartman dairesi mi olması gerektiğini gündeme getirmiştir. Bu yeni barınmağın, çağdaşlımaya çalışılan ulusal arıyı şer çerçevesinde ne kadar geleneksel ya da ne kadar Batı merkezli dacağı da dönemin tartışılan gündemidir.

Mimar dergisinde yayınlanan "Binanın İçinde Mimar" makalesinde bu durum şöyle aktarılmaktadır; "

Bugün artık dihan tespit etmiştir ki mimar evimizi yağmura güneşe karşı bizi muhafazaiğin yapıpğı den bir amele değil, bizi içi mî hayatımızda yd gösteren bir mütâfekkirdir. Evi mîzinde şıylanasıl meşgul d muşsaicîyle de aynen ve belki de daha ziyade meşgul dacaktır. Artık dtdukçudan alınan hazır eşya; möbl eile evi mîziniği ri dd duramayız. Avrupalıları taklit et mîz de mümkün değildir. Bu sebepten size bir Alman, bir Fransız ailesinin evini değil, kend evi mîzi tarif edyorum (Ziya, 1931)

Devlet, konut sektörüne müdahale etmiş, Ankara başta olmak üzere bir çok Anadolulu kentinde memurlar ve işçiler için mahalleler kurmuştur. Bu yeni mahallelerin inşasında planlı bir gelişme sağlanmıştır. Devletin bu rodü, yalnızca çalışanlarının mesken ihtiyacını karşılamaya yönlük değildir. Aynı zamanda, toplumu için örnek oluşturmaya çalışılmaktadır.

6. CUMHURİYETİNİLK YILLARININ MODERN MİMARİSİ: SÜMERBANK KAYSERİ BEZ FABRİKASI VE LOJMANLARI

Cumhuriyet'in modernleşme kökerli sanayi hareketleri, mimariyi doğrudan etkilenmiştir. 1933 de sanayileşme amacıyla kurulmuş Sümerbank, Cumhuriyet'in çağdaşlaşma idedğini, doğrudan yansıtan, bankacılık kökerli bir kurumdur. Sümerbank'ın yapısı incelendiğinde, dönemin yöneticilerinin, çağdaşlaşmak için sadece, sanayileşmeyi hedef seçmedikleri anlaşılır. Devlet, sanayileşme hedefi kapsamında, fabrikalar ve çalışanları için yerleşmeler kurmuştur. Sümerbank, verimli Anadullu topraklarında sanayi hareketini başlatmakla kalmamıştır. O dönemde kurulan her fabrika, sadece içinde makinelerin bulunduğu bir tesis değil, çalışanlarına yuva, market, sinemadan tiyatroya, yüzme şampiyonalarına, kadar birçok kültürel etkinliğin yapıldığı çeşitli mekamlar da içeren, kent ölçeğinde bir organizasyondur, bu yüzden her Sümerbank fabrikası, kentleşmenin, modern yaşamın öncüsü olmuştur.

Devletin Sümerbank çatısı altında kurduğu ilk fabrika, Kayseri'dedir. Sanayileşme hedefini gerçekleştirecek hareketin başlangıç merkezi olarak Kayseri'nin seçilmesi, fabrikayı kurmak için Moskova'dan gelen Sovyet uzmanları ile alınmış bir karardır. Kentin coğrafi konumu ve geniş bir ova üzerinde kurulmuş olması bu kararda etkili olmuştur. Kayseri'nin, geçmişi MÖ 800'lere kadar uzanır. "Mazaka" adıyla bir Asur ticaret kordonisi olarak kurulmuştur (**Anon, 1986; Büyük Larousse**). MS 17 de, Kapadokya Krallığı başkenti olan şehrin sınırları, Roma İmparatoru Ceasar onuruna "Casseri" olarak değiştirilmiştir. Kenti nispeten, Cumhuriyet'in ilanına kadar "Kayseriye" olarak bilinmiş; ilanın ardından "Kayseri" olmuştur. Sümerbank Bez Fabrikası, kurulmadan önce de, devlet Kayseri de birçok yatırım gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin ilk fabrikası olan "Tayyare Fabrikası" ile "Tank Tamir ve Montaj Fabrikası" 1926 yılında, o dönemi için yine bir ilk olan ve Ruslar tarafından kurulan "Bünyan Hidroelektrik Santrali" 1929 yılında, Kayseri'de kurulmuştur. 1927 de, Ankara, 1930 da Sivas ve Samsun tren yoluna kavuşmuştur (**Subaşı, 1986**).

Cumhuriyet'in ilanıdan önce, jeopoditik konumundan önce başkent yapılmak istenen kent, 1930'larda yeni devletin, o dönemde gelişmiş kentlerinden tekidir. Sümerbank Bez Fabrikası'nın da kurulmasıyla kent, hızla büyüyen bir merkez haline

gelmiştir. Kayseri, 1927’de 250.490 kişilik nüfusa sahip bir kent iken, 1935’de nüfusu 310.458 e, 1945’de de 370.089’a yükselmiştir (**Anon., 1999a; Kayseri Turizm Envanteri**). Nüfus artış hızı Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında, kente yapılan yatırımların etkisi daha net görülmektedir. 1935-40 arasında Türkiye genelinde nüfus %17 artış göstermişken, Kayseri nüfusu %19.9 artmıştır.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında, aralarında Sümerbank Bez Fabrikası’nın da olduğu devlet yatırımları, Kayseri’nin kentsel gelişimini etkilenmiş ve o dönemde arzulanan ‘modern kent’ oluşturulmuştur. Sümerbank Bez Fabrikası, Kayseri kent merkezi’nde yapılması özelliğiyle, kentin modernleşmesine en çok katkı sağlayan devlet yatırımı olmuştur. Cumhuriyet’in ilk yıllarına ait aralığı’nın mimari bir yansıması olan fabrika ve çevresi’ndeki yerleşimin kente yaptığı etkiler, Sümerbank’ın kurumsal ‘modern’liğini ışığında yapılacak değerlendirmelerle ortaya çıkarılabilir.

6.1 Sümerbank’ın ‘Modern’ Kimliği

Sümerbank, devlete ait bazı fabrikaların işletilmesi, yeni sınıai müesseselerin kurulması, bu tesislerde çalışacak usta ve işçilerin yetiştirilmesi gayesiyle okullar açılması ve bankacılık konularında faaliyette bulunması için özel bir kanunla kurulan ve kuruluş yıllarında Cumhuriyet sanayiinin bel kemiği olan, devlete ait özerk bir kuruluştur (**Anon, 1985; Yeni Türkiye Ans.**). Cumhuriyet’in, çağdaşlaşma hareketini toplumun her alanına yaymak için kurulmuş, aralarında ekonomik gelişme kaygısının da barındıran, bir ‘modern’ sanayi ve kültür okuludur. Modern, **Aslanoğlu (2000)**’e göre, iki dönüştürücü süreçte birleştiği bir kavramdır. "Bundan önce, genişleyen kapitalist pazarın itid gücüyle duşan, sanayi hamleleriyle, nüfus hareketleriyle, kentleşmeyle yaratılan nesnel modernleşme sürecidir. İkinci ise, kültürel vizyonda ifadesini bulan modernizmdir." Bu anlamda modernleşme, "iktisadi sürecin ve kültürel vizyonun deneyimidir." Kurumsal yapısına, modernleşmenin bu penceresinden bakılırsa, Sümerbank’ı sadece bir sanayi kuruluşu olarak tanımlamak yeterli değildir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında, devletini inşa ettiği her Sümerbank fabrikası, içinde çalışanının konut ihtiyacı olan market, okul gibi sosyal birimleri de kapsayan birer yerleşim gibidir. Bu açıdan Sümerbank, devletin üzerinden ‘modern’ kavramını içerdiği hem ekonomik hem de kent kültürüne ait değişimleri gerçekleştirdiği bir kurumdur.

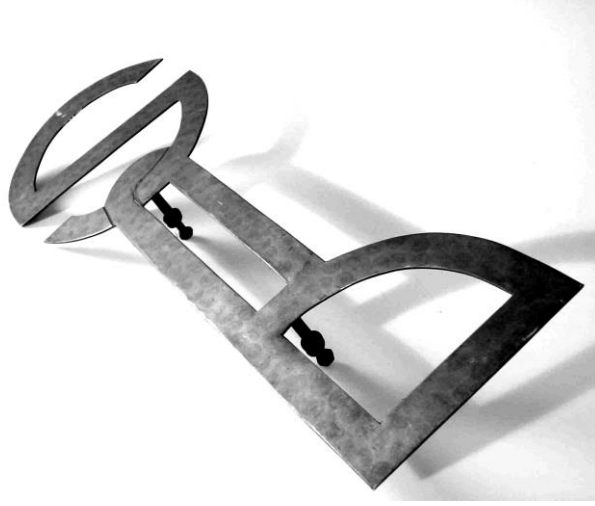
Sümerbank’ın kurulması, 1930’ların başında tüm dünyayı etkileyen ekonomik bunalımla bağlantılıdır. Kuruluş amacını ve işlevini açıklayabilmek için, Cumhuriyet’in ilanından kurumun oluşturulmasına kadar geçen süreye bakmak gerekir. Savaş sonrası ekonomide duşan dumsuzluklardan kurtulmak ve üretimi ve

dd aysıyla tüketimi artırmak için çeşitli önlemler alınmıştır. 17. Şubat - 4. Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de toplanan **İktisat Kongresi**'nin "siyasi ve askeri zaferlerini, iktisadi zaferlerle tamamlanması, Türkiye'de karma ekonomi sisteminin takip edilmesi, işgiliğinden vazgeçilerek fabrika aşmaya hız verilmesi gerekliliği" ana kararları doğrultusunda, 19. Nisan 1925'te **Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası** kurulmuş ve 1927'de **Sanayi Teşvik Yasası** çıkarılmıştır. Osmanlı devleti döneminde kurulmuş ve Cumhuriyet'in ilanıyla hazineye devredilmiş, Beykoz Deri Fabrikası (1810), Defterdar (Feshane) Yünlü Fabrikası (1836), Hereke Halı ve Yünlü Mensucat Fabrikası (1845) ve Bakırköy Bez Fabrikası (1850), bu bankaya bağlanmıştır.

Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, özel sektöre kredi sağlamak, özel kesimle ortaklıklar kurmak, devlete ait olan sanayi kuruluşlarını geçidi olarak işletmek ve zamanla bunları özel sektöre devretmek amacıyla kurulmuştur. Banka kamu kesiminin özel sektöre kaynak aktarması sürecinin başlangıç düzenlemesi olarak alınabilir. (**Anon, 1983; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ans.**) 1932 yılına kadar hizmet veren banka, devlete bağlı işletmeleri özel sektöre devretmiş ve 16 ayrı özel sermayeli girişme ortaklaşmıştır.

Sanayi ve Maadin Bankası, 1932 yılında çıkarılan iki kanunla ortadan kaldırılmıştır. Bu kanunlardan birincisi ile (2058 sayılı kanun), SMB'nin işletmecilik görevini devreden **Devlet Sanayi Ofisi** kurulmuş, diğeri ile ise (2064 sayılı kanun), SMB'nin bankacılıkla ilgili görevleri yeni bir bankaya, **Sanayi Kredi Bankası**'na devredilmiştir. (**Boratav, 1982**) Bu kanunlar, sermaye çevrelerini, tüccar ve büyük toprak sahiplerinin (sanayi erbabının) şiddetli desteklerine hedeflenmiştir. Bunun üzerine dönemin İktisat vekili Mustafa Şeref Bey, görevinden istifa etmiş, yerine 1932 yılının Eylül ayında İktisat Vekâleti görevine, özel kesimin güven ve tam desteğine sahip olan İş Bankası Umum Müdürü Mahmut Celal Bey (Bayar) getirilmiştir. Cumhuriyet'in hedeflediği sanayii ve ekonomik gelişmeyi başaramayan her iki kuruluş, yarım kalan sanayi hamlesini gerçekleştirmesi amacıyla 3. Haziran 1933 tarih ve 2262 sayılı kanunla kurulup, 11. Temmuz 1933'de faaliyetine geçen **Sümerbank**a devredilmiştir. Sümerbank, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası gibi, sanayi hareketini tetiklemeyi hedefleyen devlet tarafından kurulmuş özerk bir milli bankadır. Bankanın faaliyet sahası 2262 sayılı kanunun ikinci maddesine göre dört ana başlıkta özetlenebilir (**Anon, 1985; Türkiye Ans.**);

Kuruculuk, Sanayi işlerine, sermayesine bağlı olarak, iştirak ve yardımlatmak,
İşletmecilik, Sanayi tesisleri kurup işletmek,
Sosyal Hizmetler, İşçi, usta, mühendis ve müteahhası yetiştirmek,
Bankacılık işleri yapmak.

Şekil 6.1 Sumerbank Logosu

Sumerbank, öncelikle kendisine Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası'ndan devredilen fabrikaların işletme ve üretim düzenlerini yerilmiştir. Ayrıca devletlik uygulamasının somut düzeyde başlangıcı sayılan **Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı**(1930) doğrultusunda yeni fabrikalar kurmuş ve işletmiştir. Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nın finansmanını iç kaynakları, tümüyle kamu maliyesi yardımıyla karşılanmıştır. O yıllarda, kamu gelirlerinin % 70'inde bir bütümünün dıylı vergilerle karşılandığı dikkate alınırsa, sanayileşmenin finansmanında zorurlutasarıfların önemli bir yeri olduğu açıktır. Her yıl bütçeden ayrılacak 6 milyon TL, ya da bütçe gelirleri toplamının %3'ünde bir bütümünün beş yıl süreyle sanayileşme gelirlerinde kullanılması amaçlanmıştır. Dış finansman gereksinimlerinin tamamı, doküma sanayinde kullanılmak üzere Sovyetler Birliği'nden sağlanan, 20 yıl vadedi ve faizsiz 8.5 milyon TL ile karşılanmıştır. Bu kaynakların kullanıldığı kamu yatırımları, **Sumerbank** aracılığıyla yürütülmüştür (**Anon, 1983; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ans.**). Bu amaçla 1933 yılında özel bir kanunla kurulan **Sumerbank Umum Müdürlüğü** ilk yatırımlarını Kayseri, Ereğli(Konya), Nazilli ve Malatya'da doküma fabrikaları kurarak gerçekleştirmiştir (**Anon, 1999b; Sumer Holding A.Ş.**).

Sumerbank, ülkede arzulanan ekonomik hedeflere ulaşmanın yanı sıra toplumsal olarak da devrinin yarattığı. Sumerbank fabrikalarının kurulduğu her yer, çağdaşlaşma hedefine bağlı olarak yeriden yaratılmıştır. Fabrikalara bağlı, okullar, sinemalar, pavyonlar (alış-veriş birimleri) gibi sosyal yaşamı düzenleyici mekanlar üretilmiştir. Sumerbank fabrikaları aynı zamanda, Anadolulu şehirleşme hareketlerini de etkilemiştir. Düzenli, planlı kentler oluşturulmuştur. Kentlerin gelişini sadece Sumerbank'ın modern şehirlik hareketleri ile değil, fabrikalarında kurulan eğitim tesisleriyle de sağlanmıştır. Fabrikalar, öncelikle çalıştıracakları işçileri

eğitmişlerdir. Niteki ve çalışacağı konuda yetkin hale getirmişlerdir. Eğitim almış bu işçiler, Sümerbank Fabrikalarındaki görev sürelerini tamamladıktan sonra, yeni sanayi tesisleri kurmuş ve ekonomiye katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca, Sümerbank sadece çalıştıracağı işçileri eğitmekle kalmamış, ilkokuldan liseye kadar okullar kurmuş, okuma yazma seferberliklerinde öncü olmuştur. Sümerbank, bireyi toplum önünde yetkin hale getirecek tüm donanımı sağlamıştır.

Sümerbank, ululaşma sürecinde de önemli bir görev üstlenmiştir. Ulaşma için gerekli ekonomik ivme Sümerbank tarafından sağanmıştır. Sümerbank Fabrikaları'nın ürettiğ mallar, tüketim iç pazara yönlendirmiştir. Ülkerin dış ekonomilere bağımlılığı azalmış, kendi kendine yeten bir düzen oluşturulmuştur. İç pazarın canlanması, beraberinde bir çok yatırım getirmiş, yeni yatırımlara da olanak sağanmıştır.

Sümerbank, Cumhuriyet ana fikrinin uygulamalı değerlendirmesidir. Ekonomik gelişme önceliğine bağı kurulumlarına rağmen, Cumhuriyet'in arzuladığı toplumun ve bireyin ne şekilde olması gerektiğini öğreten ve modernleşme ile ne kastedildiğini uygulayarak anlatan bir kurumdur.

Şekil 6.2 Sümerbank Logosu

6.2 Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası

Şekil 6.3 Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Giriş Kapısı, 1935 (Ediş, C)

Türk Millîleri'nin Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkiye Cumhuriyeti adıyla başladığı yeri den yapılanma süreci'nin en önemli hareketleri o dönemde gelişmişlik ve değer sayılan sanayi alanında olmuştur. Sanayi yatırımlarından ilki, Sovyetler Birliği'nden alınan 8,5 Milyon Türk Lirası krediyi ve dönemin Başbakanı İsmet İnönü tarafından Türkiye'ye davet edilen Sovyet uzmanlarını incelemeleri doğrultusunda, Kayseri'de gerçekleştirilmiştir.

Cumhuriyet Hükümeti'nin modernleşme hareketi'nin ilk eseri olan Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası'nın temelleri, 20 Mayıs 1934'te dönemin Başbakanı İsmet İnönü tarafından atılmıştır (Beğenç 1950). Fabrika, inşası 16,5 ayda tamamlanarak 16 Eylül 1935'te hizmete açılmıştır. İnönü, fabrikanın inşası sırasında belirli bir süre Kayseri'de kalmış ve denetimi bizzat kendisi üstlenmiştir.

Sümerbank'ın kurduğu bu ilk fabrika Türk-Sovyet işbirliği ile yapılmıştır. Fabrika ve diğer binaların mimarı bir Rus, müteahhidi ise Abdurrahman Naci Bey isimli bir Türktür. Amacı halkı p, ucuz pamuklu kumaş üretmek olan fabrika, pamuklu tekstil sanayiinin gelişmesine ve yurt ekonomisine geniş ölçüde yardımcı olmuştur. Kuruluş yıllarında, 2100 işçi ile 155 meşur çalışan müessesesinin meşur ve ustaları için konutları, revir, kreş, işçi ve meşur lokali, sinema salonu, voleybol ve tenis sahası, yüzme havuzu ve 1000 kişilik kapalı tribün futbol sahası vardır (Anon, 1973; Cumhuriyet'in 50. Yılında Sümerbank 1923-1973)

Şekil 6.4 Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası İşletme Binaları (Ediş, C, 1935)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında çağdaşlaşma ekonomik gelişmeye bağlanmıştır. O dönemde ekonomik gelişmişliğin şartı ise, kendi kendine yeten, dış sermayeden bağımsız üreten ve tüketen bir sistemdir. Dünya genelinde, modernizme bağlı sanayileşme hareketlerinin yaşanması, yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik programını aynı yönde gerçekleştirmesi ne sebep olmuş, fabrikalar, çağdaşlaşma hedeflerinin yüklendiği kurtuluş siyasetleri olarak görülmüştür. Çağdaşlaşma hedefi ne kısa sürede ulaşmak için fabrikaların nerede ve ne amaçla yapılması gerektiği dönemin aydınlarının tartışmaları ve fikir beyan ettikleri konuların başında gelmektedir. **Cemal (1935)**, bir makalesinde fabrika inşaatında arazi seçilirken dikkat edilmesi gerekenleri şöyle sıralanmıştır;

1. *Fabrikaya işlenmek için getirilecek hammadde ve üreteceği maddenin dağıtımının kolaylığı sağlamak için demiryolu bulunan yerleri tercih edilmelidir.*
2. *Fabrika, şehirden uzak bir yere konumlandırılırsa, üretilen malların nakliye ücreti fazla olur. "Diğer taraftan memur ve amellerin yed parası vermesi" de gerekebilir. Şehirden çok uzak olmayan ama şehrin gelişimini de yönlendirecek uzaklıkta bir arazi tercih edilmelidir. Ancak, "fabrikanın muhtemel genişlemesi için lazımdan arazi evvelce satın alınmalıdır."*
3. *Fabrikada kullanılacak makineler için gerekli enerji ve üretim örneği alınmalıdır.*
4. *Yabancı ülkelerin yüksek gümrük vergisi uygulamaları, "fabrikanın bir şubesi ni o mecliektetmesi et me lüzumunu ortaya koyar."*
5. *Sanayi üretimin bir çok noktasında su çok gereklidir. Su temini ne özen gösterilmelidir.*
6. *Fabrikada çalışacak işçilerin güvenciliği iyi sağlanmalıdır. Fabrika şehir merkezinden uzaksa, işçiler için gerekli konaklama birimleri yapılmalıdır.*
7. *Fabrikanın üretiminin veya hammadde ihtiyacının civardaki bir fabrikanın ihtiyacı karşılayabilmesi, yeri fabrikalar kurulması sağlar.*

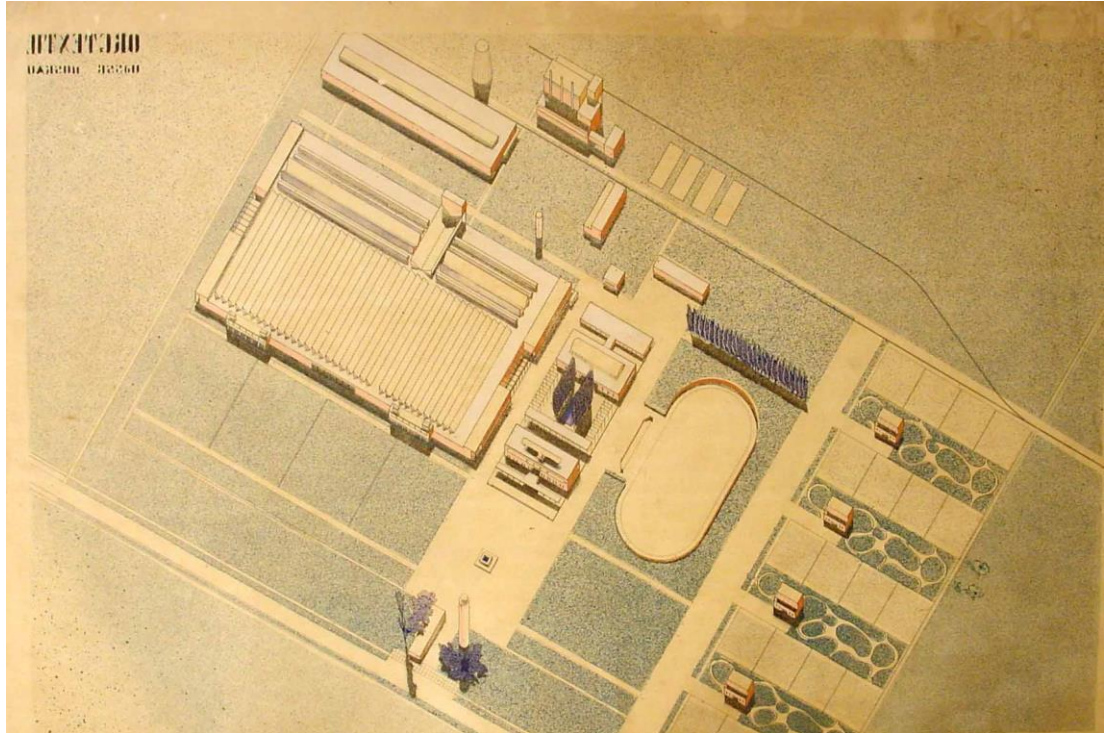

Şekil 6.5 Sumerbank Kayseri Beş Fabrikası İşletme Binaları (Ed ge, Ç 1935)

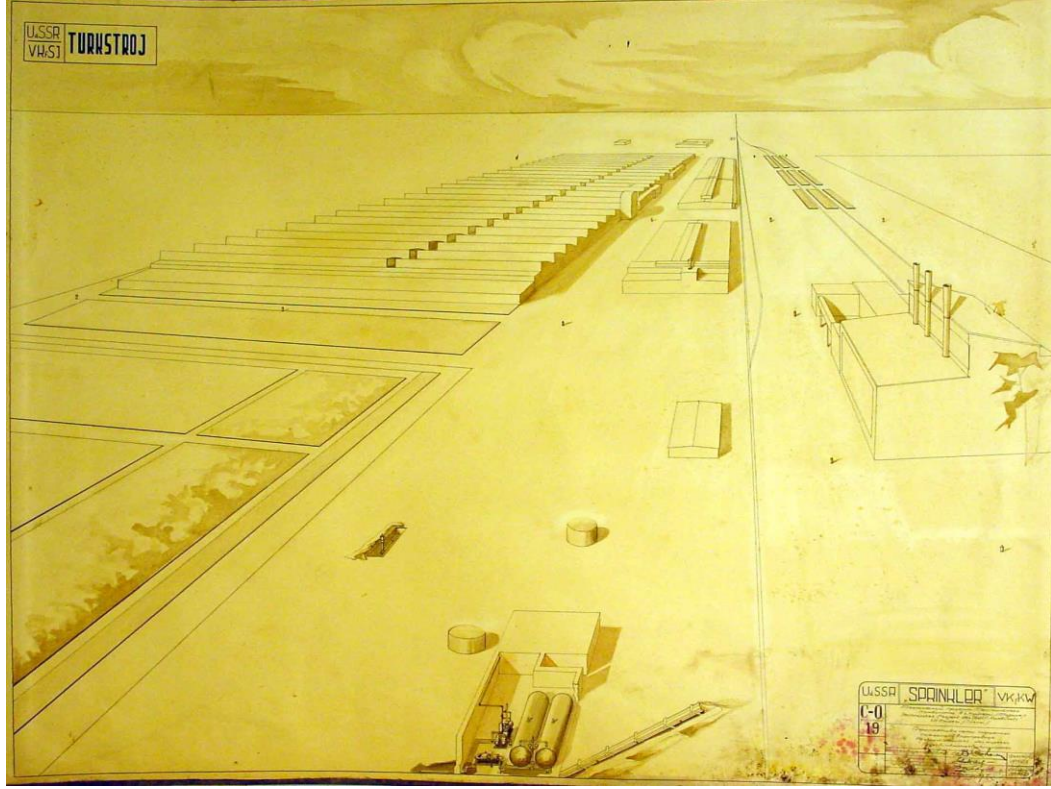

Şekil 6.6 Moskova'da Hazırlanan Projeye Ait Arşiv (Sümerbank Kayseri Arşivi)

Kayseri'nin çağdaşlaşma hedefi için sanayileşme hareketinde ilk merkez olarak seçilmesi şaşırtıcı değildir. Kent, Mazaka adıyla M.Ö. 800'de kurulduğu günden beri sürekli bir ticaret merkezi özelliğine sahiptir. Dolayısıyla önemli ticaret yolları, kentten geçmektedir. 1927 yılında da, demiryolu ağına bağlanmıştır. Hammadde ihtiyacı ve üretilenlerin farklı bölgelere ulaşımını sağlamak için ek bir yatırım ihtiyacı yoktur. Üstelik, Anadolu topraklarının merkezinde konumlanmış olması, ürünün dağılımını kolaylaştırılmaktadır. Ayrıca kent, Erdağ Dağı'nın eteklerinde geniş ve düz bir ovaya kurulmuştur. Geniş düzlükler, büyük bir fabrika ve bir nehri için gerekli arazi ihtiyacına cevap verebilecek özellikte olmaktadır. Kent gendinin toprak altı su havzalarının üzerinde kurulmuş olması, üretim ve yan birimleri için gerekli su ihtiyacını karşılanmasını sağlamaktadır. Kayseri, önemli bir ticaret merkezi olma özelliğinden dolayı, yakın çevresini yönlendiren bir kendir. Bu kentte gerçekleştirilecek bir yatırıma bağlı sosyal düzenlemelerin kısa sürede çevre merkezleri de etkileyeceği göz ardı edilmemiştir.

Şekil 6.7 Moskova'da Hazırlanan Vaziyet Planı Örneği (Sümerbank Kayseri Arşivi)

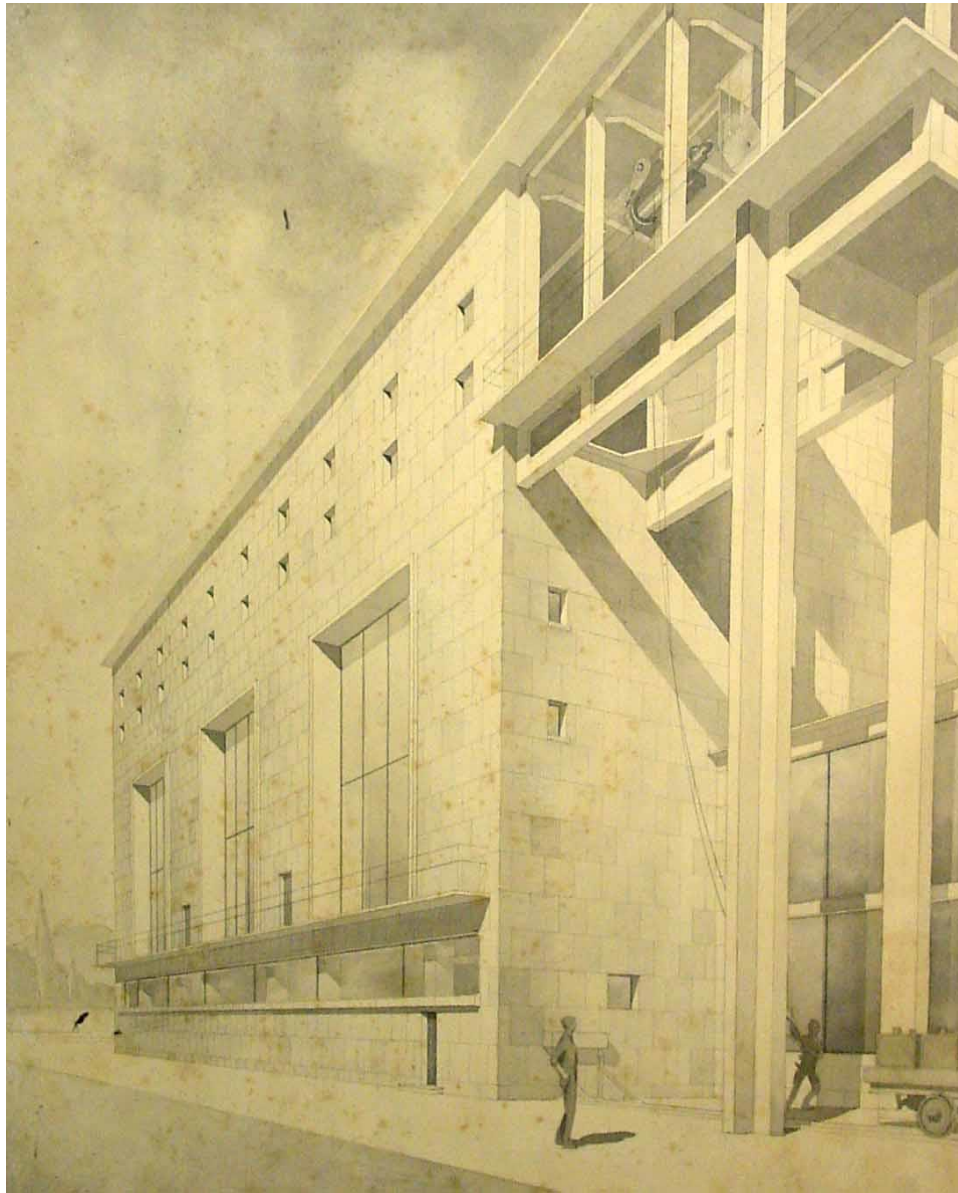
*Şekil 6.8 Moskova'da Hazırlanan İşletme Binalarına Ait Perspektif
(Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Arşivi)*

Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, kurulduğu yıllardan 1960'ların sonuna kadar Bakırkarar'ın en büyük fabrika tesisi olmuştur (Anon, 1973; Cumhuriyet'in 50. Yılında Sümerbank 1923-1973). Fabrika, bez üretimi ile başta devlet işleri olmak üzere, ülke ihtiyacının büyük bir bölümünü tek başına karşılamıştır. Kendisinden sonra kurulan Nazilli Basma Fabrikası başta olmak üzere bir çok Sümerbank kuruluşu ile yerli malı kullanımını desteklemiştir. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, **Beğenç (1950)**'e göre, sanayi üretiminin, fabrikanın ne olduğunu, "baş öğretmen" gibi hal kağıdı olan bir kuruluştur.

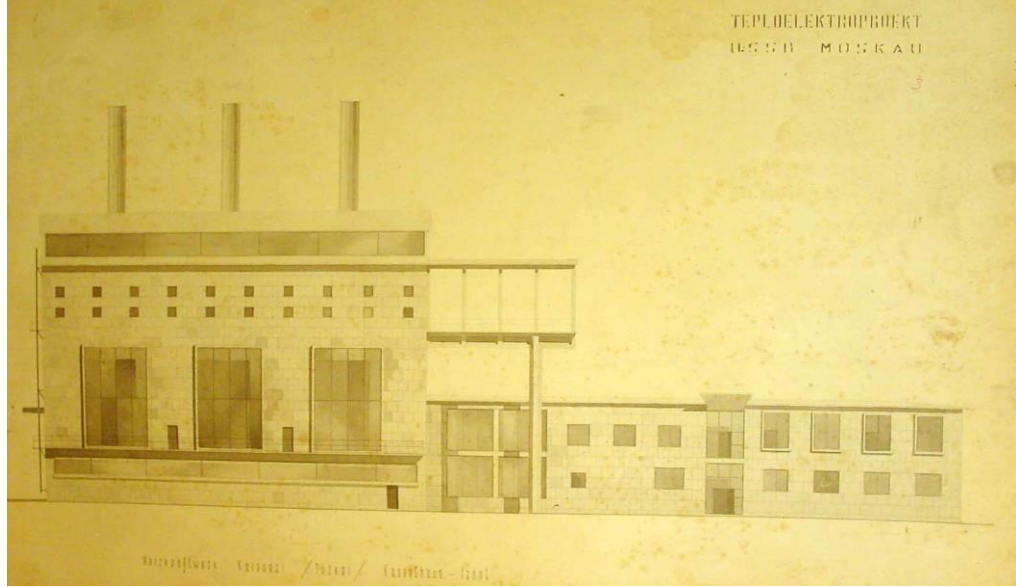
Şekil 6.9 Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası İşletme Binaları (Edge, C, 1935)

Fabrika sadece bir sanayi kuruluğu olarak görölmemelidir. Fabrika araziğinde, çalışanları için inşa edilen lqmarlar, sinema, market, spor salonları kentin sosyal yaşamını yeri den şekillendirilmiştir. Anad du insanı, yazık sinemayla, caz geceleriyle, at yarışlarıyla tanışmıştır. Fabrikada çalışanların çocukları için yapılan okullar, Cumhuriyet'in hedeflediğ çağdaş eğitimi gerçekleştirmiştir. Kayseri Bez Fabrikası, Cumhuriyet'in akl a verdiğ önemin göstergesidir. Fabrika, üretimin den sosyal tesislerine ve eğitimi birilerine kadar Cumhuriyet yaşantısının ne olduğunu öğreten büyük bir okul olmuştur. Fabrika kökerli bir çok kişi, üretim sistemini öğrendikten sonra, çeşitli özel üretim tesisleri kurmuş, bugün sadece Türkiye için değil, Dünyanın bir çok ülkesi için üreten, uluslar arası bir Kayseri'yi meydana getirmiştir.

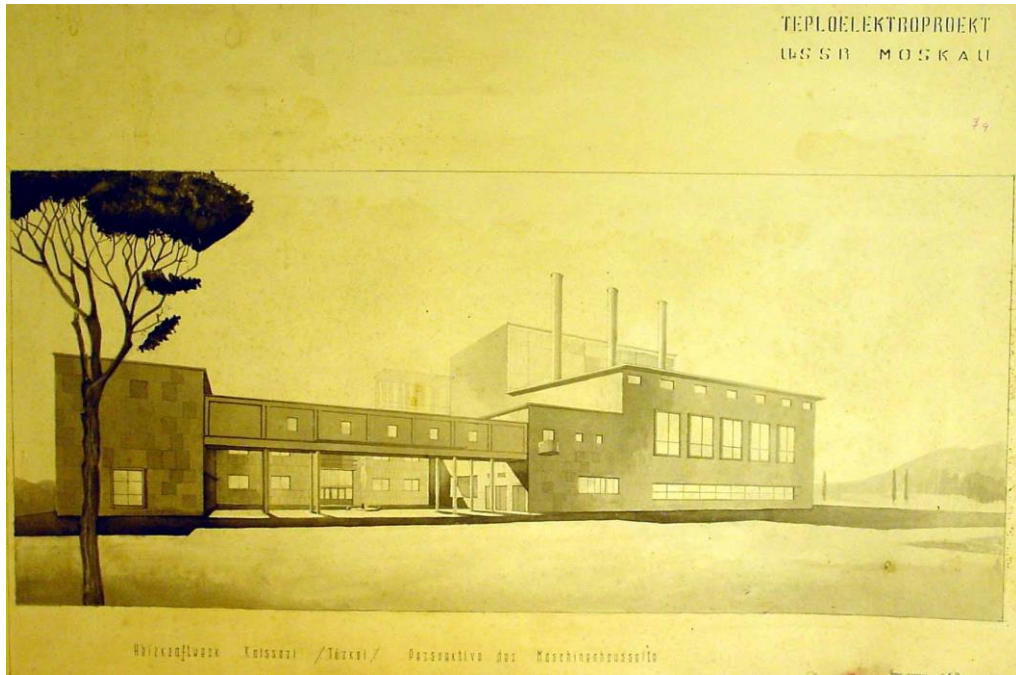

Şekil 6 10. Moskova'da Hazırlanan Elektrik Santrali'nin Su u Çırtı Perspektifi
(Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Arşivi)

Kayseri Bez Fabrikası içinde, ulusal arası düzeyde dönemin tasarımı mantığına göre biçimlendirilmiş binalar mevcuttur. Dönemin' modernliğin marlık sylmini ni zeri, yönetim binaları ya da sosyal tesislerden çok atdyelerden okunmaktadır. Modernizmin bir maki ne gi bi bina yaratma dşncesi, butesi si inde biçimlenmiştir. Fabrikanın, elektrik ihtiyacı nı karşılamak içi ni ş et me binaları ile beraber inşa edil en "Elektrik Santrali" tasarım özeli kleri yle bu ana fikrin belirgin bir yansımasıdır.

Şekil 6 11 Moskova'da Hazırlanan Elektrik Santrali'nin Görünüş zi ni
(Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Arşı vı)

Şekil 6 12 Moskova'da Hazırlanan Elektrik Santrali'nin Perspektifi
(Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Arşı vı)

Şekil 6 13 Elektrik Santrali, 2001

Şekil 6 14 Elektrik Santrali, 1938
(Ediçe, C)

Şekil 6 15 Elektrik Santrali, 2001

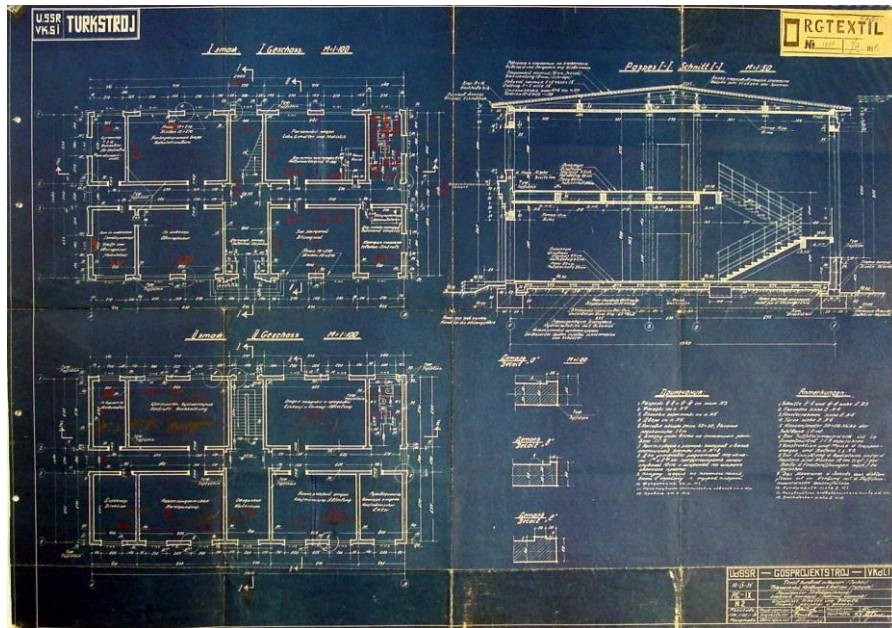

Şekil 6 16 İşletmeye At Torna Atıldığı

Elektrik santrali gibi fabrikaya ait bir çok binanın projesi Moskova'da hazırlanmıştır. Rus mimarlığına o dönemde hakim olan konstrüktivist anlayışa, Ankara'da'nın' modern mimarlık arayışında, Kayseri'de özgün eserler verilmiştir. Binanın tasarımı da aynı zamanda, Kayseri'ye ya da daha geniş bir yaklaşımla Anadoluya özgü formlarda etkili olmuştur. Elektrik santralinin çözümleri ya da Müdüriyet binasının, taç kapı formlarının sadeleştirilmiş giriş yerleri, ulusal arası düşünce ile bütünleşmiştir.

Şekil 6 17. Müdürî yet, 1938 (Ed ge, C)

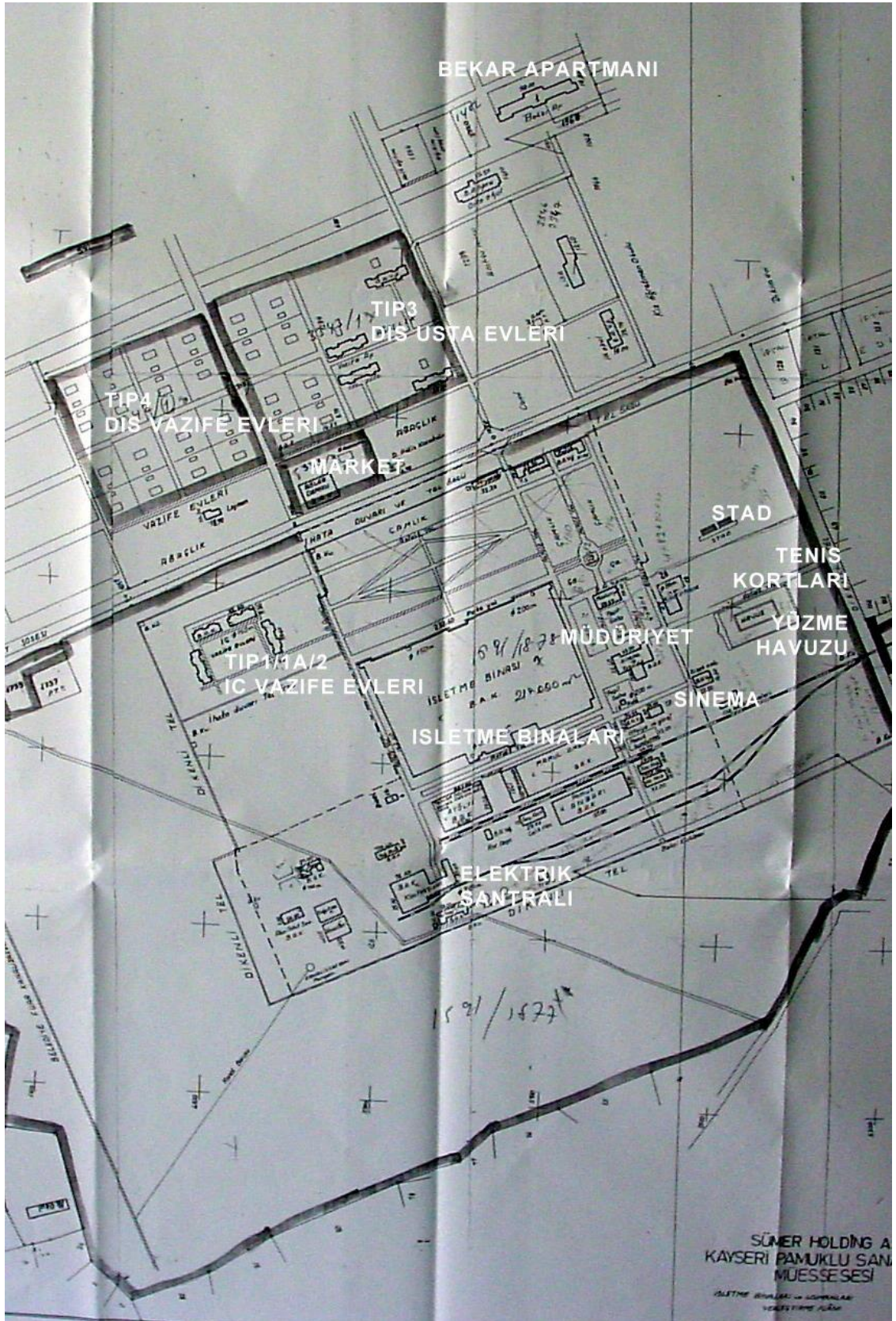

Şekil 6 18. Moskova'da Hazırlanmış Müdürî yet Binasına At Uygulama Projesi
(Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Arşivi)

Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, Sümerbank Holding A.Ş. yönetim kurulu kararıyla 01.01.1989 tarihinden itibaren tüzel kişiliği kaldırılarak işletme haline dönüştürülmüştür. 30.10.1987 tarihinde ise Başbakanlık Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı'na ve Başbakanlık Özelleştirme Yüksek Kuruluna devredilmiştir. Kuruluşlar tarafından iki kez ihaleye çıkarılmasına rağmen, özelleştirilememiş ve 12.10.1999 tarih ve 99-73 sayılı Başbakanlık Özelleştirme Yüksek Kurulu kararı ile Erciyes Üniversitesi'ne tahsis edilmek üzere Maliye Bakanlığı'na devredilmiştir (**Anon, 1999b; Sümer Holding A.Ş.**). Maliye Bakanlığı'nca yürütülen Erciyes Üniversitesi'ne tahsis işleminin 2002 yılı başlarında tamamlanmıştır. Fabrika, bugün üniversite bünyesinde, yine başta eğitim amaçlı kullanımı için yerinden düzenlenmektedir.

Şekil 6 19. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası ve Lojmanları'nın Kayseri'deki Konumu (Anon., 1999a, Kayseri Turizm Envanteri)

Şekil 6 20. Sümerbank Kayseri Beş Fabrikası Vaziyet Planı
(Sümerbank Kayseri Beş Fabrikası Arşivi)

6.3 Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Lojmanları

Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Lojmanları, fabrika binaları ile beraber tasarlanmış ve belirli zaman aralıklarında uygulanmış konutlardır. İlk olarak, 1935 yılında fabrika içinde memurlar için beşer odalı dubleks 8 daireyi içeren betonarme apartmanlar ile iki kat üzerine üçer odalı 16 daire inşa edilmiştir. Fabrika dışında ustalar için yapılan apartmanlarda ikişer odalı 64 daire ikişer katlı dört blok içinde düzenlenmiştir. Ayrıca 1937'de, 350 yatak kapasiteli betonarme bekar pavyonu yapılmıştır. (Anon, 1973; Cumhuriyet'in 50. Yılında Sümerbank 1923-1973)

Konutlarıntasarımında, işlev ön plandadır. Mekamlar, sadece içindeki gerçekleştirecek işlevi gerektirdiği büyüklüğe sahiptir. Geneldirak betonarmeteknikle inşa edilseerde, yerel malzemetaş, cephelerde ön plana çıkarılmıştır. 1935-1950 yılları arasında, toplam altı ayrı tipte konut üretilmiştir. Bunlardan sadece, genel müdür lojmanı olarak kullanılan Tip 1A İç Vazife Evi, Tip 1 İç Vazife Evi'ne bağlı farklı bir düzenlemedir. Aynı merkezde yapılan Tip 2 İç Vazife Evi de bu sınıflamaya dahil edilebilir. Tip 1, Tip 1A ve Tip 2, dördörtgen bir merkez etrafında toplanmıştır. Aynı yıllarda yapılan Tip 3 ise birbirini lineer takip eden ikili sıra halinde dört bidadır. 1942 yılında yapılan Tip 4 ise, griddüzende, 6 sıra 4 sütun şeklinde yerleşmiş 24 bloktan oluşmaktadır.

Tablo 6.1 Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Lojmanları Konut Sayısı

BİNA ADI	BLOK ADETİ	HER BLOKTAKİ KAT ADETİ	HER KATTAKİ KONUT SAYISI	BLOKTAKİ KONUT SAYISI	TOPLAM KONUT SAYISI	YAPIM YILI
TİP 1 İÇ VAZİFE EVİ	2		4	4	7	1935
		2				
TİP 1A İÇ VAZİFE EVLERİ	1		1	1	1	1935
TİP 2 İÇ VAZİFE EVLERİ	2	2	4	8	16	1935
TİP 3 DİŞ NORMAL KAT	4	2+B	8	16	64	1935
USTA EVLERİ			1	2		
TİP 4 DİŞ NORMAL KAT	24	2+B	2	4	96	1942
VAZİFE EVLERİ				2	48	
TİP 5 BEKAR APARTMAN	1	2				1937

Tablo 6.2 Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Lojmanlarına Oda Sayıları ve m²'leri

SALON	ADET	1	1	1	1	1
	m²	45.1	19.1	24.7	20.2	15.4
YATAK ODASI	ADET	3	3	2	1	1
	TOPLAM m²	58.8	33.5	27.2	12.5	13.2
ODA	ADET	3	1	-	-	-
	TOPLAM m²	37.3	14.5	-	-	-
MUTFAK	ADET	1	1	1	1	1
	m²	7.42	7.42	6.45	5.94	5.72
BANYO	ADET	1	1	1	(DÜŞ) 1	(*)
	m²	5.10	5.10	5.10	1.26	4.06
WC	ADET	1	1	1	1	1
	m²	1.12	1.12	1.08	1.26	
TOPLAM	ODA SAYISI	7	5	3	2	2
	m²	252.92	153.50	97	67.50	62.06

(*) TİP 4 Dış Vazife Evlerinde Banyo / Wc Otak Oarak kullanılmaktadır.

TİP1
İÇ VAZİFE EVİ

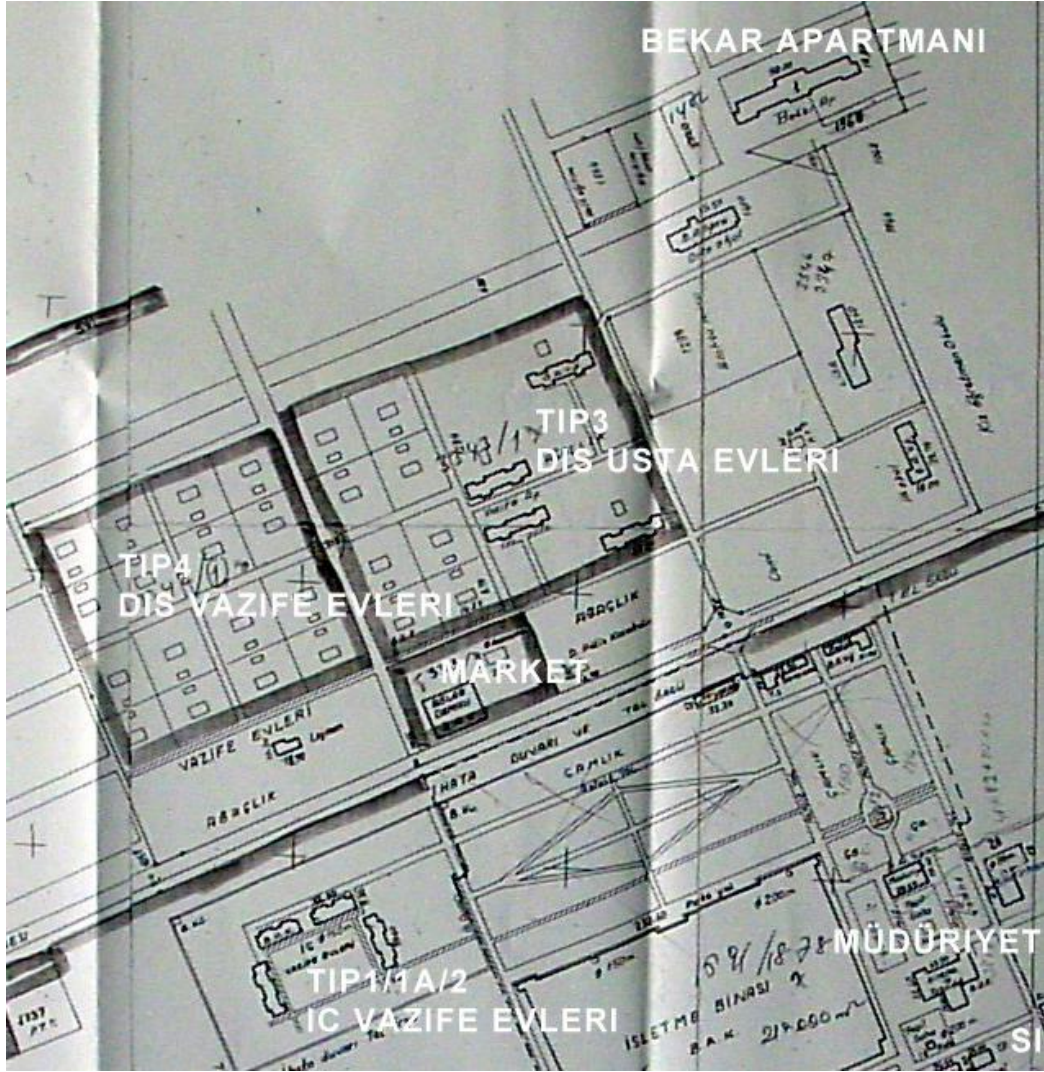
TİP1
İÇ VAZİFE EVLERİ

TİP2
İÇ VAZİFE EVLERİ

TİP3
DIŞ USTA EVLERİ

TİP1
DIŞ VAZİFE EVLERİ

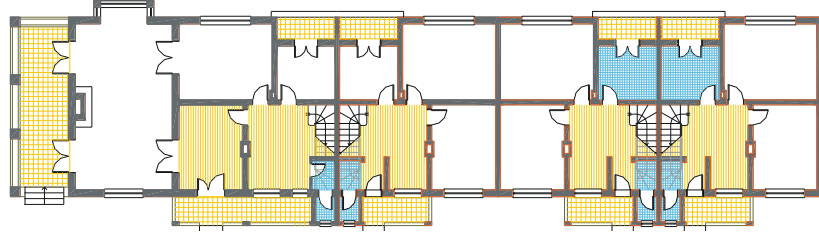
1935- 1945 yılları arasında toplam 235 konut inşa edilmiştir. İşçiler ve fabrikaya ait binaların projeleri, fabrika için alınan kredi koşullarına bağlı olarak Moskova'da hazırlanmıştır. Muteahhit Rasih ve İhsan Beyler tarafından inşa edilmiş olan fabrika ve işçiler, organik bir gelişim süred izleyen Kayseri için hazırlanmış ve uygulanmış ilk şehircilik projesidir. Bu proje, sadece fabrikayı ve işçilerini değil, 1950 den 1970 e kadar, fabrika emeklileri için kooperatifler kurularak yapılan konutları da kapsamaktadır. Bu yapılaşma, fabrika çevresinde, Sümer- Bebek, Yeni şehir ve Yeni Mahalle olmak üzere üç farklı sentridi oluşturmuştur.

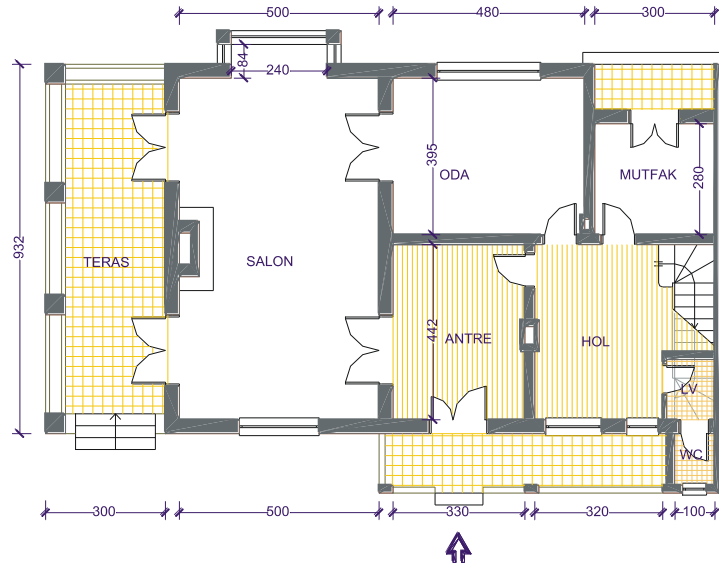
Şekil 6.21. Sümerbank Kayseri İşçiler Konutları Vaziyet Planı
(Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Arşivi)

Sümer Evleri, çalışanların statüsüne göre planlanmış konutlardır. Üst düzey idari hizmetlerde çalışanlar için, Tip1, Tip1A ve Tip2, işçi olarak çalışanlar için Tip3; memurlar için Tip4 ve bekar işçiler için Tip5 olmak üzere altı ayrı grupta incelenebilir.

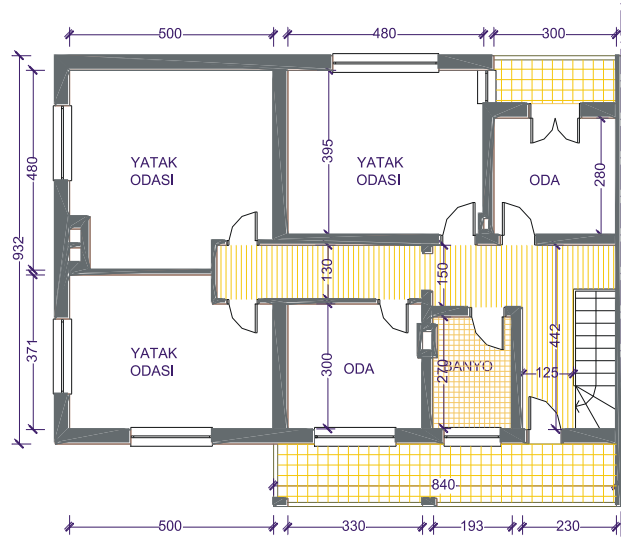
6.3.1 Tıp 1A İç Vazife Evi

Şekil 6.22 Tıp 1A İç Vazife Evi

Şekil 6.23 Tıp 1A İç Vazife Evi Giriş Kat Planı

Şekil 6.24 Tıp 1A İç Vazife Evi Birinci Kat Planı

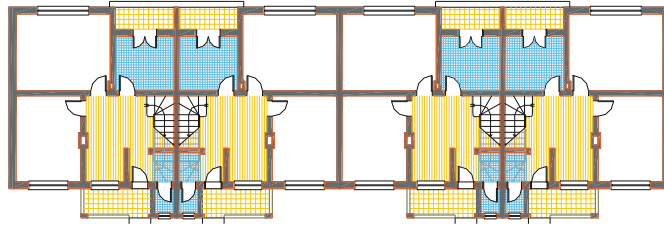
Şekil 6 25. Tıp 1A İç Vazife Evi Giriş Cephesi

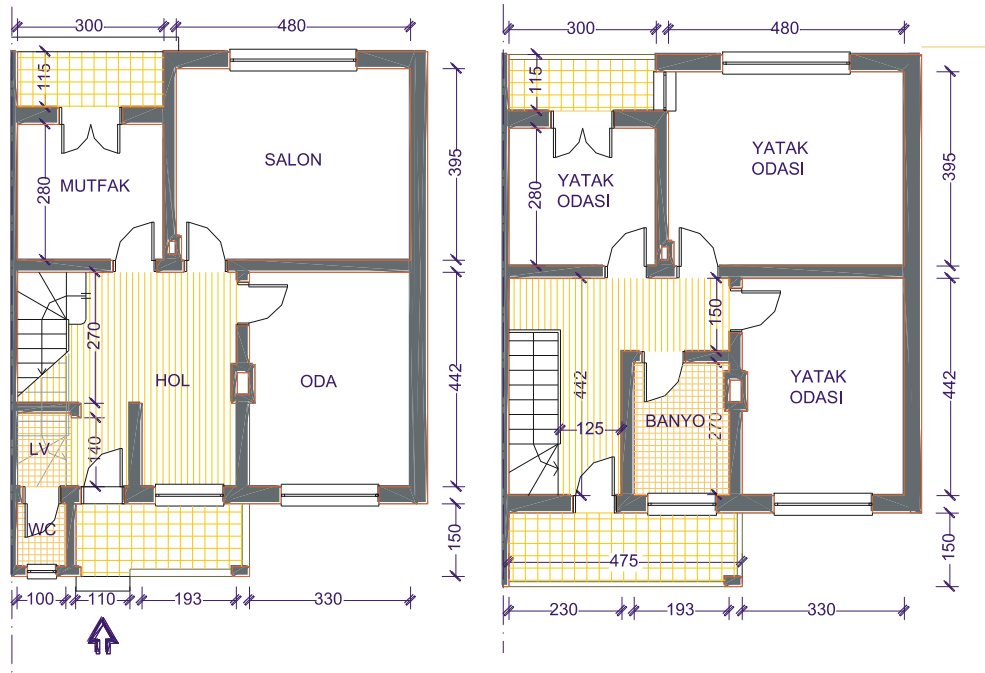
Şekil 6 26. Tıp 1A İç Vazife Evi Arka Görünüşü

1935 yılında inşa edilen ve iki kattan oluşan binanın giriş katında, 45.1 m²'lik bir salon, 17 m²'lik bir oda, 8.4 m²'lik bir mutfak ve bir wc; birinci katında, 23.8 m²'lik bir ebeveyn, 17 m²'lik ve 18 m²'lik iki yatak odası, 9 m²'lik bir oda ve bir banyo bulunmaktadır. Konut, toplam 252.92 m²'dir. Genel Müdür İşmanı olarak kullanılmaktadır. 1980'lerin sonunda, salonun önündeki terasın üzeri örtülerek, kış bahçesi ne dönüştürülmüştür. Bina, Tıp 1 İç Vazife Evi'ne ait bir bloğu sorulandıracak şekilde konumlandırılmıştır.

6.3.2 Tıp 1 İç Vazife Emleri

Şekil 6.27. Tıp 1 İç Vazife Emleri

Şekil 6.28. Tıp 1 İç Vazife Emleri Kat Planları

Şekil 6.29. Tıp 1 İç Vazife Emleri Giriş Cephesi

Şekil 6.30. Tıp 1 İç Vazife Evi Arka Cephesi

2 ayrı blokta toplam 7 konuttan oluşmaktadır. Müdür yardımcıları ve bölüm müdürleri için, 1935 yılında inşa edilmiştir. Her biri iki kattan oluşan binanın giriş katında 18.95 m²'lik bir salon, 14.5 m²'lik bir oda, 8.4 m²'lik bir mutfak ve bir wc; birinci katında, 18.95 m²'lik bir ebeveyn, 14.5 m²'lik ve 8.4 m²'lik iki yatak odası ve bir banyo bulunmaktadır. Konutlar toplam 153.5 m²'dir. Tıp 1 İç Vazife Eviyle birlikte, çizim olarak doğu-batı ekserinde konumlandırılmıştır. Konutların mutfak, arka aralarında bulunan, binaların arasında bir avluya dönüşmüş iç bahçeye açılmaktadır.

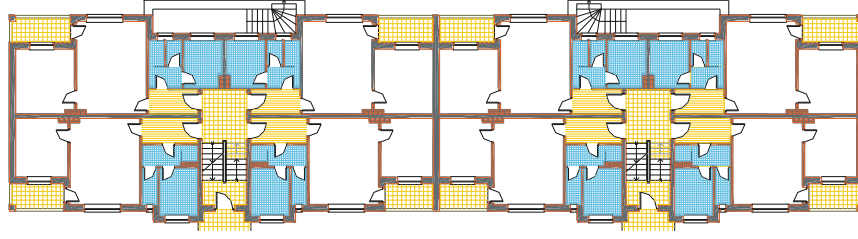

Şekil 6 33. Tıp 2 İç Vazife Evi'ni Giriş Cephesi

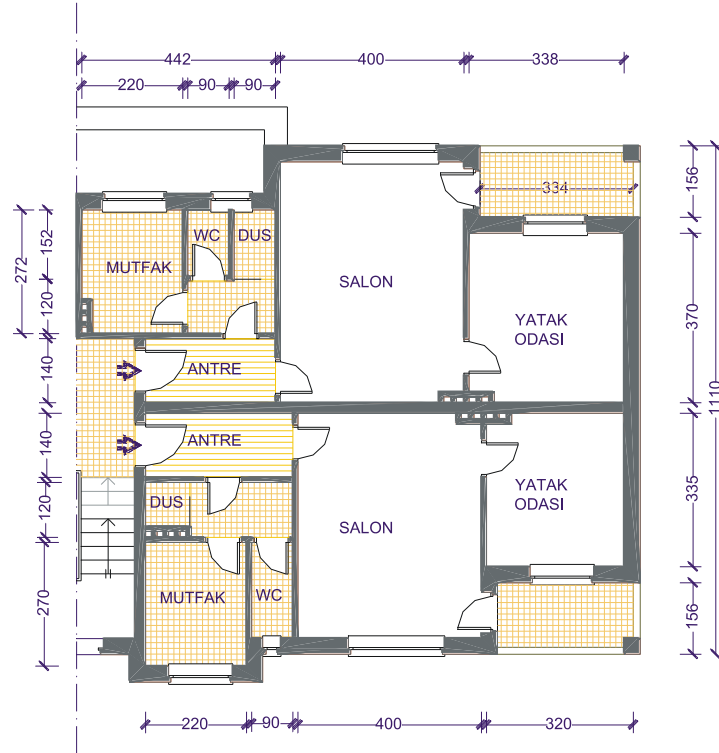

Şekil 6 34. Tıp 2 İç Vazife Evi'ni Arka Cephesi

6.3.4 Tıp 3 Dış Usta Evi

Şekil 6.35. Tıp 3 Dış Usta Evi

Şekil 6.36. Tıp 3 Dış Usta Evi Kat Planı

Şekil 6.37. Tıp 3 Dış Usta Evi Giriş Cephesi

Fabrikada çalışan işçileri için, her katta 8'erden toplam 64 konuttan oluşan 4 blok halinde, 1935 yılında inşa edilmiştir. Her konut, 20.2m²'lik bir salon 12.5m²'lik bir yatak odası olmak üzere 2 oda ve bir banyo ve bir mutfak'tan oluşmaktadır. Konutlar toplam 67.5m²'dir. İlk kullanıma başlandığı yıllarda, her konuta özel bir banyo ve wc bulunmaktaydı, bu amaçları için bodrum kattaki ıslak hacimler kullanılmaktaydı. Bu özelliği ile sosyal bir konut olarak inşa edildiği düşünülebilir. 1940'ların sonunda hazırlanmış tadilat projeleri hazırlanmış ve konutların mutfakları bölünerek birer wc ve duş ilave edilmiştir.

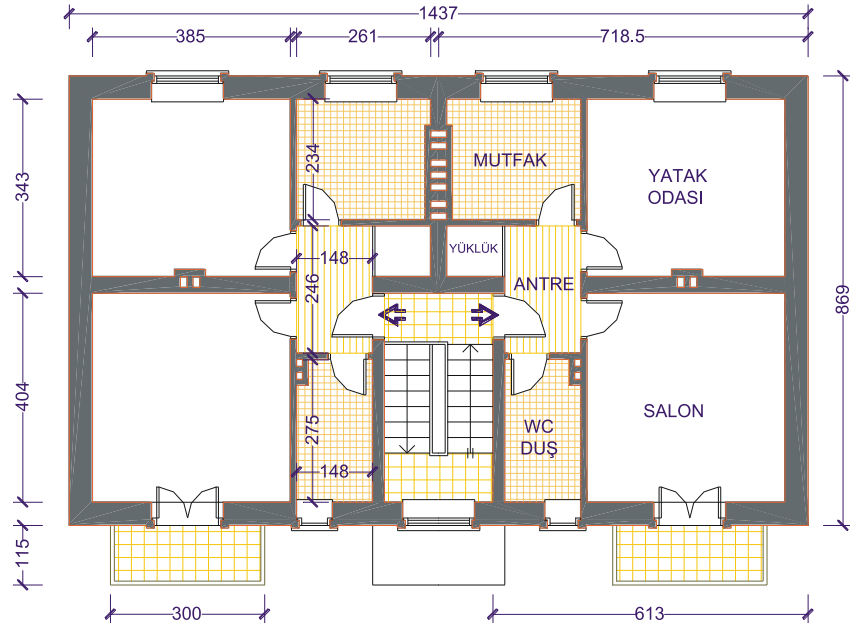
Şekil 6.38 Tıp 3 Dış Usta Emleri Arka Cephesi

Şekil 6.39. Tıp 3 Dış Usta Emleri Genel Görünüşü

Bloklar, birbirine paralel olarak doğu-batı ekseninde çizgisel olarak konumlandırılmıştır. Mutfak, ıslak hacimler ve merdivenlerden oluşan kısım cephede geriye çekilerek, 50 m'lik cephe parçalanmıştır. İçeride kalan kısımların genişliğini ve yüksekliğini birbirine yakındırmasından dolayı, cephe, yan yana getirilmiş küpler şeklinde algılanmaktadır. Cephe üzerindeki, pencere ve balkonla ait boşlukların kareye yakındırması da bu etkiyi güçlendirmektedir.

6.3.5 Tı p 4 Dş Vazife Emleri

Şekil 6 40. Tı p 4 Dş Vazife Emleri kat Plan

Şekil 6 41. Tı p 4 Dş Vazife Emleri Genel Görünüşü

Şekil 6 42 Tı p 4 Ön Görünüşü

Şekil 6 43 Tı p 4 Arka Görünüşü

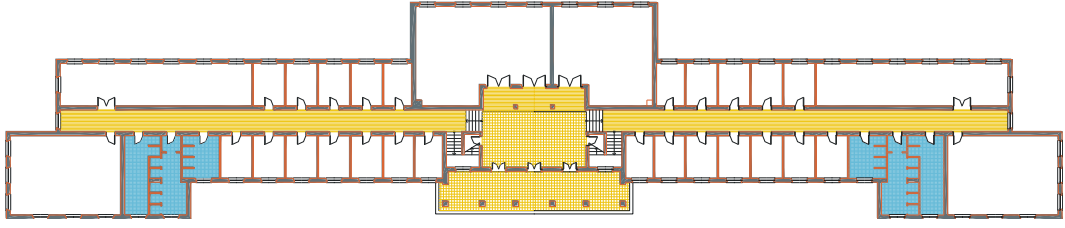
Şekil 6 44. Tıp 4 Dış Vazife Emleri

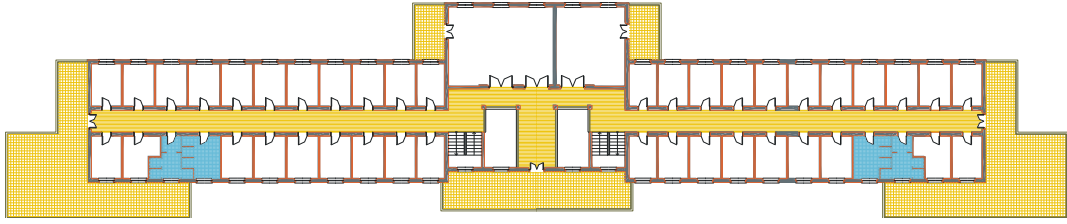
Şekil 6 45. Tıp 4 Dış Vazife Emleri Arka Cephe Genel Görünüşü

Fabrika çalışanları için yapılmıştır. İki normal, bir bodrum kat olmak üzere toplam 3 katlı, 24 ayrı bloktan ve her katta iki şerhden toplam 96 konuttan oluşmaktadır. 1945 yılında inşa edilmiş konutlar, 15.4m²'lik bir salın 13.2m²'lik bir yatak odası olmak üzere 2 oda ve bir banyo ve bir mutfaktan oluşmaktadır. Konutlar toplam 67.06m²'dir. Her dört konut bloğu, bir dörtgenden oluşan bir bahçeri niğne konutlandırılmış ve bir araya gelerek oluşturduğu dörtlü grubun etrafından yaya ve araç yolları geçirilerek diğerlerinden ayrılmıştır. Her dörtlü grup, blokların arasında oluşturulan yaya yollarıyla kendi içinde ayrılmıştır. Ayrıca, her dörtlü düzenlemesinde, konut bloklarına ait kişisel olarak konutlandırılmış depolar vardır. Bu tek katlı depolar, ilk inşa edildiği yıllarda çamaşırhane olarak kullanılmıştır. Birer dörtgenler prizması şeklinde olan konutların cephesinde, birbirini tekrar eden pencere boşlukları vardır. Dışarıdan algılanan, katların arasındaki betonarme hatıllar, cephe düzenini hareketlendirmektedir.

6.3.6 Tıp 5 Bekar Apartmanı

Şekil 6 46. Bekar Apartmanı Giriş Kat Planı

Şekil 6 47. Bekar Apartmanı Birinci Kat Planı

Şekil 6 48. Tıp 5 Bekar Apartmanı Giriş Cephesi

Şekil 6 49. Tıp 5 Bekar Apartmanı Sd Yan Perspektifi

Şekil 6 50. Tıp 5 Bekar Apartmanı Yan ve Arka Cephesi

Bekar Apartmanı, 1937 yılında fabrikada çalışan bekar işçileri için yatakhane olarak yaptırılmıştır. İşçilerin kalacakları odalar yeterli olmamış, ikinci bir blok inşa edilmiştir. Ancak, bu blok kısa bir süre sonra fabrikada çalışanların çocukları için ortaokul binasına dönüştürülmüştür. Koşullardan dolayı uşan Bekar Apartmanı'nı niğinde berber, terzi gibi genel ihtiyaçların karşılandığı bir diğer, yemekhane ve dinlenme odaları vardır. Buna, 90'lı yılların başında, Sümerbank'ın özelleştirilmesi için alınan kararlar sonucunda kurulan Sümer Halı A.Ş.'ye devredilmiştir. Devrin ardından, bir süre halı dokuma atölyesi olarak kullanılmıştır.

Şekil 6 51. Tıp 5 Bekar Apartmanı Arka Görünüşü

6.4 Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası ve Lçmarları: Değerlendirme

Sümerbank, Cumhuriyet'in temelini düştüran fikirlerin bileşkesiyle düştürulmuş, üzerinden devletin sanayileşme/ modernleşme hedeflerini uyguladığı bir kurumdur. Kayseri ise bu hedeflerini ilk uygulama sahasıdır. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, yapıldığı dönem ve konumu itibarıyla büyük bir devrin eseri dir. Yapılış amacı, ekonomik ve sosyal işlevi, Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus-devlet düştürme çabalarıyla doğrudan ilgilidir. Bundan dolayı tesis, sadece Kayseri merkezli değil, o dönemde düştürulmaya çalışılan "modern" Türkiye hakkında genel bir değerlendirme anağı sağlar.

Sümerbank'ın kurumsal yapısı incelendiğinde, cumhuriyetin ana fikirlerinin bir yansıması olduğu söylenebilir. Kurum çalışanlarını kendi "tek" kentiği altında toplamayı amaçlayan bir organizasyondur. Sadece çalışanlarını değil, ailelerini de aynı kentsel çatısı altında bir araya getirme hedefi vardır. Bunun için fabrika sahası, sadece bir sanayi işletme binasının ötesinde, okul, lçmar, sinema, spor sahası ve alışveriş birimleri gibi yapıları da içerir. Fabrika, çalışanlarını hem görev başında hem de sonrasında, sınırları dahilinde tutacak her türlü sosyal donatıya sahiptir. Bu özellikleri ile lçmarlar, sanayi tesisinde çalışanları için yapılmış sosyal konuttan çok bir toplu konut uygulamasıdır. **Tapan (1996)**'a göre de, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankarada memurlar için üretilen konutlar dışında, "sanayi tesisleriyle birlikte fabrikalarda çalışan nitelikli personel için tasarlanan" lçmarlar toplu konut üretimi modeli olarak sınıflandırılabilir. Lçmarlar, inşa edildikleri 1935 den günümüze, içerdği sosyal donatılarla kendi kendine yeten bir yerleşme özelliği taşımaktadır. Kullanıcılarının, eğitimden eğinceye her türlü ihtiyacı karşılayabilecek sosyal donatıya sahiptir. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Lçmarlarını toplu konut d m niteliği, o döneme ait mimari uygulamalar açısından birilktir. Toplu konutun, barınma ihtiyacının dışında da kullanıcısının gereksinimlerini karşılaması, modern düşünce tarafından desteklenen bir özelliktir. Bu sayede, davranışları yerleşme içinde denetimi altına alınabilen ve yönlendirilebilen modern birey yaratılabilir.

Fabrika ve lçmarlar, her ne kadar sanayileşme hedefini gerçekleştirme için kurulmuşsa da aslında, ardında "modernleşme" hareketinin uygulamaya dökül düğü kentsel düçekte bir düzenlemedir. Lçmarların toplu konut olarak nitelendirilmesi sağayan sosyal donatılar, aslında modern düşüncenin, fabrikada çalışanlarını üretimi verimliliği artırmak için planladığı birer ektir. Ancak, Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası özelinde bu durum bir takım farklılıklar içerir. Türkiye, Cumhuriyet'in ilanı ile yeri bir yapılanma sürecine girmiştir. 1930 lardan itibaren ekonomik kalkınmanın da devlet denetimine geçmesi, dönemin yöneticilerinin, Batılaşma hedeflerini uygulama yöntemlerini değiştirmiştir. Modern düşüncenin, sanayi tesisinde

çalışanlar için ürettiği konutlar, Cumhuriyet kurallarının çağdaşlaşma hedefleriyle birleşmiştir. Devlet, Sümerbank Kayseri örneğinde, bir sanayi tesisi kurmanın ötesinde, hedeflediği modern kentlerin modelini inşa etmiştir.

Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, 1935'lerin Kayseri kentiyle yarışan bir düzeneğe sahiptir. Modernleşme hedefi için, Kayseri kent merkezinde, yeni bir kent kurulmuştur derilebilir. Bu her ne kadar, modernleşmenin kapitalist hedefleriyle ilgili bir düzenleme olsa da, Kayseri özelinde birtakım farklılıklar içerir. **Giddens (1994)**, modernleşmenin kapitalist etkisi altında kurulan kentlerin, bu oldukları kırsal alanı alt-üst ettiğini ve "yapay çevre"ye dönüştürdüğünü savunur. Modernizmin kenti kurmacıdır. Yerel değerlerden bağımsız evrensel hedefler için var edilmiştir. Kent, yaşayanın kurallarına göre değişmez; yaşayanın, kendi kurallarına bağlı değişir. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, bu düşüncenin Türkiye topraklarında uygulanmış ilk örneğidir. Fabrika, modern birey ve toplumun nasıl yaşaması gerektiğinin mekansal bir yansımasıdır. Modern düşüncenin, her yer ve her zaman için "tek" ana fikri, fabrika genelinde uygulanmıştır. Fabrika ve binaların tasarımı Moskova'da yapılmıştır. Ancak, tasarım öncesi, Kayseri'de tesisin inşa edileceği saha ve kentin yapısı Ruslar tarafından incelenmiştir. Ancak, bir sanayi tesisi olmasından dolayı tasarımı, modernizmin kapsadığı değerler yön vermiştir. Bu yaklaşım, Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, dönemin evrensel modern mimariğini yansıtan bir eserdir.

Tesis, Cumhuriyet yönetiminin 'modernleşme' hedefinden daha fazlasını kapsamaktadır. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, mimarisi ile evrensel bir niteliktedir. Bu özelliğiyle, inşa edildiği günden itibaren Kayseri'nin kentsel gelişimini etkilemiştir. Fabrikanın etkisiyle, çevresinde bir çok yeni konut binaları doğmuştur. 1950'den itibaren, fabrika arazileri, kendi çalışanları ve emeklileri tarafından kurulmuş kooperatiflere konut yapımı için devredilmiştir. 1970 yılı sonlarına kadar, Kayseri'de Sümerbank merkezli konut üretiminin devam ettiği ve günümüzde, Yeni Mahalle, Bebek Evler, Memur Evleri ve İlk Yüz Evler olarak bilinen sentsiler kurulmuştur. Tesis, Kayseri'de yeni yerleşmeler ortaya çıkarmasının yanı sıra, kentin ekonomisine de katkıda bulunmuştur. Fabrikadaki işçisini çalıştırmaya başlamadan önce eğitmiş ve işlerinde uzman bireyler yetiştirmiştir. Bu bireyler, fabrikadaki çalışma sürelerinin ardından, özel girişimci ile yeni tesisler kurmuş ve kentin ekonomik gelişimine katkıda bulunmuştur. Kayseri, ekonomisinin gelişmesiyle, kentsel ölçekte hızla büyümüştür. Sümerbank Bez Fabrikası'nın mimari ve kentsel özellikleri, Kayseri kentinin gelişimine yön vermiştir. Tesisin sahip olduğu modern özellikler, kentin planlanmasının ana fikri olmuştur.

Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası ve Lojmanları, modern bir düzenleme olmasına rağmen, zamanla ulusal ya da evrensel hedeflerin dışına çıkmıştır. Fabrika, kurulduğu dönemden itibaren çalışan ve ailesi için, sadece bir işyeri değil, lojman ve daha sonrasında çalışanları için inşa edilen kooperatif yerleşmeleriyle bir yuvadır. Yaşayanları, Sümerbank'ın kurumsal kimliği berineşmiş ve yerel kültürlerini yeri den düzenlenmiştir. Mekansal olarak devrim özelliği taşıyan binalar, Kayseri'nin kimliğini yansıtan eserlerden biridir. Kayseri halkı, Sümerbank Bez Fabrikası'nın modern mekamların, kenti düştüran sisteminin dışında bırakmamış, berineşmiştir. Moskova'da evrensel bir ana fikirle tasarlanan mekamları, Kayseri kenti'nin bir parçası haline getirmiş. modernizm, reddettiği yerel kültürle buluşturmuş ve onun bir parçası haline getirmiştir. Bu, modern düşüncenin ürettiği yapay düzenin yerleşmesi değil, Kayseri özelinde, bu modern düzenlemenin kullanıcısı ve kent halkı tarafından berineşmesidir.

*Şekil 6.52 Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası'nın Üzerine
Atatürk'ün Büst Motifi İşlenmiş Giriş Kapısı*

7. SONUÇ

Cumhuriyet'in ilanıyla düştürülen ve Türkiye topraklarında yaşayanları tanımlayan yerikentlik, Batılı dünyanın 'modern' kavramı ile Anadolunun Türklere ait tarihsel ve kültürel köklerini birleştirmektedir. Toplumun ve bireyin yapısının, bu amaca yönelik değişimin öncelikli siyasal devrimler yapılmıştır. Mimari, toplum ve bireyle olan bağından dolayı, yapılan her devrimden etkilenmiş ve o dönemde düştürülme ya çalışılan yer düzene göre yeriden yapılandırılmıştır. Bu yapılanma, devletçi hareketlerin 1930'lu yıllarda hakimiyet başlama sürecinden önce, bir arayış; yer "Türk" kentiğe özgü mimariyi var etme çabalarını kapsamaktadır. Cumhuriyet'in ilanından itibaren, çağdaşlaşma yolda önemli bir aşamada olarak görülen kentleşme ve mimariyi, bu döneme kadar arayış içinde olduğu yerikentlik, devletçi uygulamalar altında düştürülme çalışılmıştır. Dönemin mimari kentiği belirleyen ise, sanayileşme hareketidir. Devlet, sanayileşme hedefini gerçekleştirmek adına kurduğu her fabrikayla, hem Batılı dünyanın ekonomik kalkınışını yakalamaya çalışmış hemde şehirlik ve mimari uygulamalarıyla Batının modern düşüncesi ile yarışır duruma gelmiştir.

Türkiye'de sanayileşmeyle gerçekleştirilen modernleşme, ardında mekansal devrimler barındıran bir harekettir. Bu kapsamda, Anadolu topraklarında inşa edilen fabrikalar ve çalışanları için yapılmış konut alanlarıyla, halkın 'modern' kentiği tanımlanmıştır. Her fabrika, konut alanıyla ulus-devlet düşüncesi ve modernleşme hedefini gerçekleştirmek için hem fiziksel hem mekansal olarak dönemin yönetiminin denetiminde şekillendirilmiştir. Cumhuriyet yönetimi, İstanbul, Bursa gibi baskın Osmanlı kentiğe sahip kentler yerine, 'modernleşme' hareketini başlatmak için Anadolu'yu seçmiştir. Bu, arzulanan hedefe ulaşmak için dönemin yöneticileri tarafından alınmış bilinçli bir karardır. Eski başkent İstanbul, Osmanlı kültürü ile harmanlanmış bir merkezdır. Cumhuriyet'in kent değişiminde hedeflediği yerleşme ve kentin sahip olduğu değerler birbiriyle tezat durumdadır. Oysa Anadolu toprakları, fiziksel çevrede ve mekansal açıdaki bu tür bir devrim için uygun koşullara ve sınırsız alana sahiptir. Anadolu kentleri, baskın Osmanlı kentiği yerine, farklı kültürlerin birlikteliğinden oluşmaktadır. Her biri, Osmanlı Devleti'nin siyasi uygulamaları sonucu oluşmuş, birer "taşra"dır. Modernleşme ile İstanbul merkezli Osmanlı kentiğin birbirine zıtlığı, ilk olarak yer "yurdun" başkentinin Ankara'da

taşı nması na sebep ol muşt ur. Ankara, kents el d e ç ekt e, Osmanlı'dan devral ın arı lar a değ il, hedeflenen ' modernl i k ni ğ e göre yoktan var edil mişt ir. Aynı yaklaşı m a, büt ün Anad d u, "Türki ye" adı altında, sosyal ve toplumsal yaşam ın her d anında yeni den yapılandırıl mıştır. İ çinde farklı kùltürler barındıran toplumsal değ erler, kùltürel sürekliliklerinden koparılmadan yapılan devri nlerle yerileştiril miştir.

Cumhuriyet ile kurul an yeni ' yurt'ta, Ankara gibi merkezler yaratılması ve ' vatandaş'a yeni kent yaşantısının öğretilmesi gerekmiştir. Kayseri, Cumhuriyet r e ğ i ni yle gerçekteştirilen devri nlerin uygul andı ğ her merkez gibi özerkle se ğ il miş bir merkezdir. Kurul du ğ u dönemden beri önemli bir ticaret merkezi olan kent, i çinde barındırdı ğ çoklu kùltürü yansıtan özgün bir ni mари düzene sahiptir. Tarihsel süreklilik i çinde, Kayseri, Orta ve Do ğ u Anad d u nun kùltür başkenti konumunda ol muş bir kettir. Çevresini sadece ticari olarak değ il, ni mари ü ründe de etkil emiştir. Kayseri'de kurul an Sümerbank Bez Fabrikası ve L o ğ marları, hemkenti ve çevresini, hedeflenen ' modernl i k ni ğ e göre şekillendirmiş hem de sanayileşme hedefini gerçekteştirmiştir. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, Cumhuriyet'in mekan devri nine bir örnektir. Gel eneksel olan modernle bütünl eştirmeyi amaçlayan Sümerbank Bez Fabrikası topluma, çağdaş ü retim ve ticaretin nasıl olaca ğ ını; l o ğ marlar da çağdaş konut mekanının ne ol du ğ unu öğretil miştir.

Sümerbank L o ğ marları'nı kentteki diğer kamu yapılarından ayıran önemli bir özellik ise, Türkiye'nin ilk toplu konut uygulaması ol uşudur. 1935 yılında, Kayseri kent merkezinde, sinema, okul ve spor alanları gibi sosyal donatılar içeren yeni bir merkez kurul muşt ur. **Tapan (1996)**' a göre de, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankara'da me murlar i çin ü retile n konutlar d ışı nda, "sanayi tesisleriyle birlikte fabrikalarda çalışan ritelikli personel i çin tasarlanan" l o ğ marlar toplu konut ü retim modeli olarak sınıflandırılabilir. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, sadece çalışanları i çin konut ü retmemiş, 1950 yılında emeklilerine kooperatif kurma hakkı tanımış ve l o ğ marlarının çevresindeki arazilerini konut yapımı i çin tahsis etmiştir. 1970 yılı sonlarına kadar, Kayseri'de Sümerbank merkezli konut ü retim devam etmiştir.

Sümerbank L o ğ marları, hem ni mари hem de şehirdilik düzenlemeleri ile basit ve yalın ritelikler taşıyan, çalışanları i çin sosyal konut mantı ğ ında ü retil miş yapılar dır. Ancak, sosyal bir konutun çok ötesinde mekansal özelliklere sahiptir. Konut blokları, sakinlerinin topra ğ ı kullanarak bir şeyler ü retmesine olanak sağlayacak şekilde konumlandırıl mıştır. L o ğ marlar çevresinde, market ve fırının gibi temel ihtiyaçları karşılayacak bir nher ile sosyal amaçlı; sinema, futbol sahası, tenis kortu gibi spor bir nheri ve bir di m pik havuz inş a edil miştir. Bu bir nher ile fabrika, bir iş et me tesisinin ötesinde kentsel bir düzenlemedir. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası

bütünde bir sanayi tesisi olsa da, aslında tüm çalışanlarını eğiten ve "zanaat" kazandıran bir sanayi tesisi dr. Her çalışan ailesi ile beraber, emeği karşılığında para kazanmayı, lqmanın yerleşmeleriyle toplumsal yaşamı ve sosyal etkinlikler ile "modern" kente yaşamı öğrenmiştir.

Kayseri'de inşa edil en fabrika ve lqmarları her ne kadar Moskova'da Rus mmarları tarafından tasarlanırsa da, yerel değ erler bu tasarımı süred ne etki etmiştir. Yerleş me, 1900'lerde dünya üzerinde kurul an her hang i bir sanayi tesisinde d ması gereken gen el mekamların hepsini iç er mektedir. Tesis, Kayseri'nin o zamanki kent merkezi nden fazla uzak d mayan, geniş ve boş bir bataklık alan kurutul arak, inşa edilmiştir. Doğaya karşı bir savaşı verilmiş ve yer'in yaşam enerjisi ortaya çıkarılmıştır. Kayseri'nin iklim şartları, binaların konumlandırılması ve fiziki tasarımı nda, yoğun d arak değ erlendirilmiştir. Lqmarları, aralarında açık toplanma mekamları d uşturacak şekilde konumlandırılmış; tüm binalarda "çağdaş" iş ev ön planda d ması narağ men, kullanıcısının yerel ki niğ ve ihtiya d arı ihmal edilmemiştir. Bu sayede bireysel deneyi m yeri bir yaşamı at anıştırılmış ve zaman i ğ nde bireyin yeri ki niğ ne uyumu sağ anmıştır.

Bu yerel ki niğ te, Anadolu kütürü ile Batı mederiyetlerinden alınan ulusal arası değ erlerin nasıl bir araya getirildiğ i, Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası yerleşmesi üzerinden okunabilir. Yeri "Türk Ki niğ i", akıld a, bireyi kişisel ve zaman deneyi mine bağı d arak ortaya çıkaran, üreti m amaçlı olan, Batılı dünyanın sırt çevirdiğ i yerel değ erler ile daha da Batılı d mayı hedeflemiştir. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası örneğ i nde 'yer', modernizmin iş ev önceliğ i ne bağı d arak şekillendirilmiş, ancak kullanıcıları ile d an ilişkisi koparılmamıştır. Geniş bir arazi üzeri ne yayılan tesis, zaman i ğ nde kullanıcılarının çevreyi şekillendirme hareketi ne yd açmıştır. Yerleş me, dönemin halkevl erinin toplumun eğiti mine yaptığı etki benzeri, sanayileş me hareketi ni arı d an çağdaş bir örnektir.

Mmarlık, toplumsal ve bireysel yaşam yönl endirmesi nin yanı nda kentsel gelişmeyi de etkileyen bir üretim sistemidir. Cumhuriyet rğ i minin Kayseri'de kurduğ u, Sümerbank Bez Fabrikası ve Lqmarları, kentin sosyal yaşamını değ iştirmekle kalmamış, toplumsal ve kentsel düzende amaçlı olan modernleş me hedefini gerçekleştirmiştir. Cumhuriyetle çağdaşlaş ma hedefi koyan devlet ve buna bağı yeri bir düzenle t anış antopu m bu yerel mekan çatısı altında bir araya getirilmiştir. Modernleş me hedefi i ğ n öncelikli d arak toplanımın yapısı alt-üst edilmiş ve bireyl ere yerel ki niğ leri g yd rilmiştir. **Elğ n (1995)** de modernizmin birbirine karış an üç ayrı gelişmeden kaynaklı bir kavram d arak açıkl ar. Ona göre, bu geliş melerden ilki büt ün toplanımı saran bir alt-üst d uş ve kabuk değ iştir me süred i; İkinci si, büyüme,

gerişleme ve dönüşüm sürediri yeri davranışsal ve kurumsal normlara bağlama çabasını içeren irad bir yeriden inşa süred; Üçüncüsü ise, toplumsal yapının altındaki boşlukları, içindeki gevşeklikleri ifade etme, dile getirme çabalarıdır. Bu yaklaşımla, Cumhuriyet Anadullu topraklarında yaşayan herkes için yeri ulusal bir mekandır. Bu ulusal mekânı niçine dahil dmanın genel kuralı ise, "Türk Kınığı"ne sahip d maktır. Toplum bu yeri kınığı için yerel değerlerini "milli" hedefler doğrultusunda birleştir miş ve "tek" kütürünü düştur muştur. Bu oldukça sancılı bir düşumdur. Türk Modernleşmesi, 1940lı yıllardan itibaren hedefini şaşırmış bir düşumdur. Sümerbank ile amaçlanan, sanayileşme ve ekonomik gelişmenin başarılı dması, devletin her konuda kendini tek güç görmesini ve toplumun modernleşmesinin yarımkalmasını sağamıştır. Bu sebepten dolayı, her konuda büyük devrimler yapan Cumhuriyet'in kınık düşturma çabaları yarımkal mıştır.

Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası üzerinden yapılacak milli kınık değerlendirilmesi, sadece o dönemin yönetiminin arzuladığı bir model kapsayabilir. Sivil milli haklarında bir yorum getiremez. Fabrika ve içindeki sosyal donatılar, sivil toplum tarafından kullanılrsa da, tasarımından, işletmesine devletin denetiminde kalmıştır. Kullanıcıları, yine devlet adına çalışan ve onun kurallarına bağlı yaşayan sivil halktır. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, dönemin kınığı hakkında milli bir iz dduğı kadar, Kayseri kentini de etkileyen bir yapılaşmadır. Tesisinin milli özellikleri, kentin gelişimini yönlendirmiştir. Bir sanayi tesisi dması, arkasında köklü bir ticaret deneyinin bulunduğın Kayseri'nin ekonomisine, farklı bir yön getirmiştir. Kayseri özelinde, Cumhuriyet rejiminin amaçladığı, hem toplumsal hem de kentsel modernleşme bir model olarak gerçeğe eştiril miştir.

Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, modern kınık arayışında, Cumhuriyet'in hedefledğı tümtopumsal ve mekansal özellikleri taşıyan bir düzenledir. Fabrika ile kendine yeten ve dışarı için üreten bir sanayi tesisi yaratılmış dmasının yanı sıra, Anadullunun merkezinde, Batı düşüncesi ile yerel değerler birleştirilerek bir kütür düşturul muştur. Modernizmin, "tek" kütür "tek" kınık hedefinde dışadğı yerel değerler, Sümerbank Kayseri örneğinde başrd oynamış ve yaşam sürekliliğı hal a devam eden mekânları inşa edil miştir.

KAYNAKLAR

- Abel, C**, 1997, *Architecture and Identity*, Architectural Press, Oxford
- Akarlı, E D**, 1999, Geçmiş ile Ulaşmak, *Bl anço 1923-1998* içinde, **1**, 13-17, Ed. Rona, Z, Tarih Vakfı, İstanbul
- Alexander, C**, 1964, *Notes on the Synthesis of Form*, Harvard University Press
- Al saç, Ü**, 1976, Türkiye'deki Mimarlık Düşüncesi'nin Cumhuriyet Dönemi'ndeki Evrimi, *Doktora Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul
- Anderson, B**, 1983, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London
- Ando, T**, 1998, Genius Loci, *Any Seçmeler* içinde, pp. 10-19, Ed. Pamir, H, Mimarlar Derneği Yayınları, Ankara
- Anon**, 1999a, Kayseri Turizm Envanteri, Ed. Erdiş, R, T.C Kayseri Valiliği İl Turizm Müdürlüğü, Kayseri
- Anon**, 1999b, Yayımlanmamış Sümer Holding A.Ş. Kayseri Pamuklu Sanayi İşletmesi Bifing Dosyası, Kayseri
- Anon**, 1986, Büyük Larousse, Ed. Benk, A, Gelişim Yayınları, İstanbul
- Anon**, 1985a, Yeri Türkiye Ansiklopedisi, Öügen, İstanbul, **10**, 3776-3777
- Anon**, 1985b, Türkiye Ansiklopedisi, Ed. Üzümeri, M E, Dıncer, S, Kazancı, S, Rüzgarlı Matbaa, Ankara, **5**, 181-192
- Anon**, 1983, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, **7**, 1762-1768
- Anon**, 1973, Cumhuriyet'in 50. Yılında Sümerbank 1923-1973, **31-33**, Tıç Matbaası, Ankara
- Apak, K**, 1952, Türkiye'de Devlet Sanayi ve Maden İşletmeleri, Selülöz Basımevi, İzmit
- Arnheim, R**, 1977, *The Dynamics of Architectural Form*, University of California Press, London
- A Aslanoğlu, R**, 2000, Kent, Kentsel ve Küreselleşme, Ezgi Kitabevi, Bursa
- Aslanoğlu, N İ.**, 1979, 1923 Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Ortam Değişimin ve Mimarlığa Yansıması), *Doktora Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul
- Assmann, J**, 2001, Kültürel Bellek, Çev. Tekin, A, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Atatürk, M. K., 1989, Atatürk'ün Söyl ev ve De meğ eri, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştır ma Merkezi, Ankara

1935, İzmir Fuarı'nın Açılış na Gönder d ğ Mesaj, *Ayın Tarihi* içinde, **21**, 33

Augé, M., 1997, Yer-d mayanlar, Kesit Yayı nılık, İstanbul

Aydemir, Ş. S., 1932, Şeker İstik di ve 160000 ton Türk Şekeri, *Kadro Dergisi* içinde, **11**, 5

Bachelard, G., 1996, Mekanın Poetikası, Çev. Der man, A., Kesit Yayı nılık, İstanbul

Bart hes, R., 1989, Yazının Sfir Derecesi, Çev. Yücel, T., Metis Yayınları, İstanbul

Batur, A., 1998, 1925-1950 Döneminde Türkiye Mimarlığı, *75 Yıl da Değışen Kent ve Mimarlık* içinde, 209-234, Ed. Sey, Y., Tarih Vakfı, İstanbul

Baudrillard, J., 1996, Amerika, Çev. Avunç, Y., Ayırtı Yayınları, İstanbul

Bausinger, H., Media Technology and Everyday Life, in *Media Culture and Society*, **6**, 343-352

Bayart, J. F., 1999, K nşik Yanılsaması, Çev. Moralı, M., Metis Yayınları, İstanbul

Baydar, O., 1999, Sunuş, *75 Yıl da Çarklardan Çi p ere*, Ed. Baydar, O., Tarih Vakfı, İstanbul

Beğenç, C., 1950, Kayseri, Güney Matbaacılık ve Gazet edilik T. A O., Ankara

Behar, C., Düben, A., 1991, İstanbul Households: Marriage, Family and Fertility 1880-1940, Cambri dge

Berman, M., 1994, Katı O an Her şey Buharlaşıyor, çev. Atığ, Ü ve Peker, B., İldiş m Yayınları, İstanbul

Best, S., Kellner, D., 1998, Post modern Teori, Eleştird Soruşturmalar, Çev. Küçük, M., Ayırtı Yayınları, İstanbul

Bilgin, İ., 1998, Modernleşmenin ve Toplumsal hareketliliğın Yörüngesinde Cumhuriyet'in İmarı, *75 Yıl da Değışen Kent ve Mimarlık* içinde, 255-272, Ed. Sey, Y., Tarih Vakfı, İstanbul

1995, Modernizmin Şehirdeki İzleri, *Defter*, **23**, 85-102

Bilgin, N., 1996, Açılış Konuşması, *Cumhuriyet, Demokrasi ve K nşik Sempozyumu*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir, 10-12 Nisan, (Bağ am Yayı nılık, 1997) 13-19

Bloch, E., 1977, Nonsynchronism and Dialectics, in *New German Critique*, **11**, 22-38

Blumenberg, G. H., 1981, Wirklichkeiten in Denen Wir Leben, Reclam Stuttgart

Boratav, K., 1999, Korumacı-Devletçi Sanayileşme 1930-1939, *75 Yıl da Çarklardan Çi p ere*, 71-84, Ed. Baydar, O., Tarih Vakfı, İstanbul

- Boratav, K.**, 1989, Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, 28-40, Gerçek Yayınevi, İstanbul
- 1982, Türkiye'de Devletçilik, Ankara
- Bowman, G.**, 1996, Yitik Ülkeler Masalları: Filistin Kırtığı ve Uusallınlının Ousması, *Yitik Ülkeler Masalları, Kırtık ve Yer Sorunsalı* içinde, 7-36, Çev. Yöney, T., Sarımal Yayınevi, İstanbul
- Bozdoğan, S.**, 1998, Türk Mimarî Kültüründe Modernizm Genel Bir Bakış, *Türkiye'de Modernleşme ve Uusallınlık* içinde, Ed. Bozdoğan, Y., Kasaba, R., 118-135, Tarih Vakfı, İstanbul
- 1996, Modern Yaşamak: Erken Cumhuriyet Kültüründe Kültürel Ev, *Tarihten Günümüze Anadıl da Konut ve Yerleşme* içinde, Ed. Sey, Y., 313-328, Tarih Vakfı, İstanbul
- Bozdoğan, S., Nalbantoğlu, G.**, 1992, Images and Ideas of 'The Modern House' in Early Republican Turkey (yayırlanmamış bildiri), *Annual Meeting of The Society of Architectural Historians*, Albuquerque
- Cemal, N.**, 1935, Fabrika İnşaatında Erazi Seçimi, *Arkitekt*, 3, 85-86
- Certau, M. De.**, 1980, La Culture au Pluriel, 238-239, Christian Bourgois, Paris
- Childe, G.**, 1998, Tarihte Neler Oldu, Çev. Tuncay, M., Şend, A., Alan Yayıncılık, İstanbul
- Connerton, P.**, 1999, Toplumlar Nasıl Anımsar?, Çev. Şend, A., Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Connolly, W.**, 1989, Identity and Difference in Global Politics, in *International/Intercultural Relations: Postmodern Readings of World Politics*, Eds. Derian, J.; Shapiro, M., Lexington Books, Massachusetts
- Deleuze, G., Guattari, F.**, 2000, Felsefe Nedir?, Çev. Ilgaz, T., YKY, İstanbul
- Donald, J.**, 1996, Ne Kadar İngiliz? Popüler Yazın ve Uusallınlık Kültürü, *Yitik Ülkeler Masalları, Kırtık ve Yer Sorunsalı* içinde, 109-130, Çev. Yöney, T., Sarımal Yayınevi, İstanbul
- Dovey, K.**, 1999, Framing Places, Mediating Power in Built Form, Routledge, London
- 1993, Putting Geometry in its Place; Toward a Phenomenology of the Design Process, in *Dwelling, Seeing and Designing*, 247-270, Ed. Seamon, D., State University of New York Press, Albany
- Durkheim, E.**, 1964, The Division of Labour in Society, Free Press, New York
- Frampton, K.**, 1998, Rappel à L'ordre: Tektonik'in Savunması, Kuram, İstanbul
- Giddens, A.**, 2000, Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi, Çev. Tatlıcan, Ü., Paradigma Yayınları, İstanbul
- 1998, Modernliğin Sonuçları, Çev. Kuşdil, E., Ayrıntı Yayınları, İstanbul

- Giddens, A.**, 1994, Sosyoloji, Çev. Esengül, M. R., Öğretir, İ., Brey Yay., İstanbul
- Giddens, A., Herson, C.**, 2001, Anthony Giddens'in Söylüşler: Modernliğin Anılandırılması, Çev. Uyurkulak, S., Sağam, M., Alfa Basım Yayımları, İstanbul
- Gideon, S.**, 1956, Space, Time and Architecture, Harvard University Press, Cambridge
- Gellner, E.**, 1983, Nations and Nationalism, Oxford
- Güvenç, B.**, 2000, Türk Kimliği, Renzi Kitabevi, İstanbul
- Halbwachs, M.**, 1985, Das Gedächtnis und seine sozialen Bedingungen, (Org., Les Cadres Sociaux de la Mémoire, 1925, Paris), Frankfurt
- Harries, K.**, 1996, The Ethical Function of Architecture, Yale University Press, New Haven
- Heidegger, M.**, 1996, Zaman Kavramı, Çev.: Babür, S., İmge Kitabevi, İstanbul
- 1971, Poetry, Language, Thought, Harper & Row New York
- 1962, Being and Time, Harper and Row New York
- Hugo, V.**, 1831; 1970, Notre Dame de Paris, Çev. Atınoğlu, N., Atın Kalem Klasik Romanlar Serisi, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A.Ş., İstanbul
- Hummon, D.**, 1984, House, Home and Identity. Sociological Observations on Recent Research, at *International Conference on Built Form and Culture Research*, University of Kansas, Kansas
- Işık, O.**, 1996, "Post-modernizm ve Mimarlık", *70 Sonrası Mimarlık Tartışmaları* içinde, 17-23, Ed. Güzer, C. A. Mimarlar Derneği Yayınları, Ankara
- Kasaba, R.**, 1999, Modernlik Neden Halâ Önemli?, *Blanco 1923-1998* içinde, 1, 19-25, Ed. Rona, Z., Tarih Vakfı, İstanbul
- 1998, Eski ile Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm, *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* içinde, Ed. Bozdoğan, Y., Kasaba, R., 12-28s, Tarih Vakfı, İstanbul
- Kazgan, G.**, 1999, Türkiye'de Ulus-Devlet ve Küreselleşme: Stratejik Yönetimde Vizyon ve Amaçlar Açısından Bir Karşılaştırma, *Blanco 1923-1998* içinde, 2, 105-116, Ed. Rona, Z., Tarih Vakfı, İstanbul
- Kepenek, Y.**, 1999, Cumhuriyet Ekonomisi - Bir Kavranışma Denemesi, *Blanco 1923-1998* içinde, 2, 9-19, Ed. Rona, Z., Tarih Vakfı, İstanbul
- Keyder, Ç.**, 1993, Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye, Yurt Yayınları, İstanbul
- Kılı, S.**, 2000, Atatürk Devrinin Bir Çağdaşlaşma Modeli, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara
- Kuruç, B.**, 1999, Cumhuriyet Döneminde İktisat Politikaları Üzerine Gözlemler, *Blanco 1923-1998* içinde, 2, 21-32, Ed. Rona, Z., Tarih Vakfı, İstanbul

- Joedicke, J.**, 1966, Modern Mimarinin Gelişimi, Çev. Özer, B., Göçer, O., İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul
- Lang, J.**, 1998, Symbolic Aesthetics in Architecture, in *Environmental Aesthetics*, Ed. Nasar, J. L., Cambridge University Press, Cambridge
- Lefebvre, H.**, 1998, Modern Dünyada Gündelik Hayat, Metis, İstanbul
- May, R.**, 1998, Yaratma Cesareti, Metis, İstanbul
- Mazdери, D.**, 1996, Kent ve İmgel em, *Yitik Ülke Masalları, Kihik ve Yer Sorunsalı* içinde, 87-108, Çev. Yöney, T., Sarıma Yayınları, İstanbul
- Melucci, A.**, 1989, Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society, Hutchinson Radius, London
- Meyrowitz, J.**, 1985, No Sense of Place, Oxford University Press, New York
- Moneo, R.**, 1998, Yerin Fısıltısı, *Any Seçmeler* içinde, 2-9, Ed. Panir, H., Mimarlar Derneği, Ankara
- Morley, D. Robins, K.**, 1997, Kihik Mekamları, Çev. Zeybekoğlu, E., Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Nalbantoğlu, G.**, 1999, "Modern Ev"i'nin Çeperleri, *Blanco 1923-1998* içinde, 1, 305-314, Ed. Rona, Z., Tarih Vakfı, İstanbul
- Nadi, Y.**, 1931, İktisadi Program *Cumhuriyet*, 12 Ocak
- Özdoğan, M.**, 1999, Türkiye Cumhuriyeti ve Arkedici: Siyasi Yönlendirme-Çalışmalar ve Gelişim Süreci, *Blanco 1923-1998* içinde, 1, 194, Ed. Rona, Z., Tarih Vakfı, İstanbul
- Paz, O.**, 2000, Tarihin Sonunda Batı Doğuya Dönüyor, *Yüzyılın Sonu, Büyük Düşünürler Çağımızı Yorumluyor* içinde, 137-144, Ed. Gerdem N., Çev. Çorakçı Dışbudak, B., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Poincaré, H.**, 1964, Bilim ve Metot, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Polanyi, M.**, 1966, The Tacit Dimension, Doubleday
- Polanyi, K.**, 1944, The Great Transformation, New York
- Relph, E.**, 1993, "Modernity and the Recolonization of Place", in *Dwelling, Seeing and Designing*, 45-45, Ed. Seamon, D., State University of New York, Albany
- 1976, Place and Placeness, London
- Renan, E.**, 1882, Qu'est-ce qu'une Nation? (Bir Ulus Nedir?)
- Sarıbay, A. Y.**, 1999, Cumhuriyet, Kamusal Alan ve Politik İslam Türk Modernleşmesine Yeri den Bir Bakış, *Blanco 1923-1998* içinde, 1, 69, Ed. Rona, Z., Tarih Vakfı, İstanbul

- Saussure, F. De**, 1985, Genel Dilbilim Dersleri, çev. Vardar, B., Brey ve Toplum Yayınları, Ankara
- Subaşı, M.İ.**, 1986, Dünden Bugüne Kayseri, Önek Kitabevi, Kayseri
- Saybaşı, K.**, 1999, Bütünsel Devlet, Yetkeli devlet, Demokratik Devlet ve Türkiye, *Blanco 1923-1998* içinde, 1, 27-33, Ed. Rona, Z., Tarih Vakfı, İstanbul
- Schlesinger, P.**, 1994, Medya, Devlet ve Ulus, çev. Küçük, M., Ayırtı, İstanbul
- Schultz, C. N.**, 1984, The Concept of Dwelling, Elettreditrice, Milan
1980, Gerius Lodi, Academy Editions, London
- Sennett, R.**, 1999, Gözün Mcdanı, Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşamı Çev. Sertabi boğ u, S., Kurultay, C., Ayırtı Yayınları, İstanbul
1971, The Uses of Discoder, Penguin
- Silverstein, M.**, 1993, The First Roof; Interpreting a Spatial Pattern in *Dwelling, Seeing and Designing*, 77-102, Ed. Seamon, D., State University of New York Press, Albany
- Smith, A. D.**, 1999, Milli Kihik, Çev. Şener, B. S., İldişi m Yayınları, İstanbul
- Sönmez, M.**, 1999, 75 Yılın Sanayi Pditikd arı, *75 Yıl da Çarklardan Chiplere*, 1-19, Ed. Baydar, O., Tarih Vakfı, İstanbul
- Sözen, M.**, 1996, Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Stallybrass, P., White, A.**, 1986, The Pditics and Poetics of Transgression, Met huen, London
- Sunar, İ.**, 1999, Usul Kültür ve Kihik, *Blanco 1923-1998* içinde, 1, 165-168, Ed. Rona, Z., Tarih Vakfı, İstanbul
- Tanyeli, U.**, 1999, Türkiye de Modernleşme ve Vernaküler Mimarî Gel enek: Br Cumhuriyet Dönemi İkil emi, *Blanco 1923-1998* içinde, 1, 283-290, Ed. Rona, Z., Tarih Vakfı, İstanbul
- Tapan, M.**, 1996, Toplu Konut ve Türkiye deki Geliş in, *Tarihten Günümüze Anadd u da Konut ve Yerleşme* içinde, Ed. Sey, Y., 366-378, Tarih Vakfı, İstanbul
- Taşkıran, H.İ.**, 1997, Yazı ve Mimarî, YKY, İstanbul
- Taut, B.**, 1938, Mimarî Bil gisi, Çev. Kal atan, A., Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı, İstanbul
- Tekli, İ.**, 1999, İnsan ve Çevre, *Blanco 1923-1998* içinde, 2, 315-318, Ed. Rona, Z., Tarih Vakfı, İstanbul

- Tekeli, İ.**, 1998a, Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde, 11-24, Ed. Sey, Y., Tarih Vakfı, İstanbul
- 1998b, Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye'de Kent Planlaması, *Türkiye'de Modernleşme ve Uusl Kihiki* içinde, Ed. Bozdoğan, Y., Kasaba, R., 136-152, Tarih Vakfı, İstanbul
- Tezel, Y.**, 1999, Sanayide Devlet Kapitalizminin Ortaya Qkışı, *75 Yılda Çarklardan Çiplere*, 77-84, Ed. Baydar, O., Tarih Vakfı,
- 1994, Cumhuriyet Döneminin İktisad Tarihi (1923-1950), Yurt Yayınları, İstanbul İstanbul
- Tuan, Yu-Fi**, 1977, Space and Place, University of Minnesota Press, Minneapolis
- Tunçay, M.**, 1999, 75 Yılda Ne Kadar Çağdaşlaştık?,
- Türel, O.**, 1999, İktisad Gelişme Süreçleri, 1923-1998, *Bilanço 1923-1998* içinde, 2, 4, Ed. Rona, Z., Tarih Vakfı, İstanbul
- Thilly, F.**, 1995, Felsefe Tarihi, Sistem Yayıncılık, İstanbul
- Üçok, B.**, 1985, Atatürk'ün İzinde Bir Arpa Boyu, Ankara
- Ünsal, B.**, 1939, Küçük Yapı ve Konfor, *Arkitekt*, 3-4, 60-62
- 1937, Zamanımız Mimarlığının Morfoljik Analizi, *Arkitekt*, 7, 201-204
- von Mises, P.**, 1990, Elements of Architecture, E&FN SPON, London
- Wright, P.**, 1985, On Living in an Old Country, Verso, London
- Abdullah, Ziya**, 1931, Bnanılığında Mimar, *Mimar Dergisi* içinde, 1

ÖZGEÇMİŞ

1976 yılında Kayseri'de doğdu. İlk, orta ve lise eğitimi aynı şehirde tamamladı. 1994 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nde başladığı mimarlık eğitimi 1998 yılında tamamladı ve aynı yıl, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı Bina Bilgi Programı'nda yüksek lisans eğitimi başladı.

1999 yılında Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ne Araştırma Görevlisi olarak atanmış olup halen bu görevini sürdürmektedir. Aynı zamanda, 2001 yılından itibaren, TMMOB Mimarlar Odası Kayseri Şubesi Yayın Komisyonunda görev yapmaktadır.

Profesyonel olarak fotoğraf ile ilgilenmekte ve İngilizce bilmektedir. Emdir.

buraka@erciyes.edu.tr

buraka@superonline.com

http://buraka.qb.net